

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV SVĚTOVÝCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2007

Jiří BOROVSÝ

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV SVĚTOVÝCH DĚJIN

Seminář novověkých dějin

Jiří Borovský

**Obléhání Olomouce v roce 1758 a jeho
soudobá reflexe**

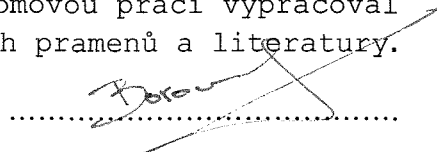
The Siege of Olomouc in 1758 and its Contemporary Reflection

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

V Prostějově, dne 8. září 2007

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu práce panu Doc. PhDr. Františkovi Stellnerovi, Ph.D. za odbornou pomoc, vstřícný přístup a cenné připomínky.

OBSAH

ÚVOD.....	7
1. OLOMOUCKÁ PEVNOST.....	11
1.1 Vývoj olomoucké fortifikace do roku 1650.....	11
1.2 Olomouc zemskou pevností.....	14
1.3 Projekty z roku 1699 a 1717.....	18
1.4 Do roku 1740.....	21
1.5 Ve víru válek o rakouské dědictví.....	23
1.6 Tereziánská pevnost.....	26
2. PRVNÍ DVA ROKY SEDMILETÉ VÁLKY.....	34
2.1 První bitvy.....	34
2.2 Boj o Slezsko.....	36
2.3 Po bitvě u Leuthenu.....	40
3. ROK 1758.....	46
3.1 Situace na začátku roku 1758.....	46
3.2 Důvody pruského tažení na Moravu.....	52
3.3 Dobyetí Svídnice.....	57
4. MORAVSKÉ TAŽENÍ.....	63
4.1 Vpád na Moravu.....	63
4.2 Přípravy v pevnosti.....	70
4.3 Prusové obsazují okolí Olomouce.....	74
4.4 Obléhání.....	79
4.5 Operace rakouských a pruských vojsk.....	86
4.6 Srážka u Guntramovic a Domašova.....	91
4.7 Ústup Prusů do Slezska a oslavy vítězství.....	95
ZÁVĚR.....	100

RESUMÉ.....	105
ANNOTATION.....	106
ZUSAMMENFASSUNG.....	108
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY.....	110

ÚVOD

Sedmiletá válka (1756-1763) patřila díky své intenzitě, válečným škodám a ztrátám na životech mezi nejrozsáhlejší konflikty 18. století. Válečné události zasáhly nejen Evropu, ale bojovalo se také v koloniích a na oceánech, kde Velká Británie nakonec ukončila ve svůj prospěch dlouholetý boj s Francií o prvenství na světových mořích a potvrdila svou pozici první koloniální velmoci. Podstatnou silou vedoucí ke zformování předválečných koalic a následnému konfliktu byla právě britsko-francouzská rivalita v koloniích způsobená spornými otázkami po cášském míru z roku 1748 a rozdílným přístupem mateřských zemí k zámořským územím.

Tzv. „diplomatická revoluce“ změnila v předvečer války dlouholetý mezinárodněpolitický velmocenský systém. Do nového spojení svedla Velkou Británii a Prusko a zformovala také alianci Francie, Rakouska a Ruska. Ze „středních“ mocností se války na straně Velké Británie a Pruska zúčastnily dále Hannoversko, Hesensko, Lippe a Brunšvicko, na stranu protipruské koalice se postavilo Švédsko, Sasko a říše. Protipruská koalice měla po celou dobu na starém kontinentu drtivou materiální i vojenskou převahu, kterou ale nedokázala především díky rozdílným zájmům jednotlivých velmocí dostatečně využít. Hlavním důvodem vstupu Rakouska do války byla snaha oplatit Prusku porážku z válek o rakouské dědictví a získat zpět ztracené Slezsko. Prusko naopak muselo potvrdit svůj vstup do koncertu velmocí.

Válečná tažení z let 1756 a 1757, i přes velkou snahu pruského krále Fridricha II. ukončit konflikt co nejdříve, rozhodnutí nepřinesla. První roky konfliktu díky obrovským ztrátám lidským, materiálním i finančním pouze stmelily obě koalice a každá strana byla rozhodnuta vést válku až do

vyčerpání všech možností. Koncem roku 1757 se situace vyvíjela slibněji pro pruského krále a jeho spojence. Spojená francouzsko-říšská armáda byla poražena u Rossbachu a Rakušané záhy poté u Leuthenu, načež byli vytlačeni ze Slezska a jejich armáda přestala téměř existovat. Povzbuzen vítězstvím plánoval Fridrich II. pro rok 1758 tažení, které mělo donutit Marii Terezii k míru. Plán pruského krále předpokládal co nejdříve a neočekávaně proniknout na Moravu a obsadit centrální olomouckou pevnost. Ztráta Olomouce měla donutit Rakušany zdržet se znovudobytím pevnosti a svést bitvu s pruským vojskem, které mělo podle představ pruského panovníka zvítězit rozhodujícím způsobem, neboť rakouská armáda byla výrazně oslabena v předcházející vojenské kampani. Překvapení se zdařilo. Pruské jednotky se rychle přesunuly k Olomouci, zatímco hlavní rakouská armáda byla dislokována v Čechách, kde očekávala útok. Další průběh tažení se však vyvinul zcela mimo očekávání.

Právě pruské tažení na Moravu v první polovině třetího roku sedmileté války je ústředním tématem předkládané diplomové práce. Autor se bude věnovat podmínkám, za jakých vstupovaly obě strany do konfliktu na počátku roku 1758 a situaci obou armád po skončeném tažení z roku 1757. Pozornost bude věnována důvodům, které vedly pruského krále zaútočit právě na Moravu a vojenským i politickým záměrům, které tímto tažením sledoval. Hlavním cílem není podat vyčerpávajícím způsobem průběh válečných událostí, ale výběrem těch nejdůležitějších představit celou kampaň a vlastní obléhání olomoucké pevnosti jako dobové válečné divadlo a přiblížit se tak vojenské praxi 18. století. Zpracováno bude nejen samotné obléhání Olomouce, ale v širším kontextu také postup rakouského hlavního vojska a pruské armády a strategické úvahy obou vrchních velitelů. V neposlední řadě budou popsány také drobné vojenské srážky a jejich vliv na konečný výsledek

tažení. V závěru budou analyzovány úspěchy a nezdary obou protivníků a následek moravských událostí v kontextu vývoje na ostatních bojištích. Rekonstrukce děje bude provedena na základě zejména starší německé a rakouské literatury a vydaných pramenů.

Sedmiletá válka se těší na rozdíl od ostatních konfliktů 18. století velkému zájmu historiků. Anglosaská historiografie akcentuje hlavně zámořský konflikt a pro vývoj střetu na kontinentě jsou stěžejní práce německých odborníků. I přes četné moderní studie jsou hlavním zdrojem informací pro studium sedmileté války starší německé práce. Bohatým materiálem a podrobnými technickými informacemi se vyznačuje šestidílné dílo *Geschichte des Siebenjährigen Krieges in Deutschland zwischen dem König von Preußen und der Kaiserin-Königin und ihren Alliierten* pruského důstojníka Georga Friedricha von Tempelhof, které vycházelo mezi léty 1783-1801 a jehož základem byla práce Henryho Lloyda, přímého účastníka sedmileté války. Méně podrobné, ale více zobecňující a dobovou korespondenci a literaturu zohledňující, je dílo pruského generálního štábu *Die Kriege Friedrichs des Grossen* (3. díl, *Der Siebenjährige Krieg 1756-1763*, vycházel mezi léty 1901-1913), které je společně s výše zmíněnou prací také základní literaturou pro naše téma. Česká historiografie věnovala tématu sedmiletého konfliktu hned ucelený triptych, který tvoří práce Františka Stellnera *Sedmiletá válka v Evropě*, Josefa Opatrného *Válka mohykánů. Sedmiletá válka v Americe* a Michala Wannera *Sedmiletá válka v orientu*.

Stěžejním pramenem pro průběh konfliktu a zejména pro situaci v obležené Olomouci je deník Johanna Thaddäuse Kniebandla, olomouckého měšťana a člena městské rady, založený na deníkových záznamech velitele pevnosti, které mají výjimečnou vypovídací hodnotu v tom, že jednotlivé

zápisy byly provedeny bezprostředně po daných událostech. Kniebandlovo *Diarium* vyšlo tiskem již v roce 1758 a jedná se o dodatečně zpracovanou verzi, u které je zřejmý nejen informativní, ale také zřetelný propagandistický cíl. Deníky z obléhání obecně dovolují jako málo jiných pramenů dobový pohled z blízka na válku. Vypovídají o situaci v obleženém městě, o vojenských i civilních záležitostech a umožňují pohled na privilegované i spodní vrstvy městského obyvatelstva. Dalším pramenem umožňujícím výzkum reflexe moravského tažení je dobová korespondence. Třicetisvazkové dílo *Politische Correspondenz* vycházející mezi léty 1879-1925 nabízí kompletní písemný styk pruského krále se svými rodinnými příslušníky, důstojníky i civilními osobami státní správy. Pro naše téma bude využit úsek mezi podzimem roku 1757 a létem roku následujícího.

Vzhledem k důležitosti, kterou hrála ve strategických plánech obou velitelů nepřátelských armád olomouckou pevnost, bude samostatná kapitola diplomové práce věnovaná výstavbě olomoucké fortifikace. Autor se pokusí podat přehled o základních meznících v dějinách pevnosti a zasadit její vývoj do kontextu opevňovacích prací českých zemí v rámci habsburské monarchie. Největší část této kapitoly se zaměří na přeměnu Olomouce v moderní bastionovou pevnost v desetiletí před vypuknutím sedmileté války. Základní pramen ke studiu olomouckého opevnění nabízí sbírka map a plánů Státního okresního archivu Olomouc. Kapitola bude vypracována na základě starších i nejnovějších prací českých vojenských a regionálních historiků.

1. OLMOUČKÁ PEVNOST

1.1 Vývoj olomoucké fortifikace do roku 1650

Strategická poloha města Olomouce ležícího v centru Moravského markrabství byla nezpochybnitelná po celou dobu jeho historie. Nacházel se zde jeden z nejvýhodnějších brodů přes řeku Moravu v celém horním Pomoraví, který byl součástí staré obchodní cesty spojující přes Moravskou bránu oblasti Podunají a Povislí a vedoucí až na sever Slezska do kotliny řeky Odry. Výhodná byla nejen geografická poloha města, ale také jeho umístění využívající jako přirozené obrany vyvýšený terén obtékaný četnými rameny řeky Moravy. Všechny tyto okolnosti činily z města důležitý článek obrany markrabství.

Pevnostní funkci upadajícího přemyslovského hradu začalo s hospodářským rozvojem města koncem 13. století postupně přebírat městské opevnění. Kamenná hradba s parkánem, zesílená hranolovými věžemi a půlkruhovými baštami, místy chráněná příkopem, tvořila na dlouhou dobu páteř obrany Olomouce.¹ Chátrání těchto gotických hradeb s sebou přinesl až konec husitských válek a následné, téměř dvoustleté období hospodářské prosperity a míru, přerušené pouze desetiletím válečných událostí v letech 1468-1479² a tureckým nebezpečím v první polovině 16. století.³ Nejen v Olomouci, ale na celé Moravě v tomto období neexistoval důvod k posilování opevněných míst.⁴

¹ MICHNA, Pavel, Bastionová pevnost Olomouc. Průvodce dějinami a expozicí, Olomouc, 1997, s. 4-5.

² Olomouc se dostala v těchto letech do víru válečných událostí v souvislosti s pokusem uherského krále Matyáše Korvína získat české země. Viz VÁLKA, Josef, Dějiny Moravy, 1. Středověká Morava, Brno 1991, s. 154-155.

³ Tíha obrany proti Turkům ležela na Moravě především na hradbách pevností a měst na jižní a jihovýchodní hranice země. Olomouce se válka bezprostředně nedotkla. Viz VÁLKA, Josef, Dějiny Moravy, 2. Morava reformace, renesance a baroka, Brno 1995, s. 9-13.

⁴ Až do vypuknutí třicetileté války byla na celém území českých zemí role opevněných míst podceňována. Staré hradby nebyly v potřebné míře

Opětovné zdokonalování městských hradeb přinesly až události spojené s třicetiletou válkou. I když v první polovině dvacátých let 16. století měšťané za pomoci císařských vojsk město proti uherským a posléze i dánským vojskům ubránili, plně se projevila katastrofální zastaralost a naprostá nedostatečnost olomouckých hradeb. Při chronických nedostatcích císařské pokladny a nákladnosti spojené s případným vybudováním nového systému opevnění se nelze divit, že byly nakonec provedeny jen ty nejnnutnější opravy.⁵ Velmi těžké životní podmínky pro obyvatelstvo a značnou zátěž pro městskou pokladnu přineslo ubytování císařských vojsk a časté válečné kontribuce. Další ranou bylo přestěhování královského soudního tribunálu a zemských desek do Brna koncem roku 1641. Olomouc přestala být hlavním městem Moravy a klesla na provinciální úroveň.⁶

Přenesení klíčových zemských úřadů se nicméně ukázalo jako velmi prozřetelné, neboť už následujícího roku padla Olomouc do nepřátelských rukou. Po pouhém čtyřdenním obléhání se obránci 14. června 1642 vzdali Švédům pod velením polního maršála Lennarta Torstensonona.⁷ Švédové začali vzápětí za nucené pomoci místních obyvatel opravovat a zesilovat zastaralé opevnění v duchu nových trendů umění fortifikace,

udržovány a nový systém bastionového opevnění, který se z Itálie šířil na území monarchie již v první polovině 16. století prostřednictvím italských architektů, zde nebyl vůbec použit. Finance na výstavbu pevností putovaly z císařské pokladny především do oblastí přímo ohrožených tureckým nebezpečím. Proto byla opevňována především sídelní Vídeň s předpolím. Dále byla posilována města Ostřihom, Ráb a Komárno chránící důležité přechody přes Dunaj a další místa při neustále se měnících hranicích s Osmanskou říší. Srov. KUPKA, Vladimír, Pevnostní výstavba na území dnešní české republiky od 16. do 19. století, in: HaV 44, 1995, č. 3, s. 9 a ROMAŇÁK, Andrej, Pevnost Terežín, Praha 1972, s. 31-32.

⁵ KUPKA, Vladimír, Plány a mapy fortifikací ze 16. až 19. století, ležících na území dnešní České republiky, uložené ve Válečném archivu ve Vídni (Kriegsarchiv in Wien), in: Sborník archivních prací 48, 1998, č. 1, s. 209.

⁶ KŠÍR, Josef, Olomoucká barokní pevnost. Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci, Olomouc 1971, s. 3.

⁷ Torstenson, Lennart, hrabě z Ortaly (1603-1651), švédský maršál.

protože hodlali město účinně bránit a chtěli se v kraji udržet pokud možno co nejdéle.⁸

V rámci zdokonalovacích prací na olomouckém opevnění byla srovnána se zemí některá předměstí, zchátralé zdi byly opraveny nebo nahrazeny novými a v provozu byly ponechány pouze čtyři brány⁹ - Hradská, Blažejská, Střední a Rohelská - chráněné nově zbudovanými zemními šancemi, přičemž ostatní brány byly z důvodů snadnější hájitelnosti města zazděny. Největší změnou prošla západní část severní obranné fronty, kde Švédové navršili před starou hradební zeď souvislý hliněný val zpevněný několika prvky bastionového typu. Dalším vylepšením bylo vybudování kryté cesty prohlubující linii obrany kolem téměř celého obvodu pevnosti.¹⁰

Císařská armáda se pokusila získat město několikrát zpět do svých rukou, ale Švédové se udrželi a zůstali dokonce i po podpisu vestfálského míru. Zničenou Olomouc definitivně opustili až 8. června 1650.¹¹ Zkázu téměř vylidněného a hospodářsky zruinovaného města dovršil mor.¹² O rozsahu škod

⁸ Švédy nově opevňovaná města Olomouc a Uničov tvořila materiální a strategickou základnu, díky které ovládala švédská okupační vojska celou severní Moravu až do roku 1650 a prováděla výpady do blízkého i vzdáleného okolí. Rozsáhlé opevňovací práce prováděli Švédové také v Jihlavě, kterou drželi mezi léty 1645-1647. Naproti tomu císařská strana mocně opevňovala Brno. K pevnostní výstavbě na území Moravy v době třicetileté války srov. ROMANÁK, Pevnost, s. 34-35.

⁹ Olomoucké hradby byly již od středověku na několika místech prolomeny branami, kterými vedly nejdůležitější cesty spojující město s okolím. Na severu se nacházela brána Rohelská, na západě Litovelská (směr na Litovel a Prahu), Střední (směr na Brno a Vídeň), Dolní (směr na Brno a Vídeň), na jihu brána Blažejská (směr na Kroměřížsko a do Uher) a na východě brána Hradská (směr na Opavu a do Slezska). Viz MICHNA, Bastionová, s. 5.

¹⁰ Fortifikační práce provedené Švédy jsou dobře patrné na mapě z roku 1686. Plán je uložen ve Státním okresním archivu Olomouc (SOKA), Archivu města Olomouce (AMO), ve fondu Sbirka map a plánů Olomouc, č. 3/I/3.

¹¹ Švédové město opustili až po zaplacení části sjednané válečné náhrady a po zajištění značného množství povozů. Viz ZATLOUKAL, Richard, Olomoucká pevnost ve světle archeologických nálezů, in: Olomoucká pevnost. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví, Olomouc, 16. - 18. 9. 2004, Olomouc 2004, s. 9.

¹² K rozsahu škod po švédské okupaci srov. NEŠPOR, Václav, Dějiny města Olomouce, Olomouc 1998, s. 166.

způsobených švédskou okupací vypovídá mimo jiné také postoj císařského generála Raimonda Montecuccoliho,¹³ který krátce po podpisu vestfálského míru v roce 1648 navrhl Olomouc jako pevnost úplně zrušit. Pevnostní roli bývalého hlavního města Moravy mělo podle něj převzít méně poškozené město Uničov.¹⁴

1.2 Olomouc zemskou pevností

Po skončení třicetileté války se české země ocitly znovu mimo hlavní evropská bojiště. Jistou výjimkou bylo území jižní a jihovýchodní Moravy, kde hrozil vpád tureckých vojsk, která v letech 1663-1664 postoupila hluboko na území dnešního Slovenska.¹⁵ V rámci velkolepé pevnostní výstavby související s tureckým nebezpečím byla posilována také opevněná místa na Moravě. Již o celé desetiletí dříve vyvrcholila dekretem z 15. září 1655 snaha císaře Ferdinanda III. o co nejlepší zabezpečení Moravského markrabství. Města Brno, Jihlava, Olomouc a Uherské Hradiště byla formálně prohlášena zemskými pevnostmi,¹⁶ přičemž náklady finančně nesmírně náročného projektu přestavby a modernizace jednotlivých pevností měly být hrazeny společně státem, zemí a jednotlivými městy.

¹³ Montecuccoli, Raimondo (Raimund) hrabě (1609-1680), císařský velitel, diplomat, státník a vojenský teoretik. Vlastní jména příslušníků vládnoucích dynastií se v textu vyskytují v české podobě, jména politiků a důstojníků jsou ponechána v původní formě. U generálských hodností je při první zmínce o konkrétní osobě uveden konkrétní stupeň hodnosti (generálmajor, polní zbrojmistr apod.) a dále v textu již jen obecné označení - „generál“.

¹⁴ MICHNA, Bastionová, s. 20.

¹⁵ Turkům se dokonce podařilo dobýt strategicky velmi významnou hraniční pevnost Nové Zámky. Z obsazeného území podnikali výpady také přes jihovýchodní Moravu až k Brnu a Olomouci. Ztrátu Nových Zámků měla kompenzovat stavba moderní bastionové pevnosti - Leopoldova, která se uskutečnila v letech 1665-1669 v blízkosti moravských hranic. Podle stejných zásad - novoitalské fortifikační školy - byla v letech 1668-1673 vybudována další pohraniční pevnost - nová pevnost Komárno. Viz ROMAŇÁK, Pevnost, s. 36-37.

¹⁶ BOCHENEK, Richard, Od palisád k podzemním pevnostem. Pět tisíc let fortifikace, Praha 1972, s. 94-95.

Skutečný charakter moderních pevností měla města nabýt až s výstavbou nové fortifikace.¹⁷ Úloha Olomouce v takto koncipovaném plánu spočívala v uzavření průchodu Moravskou bránou vojsku postupujícímu ze Slezska a částečně také z východních Čech směrem na jih – k Brnu, Znojmu a Vídni.¹⁸ Vzhledem k existenci opevněných měst ve Slezsku se v případě Olomouce očekávala především role opevněné týlové základny. Tři zbývající pevnostní města měla chránit Moravu proti Turkům.¹⁹

Prvním velitelem formálně zřízené pevnosti se stal plukovník Locatello de Locatelli,²⁰ podléhající vrchnímu veliteli císařských vojsk na Moravě, polnímu podmaršálovi Raduitu de Souches.²¹ Locatelli pověřený současně řízením opevňovacích prací zastavil živelnou destrukci hradeb a v duchu instrukcí Raduita de Souches započal s jejich improvizovanou obnovou, neboť kompletní návrh na vybudování bastionového opevnění v této době ještě neexistoval.²² Teprve na přelomu května a června roku 1658 vypracoval na vyžádání císařské válečné rady Souches celkový plán bastionového opevnění.²³

Ve svém návrhu navázal Souches na již uskutečněné práce švédských inženýrů. K ochraně bran a hradeb byl navržen systém mohutných, většinou pětibokých bastionů, které by svou

¹⁷ S výjimkou Brna probíhala nová pevnostní výstavba na Moravě velmi liknavě a navíc se jednalo o opevnění, jejichž stavba nereflektovala nové zkušenosti a znalosti z ostatních evropských zemí. Obecně byla opevnění budovaná na území Čech a Moravy v letech 1648-1740 již v době svého vzniku zastaralá. Viz KUPKA, Pevnostní, s. 11.

¹⁸ Zde jistě působily velmi silně reminiscence na švédský vpád a obsazení téměř celé severní Moravy, kdy pouze úspěšná obrana města Brna znemožnila Švédům ohrozit habsburské sídelní město.

¹⁹ KUCH-BREBURDA, Miloslav, KUPKA, Vladimír, Pevnost Olomouc. *Architectura militaris* sv. 23, Dvůr Králové nad Labem 2003, s. 49.

²⁰ Locatelli, Locatello de, rakouský důstojník.

²¹ Souches, Jean-Louis Raduit hrabě de (1608-1682), rakouský maršál.

²² KŠÍR, Olomoucká, s. 7-8.

²³ Originál plánu se nachází ve Válečném archivu ve Vídni. Reprodukce viz MICHNA, Bastionová, s. 21.

hmotou kryly staré středověké hradby a zároveň by umožnily aktivní obranu pevnosti flankovací palbou. Důraz byl kladen především na opevnění západní strany pevnosti, kde se nacházelo nejvíce vstupů do města a pro nepřítele zde byl nejvýhodnější terén pro útok. Obranu východní fronty měla podle plánu posílit rohová pevnůstka. Tento výrazný fortifikační prvek měl také chránit vstup do města Hradskou bránou. Na severní straně počítal projekt s navázáním na již existující obranu provedenou Švédy. Návrh francouzského inženýra poprvé počítal také s opevněním jihovýchodní strany pevnosti, kde vybudovali Švédové pouze krytou cestu a obrana zde dosud spočívala na středověkých hradbách.²⁴ Projekt doplňovalo několik dalších menších objektů.²⁵

Záměr vybudovat z Olomouce bastionovou pevnost narážel od počátku na finanční potíže.²⁶ Do roku 1676 se podařilo vybudovat pouze dva bastiony na východní části severní fronty spojené kurtinou.²⁷ Dále byla postavena na východě před vnější Hradskou bránu hradební zeď půlkruhového půdorysu obklopená vodním příkopem. Rovněž bylo přikročeno k budování kryté cesty, s jejíž stavbou začali již Švédové, a která měla postupně obklopit celý obvod hradeb.

²⁴ GELINEK, Hans, *Olmütz als Festung*, Olomouc 1944, s. 9.

²⁵ K projektu *Raduita de Souches* z roku 1658 srov. MICHNA, *Bastionová*, s. 20, KŠÍR, *Olomoucká*, s. 8 a KUPKA, *Olomoucká bastionová pevnost v letech 1655-1815*, in: *Olomoucká pevnost. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví*, Olomouc, 16. - 18. 9. 2004, Olomouc 2004, s. 27-28.

²⁶ Městská pokladna byla po třicetileté válce téměř prázdná, zemské prostředky směřovaly především do Brna a Uherského Hradiště a státní finance určené na vojenské účely pohlcovalo zejména udržování stálého vojska a pevnostní výstavba v místech ohrožených bezprostředně Turky.

²⁷ Jednalo se o Locatelliho bastion (později bastion č. 15), který se začal stavět již roku 1656 a Špitálský bastion (zvaný také cikánský, později bastion č. 14). Bastiony byly spojeny kurtinou, jež byla dovedena na západ až k Barbořině věži (nacházející se přibližně uprostřed severní fronty).

V následujícím desetiletí pokračovaly stavební práce díky nedostatku peněz stejně pomalým tempem.²⁸ Přesto bylo vybudováno několik pevnostních prvků. Na západním okraji severní fronty byl na místě švédského pětibokého hliněného bastionu postaven nový tzv. Tensiniho bastion (na místě pozdějšího bastionu č. 11) s nezvykle čtyřúhelníkovým půdorysem, který měl chránit především západní úsek severního obvodu. Také starý švédský bastion u Sladového mlýna (později bastion č. 7) v jižním cípu města byl přestavěn a rozšířen. Jeho výhodné umístění nejen výrazně posílilo obranu jižní fronty, ale také umožnilo dělostřelecké pokrytí prostoru před Dolní a Střední branou na západním obvodu pevnosti. Před švédským valem chránícím Blažejskou bránu byla postavena nová hradba (později bastion č. 6). Zesílen byl také prostor před vnitřní Hradskou bránou na východě města. Na místo původně plánované rohové pevnůstky zde byla ovšem umístěna pouze lomená hradba s průchodem.

Vítězný postup císařských armád po odražení Turků před Vídní v roce 1683 znamenal konec akutního nebezpečí pro obyvatele moravských měst a vesnic. V důsledku toho se v Olomouci již tak velmi pomalé tempo opevňovacích prací téměř zastavilo. Výjimkou bylo pouze vybudování nové vnější a vnitřní Kateřinské brány, která vznikla poblíž staré Blažejské brány a převzala její funkci.²⁹

Pomalá a nesoustavná stavební aktivita druhé poloviny 17. století znamenala pro olomoucké opevnění pouze částečné zlepšení jeho obranné funkce. Z hlediska kontextu vývoje evropského pevnostního stavitelství již bylo navíc zřejmé, že projekt Raduita de Souches z padesátých let 17. století se stal již v průběhu neustále zdržované výstavby značně

²⁸ Výstavbu mezi léty 1676-1686 dokládá plán opevnění z roku 1686. Viz pozn. č. 10.

²⁹ KUPKA, Olomoucká, s 29.

zastaralým. Navíc nebylo z tohoto projektu realizováno téměř nic, jednotlivé prvky obrany byly postaveny nahodile a obrana města stále spočívala především na starých středověkých hradbách a jejich švédské modernizaci ze čtyřicátých let 17. století.

1.3 Projekty z roku 1699 a 1717

Pevnostní stavitelství prodělávalo ve druhé polovině 17. století především v souvislosti s výbojnými válkami Francie Ludvíka XIV. proti Nizozemí etapu bouřlivého rozvoje.³⁰ Francouzská a nizozemská inženýrská škola byla záhy napodobována po celé Evropě. Především druhým systémem maršála Vaubana³¹ byl ovlivněn také nový projekt na modernizaci olomoucké pevnosti vypracovaný vídeňskými pevnostními inženýry v roce 1699. I přes pomalé tempo dosavadní výstavby olomoucké pevnosti si totiž nejvyšší vojenská místa habsburské monarchie uvědomovala její strategický význam a Dvorská válečná rada proto schválila nový plán 16. října 1702.³²

Nový projekt počítal s vybudováním vnitřní, střední a vnější obranné linie, tedy s velkou hloubkou obrany umožňující klást obráncům delší odpor a využít palebné síly

³⁰ V obou zemích zapustila kořeny italská pevnostní škola již v první polovině 16. století, která zde byla dále na základě specifických místních podmínek a možností teoreticky rozvíjena. Ve druhé polovině 17. století prezentoval francouzskou pevnostní školu především skvělý teoretik, stavitel a dobyvatel pevností Sébastien le Prestre de Vauban a holandskou školu jeho neméně zdatný protivník Menno van Coehoorn.

³¹ Typickými prvky tzv. druhé pevnostní soustavy markýze Vaubana byly zejména prostorné detašované bastiony a kurtiny chráněné kleštěmi ve tvaru rohové hradby vytvářející v příkopu před vnitřním valem souvislou hradební linii. Střední obranná linie byla kromě kleští zesílená dále raveliny, které svou hmotou chránily kleště i boky bastionů. Srov. ROMAŇÁK, Pevnost, s. 26, DUFFY, Christopher, Kámen a oheň. Bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách válečnictví, Brno 1998, s. 214.

³² Plán je uložen ve SOKA Olomouc, AMO, ve fondu Sběrka map a plánů Olomouc, č. 49/III/9.

v několika řadách.³³ Tím se podstatně lišil od předešlého plánu z roku 1658, jehož obranu prohlubovala pouze plánovaná krytá cesta. Vnitřní linii obrany nové pevnosti měly tvořit mohutné bastiony plánované přibližně ve stejných místech, jak předpokládal projekt Raduita de Souches. Souvislá bastionová fronta měla být nově vybudována především na západní straně města. Ostatní plánované bastiony měly doplnit již stávající opevnění. Za projektovanými bastiony měly být ponechány i středověké hradby a fortifikace posilující tyto hradby, které měly tvořit poslední souvislou obrannou linii.

Střední obrana, na kterou byl v projektu kladen velký důraz, se měla opírat především o tzv. kleště položené do pevnostního příkopu. Měly chránit rovné úseky hradeb a boky sousedních bastionů a zároveň tvořit palebná postavení pro pěchotu a dělostřelectvo.³⁴ Některé zvláště ohrožené úseky pevnostního pásu byly zesíleny raveliny, jež měly stejnou funkci jako kleště.

Vůbec poprvé bylo v Olomouci uvažováno o navržení glacis, který klesal od hrany kontreskarpy do předpolí a umožňoval tak obráncům dobrý výhled spojený s výhodnou palebnou pozicí. Glacis měl společně s krytou cestou lemující okraj kontreskarpy tvořit vnější obrannou linii. Ve vbíhajících úhlech kryté cesty byla dále projektovaná shromaždiště umožňující formování pěchoty k nenadálým výpadům do předpolí, chráněná před boční palbou nepřítele traverzami. K zaplavení pevnostních příkopů byla projektována soustava chráněných stavidel a jezů.³⁵ Příkop naplněný vodou a ramena řeky Moravy spolu se starou středověkou hradbou měly i nadále tvořit

³³ KUPKA, Vladimír, ČTVERÁK, Vladimír, DURDÍK, Tomáš, LUTOVSKÝ, Michal, STEHLÍK, Eduard, Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2002, s. 222.

³⁴ ROMAŇÁK, Andrej, BĚLINA, Pavel, ANDRLE, Petr, Olomouc - Domašov 1758, Praha, Litomyšl 1998, s. 21.

³⁵ KUPKA, Olomoucká, s. 29.

obranu úseku mezi Hradskou branou na východě a jižním cípem města.³⁶

Pro velkou finanční náročnost nakonec k realizaci plánu nedošlo. Většina peněz určených pro olomouckou pevnost byla vynaložena na opravu stávajících hradeb a v některých letech fortifikační práce ustaly úplně.³⁷ Podobný osud potkal i další projekt, který vypracoval v roce 1717 Francouz Louis de Rochetz.³⁸ Nový návrh francouzského inženýra pracujícího v habsburských službách doplňoval a zdokonaloval předchozí projekt z roku 1699.³⁹

Bastionová fronta byla tentokrát navržena téměř kolem celého obvodu pevnosti. Kleště tvořící v původním plánu páteř střední obranné linie byly nyní vypuštěny a nahrazeny vhodnějšími raveliny. Celou soustavu doplňovalo několik detašovaných objektů. Zcela nově se počítalo s výstavbou rohových hradeb, které vystupovaly do předpolí na jižním a východním okraji města. Tyto nezávislé prvky obrany rozšiřovaly obranné pásmo, chránily hůře hájitelné úseky hradeb a vstupy do města Kateřinskou na jihu a Hradskou branou na východě. Jihovýchodní úsek pevnosti, který předešlý projekt nechával pouze pod ochranou středověkých hradeb, byl v novém plánu posílen detašovaným bastionem. Tento samostatný prvek byl po obou stranách doplněn shromaždišti spojenými krytou cestou. Ta měla obklopovat celé město a společně s glacis tvořit vnější obranu pevnosti. Podobně jako všechny předcházející zamýšlené modernizace počítal také nový plán s ponecháním původních středověkých hradeb.

³⁶ KŠÍR, Olomoucká, s. 11-12.

³⁷ KUČH-BREBURDA, s. 59.

³⁸ Rochetz, Louis de, rakouský důstojník francouzského původu.

³⁹ KŠÍR, Olomoucká, s. 12.

1.4 Do roku 1740

Oba na svou dobu velmi moderní plány k přestavbě olomoucké fortifikace reflektující nejnovější trendy pevnostního stavitelství nakonec realizovány nebyly. Důvodem bylo nedostatečné financování a přehodnocení postojů k obraně Moravy nejvyšším vojenským velením v hlavním městě monarchie. Peníze poskytované k výstavbě olomoucké pevnosti stačily pouze k údržbě již dosavadního opevnění a k dílčím přestavbám.⁴⁰ Ze strategického hlediska zmenšoval význam Olomouce jako opěrného bodu řetěz slezských pevností chránících severní hranici habsburského soustátí. Úspěšný postup spojených křesťanských vojsk proti Turkům po roce 1683 a především oslnivá rakouská vítězství vojenského génia Evžena Savojského na konci 17. století a v prvních dvou desetiletích století následujícího naprosto eliminovaly turecké nebezpečí hrozící Moravě z jihovýchodu.⁴¹ Pevnostní role Olomouce byla proto neustále i přes svůj nesporný strategický význam až do slezských válek trvale podceňována.

Stav městských hradeb v předvečer válek o rakouské dědictví je nejlépe patrný na plánu datovaného kolem roku 1740.⁴² Lepší představu o podobě Olomouce a jejích hradeb ze čtyřicátých let 18. století si můžeme udělat také díky kresbám Friedricha Bernharda Wenera.⁴³ Pevnost se za poslední desetiletí příliš nezměnila. Přesto se neustále

⁴⁰ KUPKA, Plány, s. 210.

⁴¹ V souvislosti s úspěšnými válkami proti Turkům a velkým územním ziskům na úkor nepřítele klesl význam rakouským velením dosud upřednostňovaných pevností na Moravě - Brna, Uherského Hradiště a Jihlavy - chránících jihovýchodní hranici monarchie. Strategický význam Olomouce jako klíčového místa pro kontrolování Moravy se naopak znásobil. Vídeňská vláda ale musela především zabezpečit novou hranici s Osmanskou říší. Na pevnosti v týlu se muselo proto šetřit. Viz KUCH-BREBURDA, s. 63 a ROMAŇÁK, Olomouc, s. 23.

⁴² SOKA Olomouc, AMO, Sbírká map a plánů Olomouc, č. IX/56.

⁴³ Werner, Friedrich Bernhard (1688-1776/1778), slezský vedutista, vojenský inženýr a topograf. K dobovým vedutám Olomouce podrobněji viz FIALA, Jiří, Pruská invaze na Moravu v letech 1741-1742 a její soudobé kulturní reflexe, Olomouc 1997, s. 11 a KŠÍR, Olomoucká, s. 13-14.

zdokonalovaly původní hradby a vystavělo se také několik nových prvků obrany. Za zmínku stojí především změny při západním obvodu pevnosti. Z velkoryse projektované linie bastionů zde mnoho nezbylo. Místo nich byly navrženy pouze na několika místech lomené jednoduché valy, před kterými ustupoval zvolna do předpolí glacis. V místech zlomu valů a po stranách starších ravelinů, chránících před přímou dělostřeleckou palbou městské brány, byla vybudována shromaždiště pro pěchotu. Ta se mohla pohybovat nerušeně po celém západním obvodu pevnosti krytou cestou. Posílením tohoto úseku hradeb bylo dále vytvoření nového vodního ramene tekoucího po celém okraji Olomouce.⁴⁴

Na severní frontě došlo na středním úseku hradeb k zalomení rovné linie valů do ostřejších úhlů pro zlepšení flankovacích možností obránců. Slabě opevněná jihovýchodní strana byla zesílena především v prostoru pod bývalým hradem a v místě Michalského výpadu raveliny, vodním příkopem a krytou cestou.⁴⁵ V jižním výběžku Olomouce byla v kurtině spojující bastion u Sladového mlýna s mohutným, nově vybudovaným bastionem v místech zrušené Blažejské brány zřízena v roce 1701 nová vnější Kateřinská brána. Před ni byl na její ochranu navršen masivní ravelin spojený s městem mostem a stavidlem.⁴⁶

Olomouc se navzdory několika moderním plánům na její přebudování nalézala těsně před vypuknutím konfliktu o rakouské dědictví z vojenského hlediska v žalostném stavu. Obrana města spočívala stále především na středověkých hradbách a švédské přestavbě z dob třicetileté války. Dílčí moderní úpravy nemohly na tomto stavu nic podstatného změnit.

⁴⁴ KŠÍR, Olomoucká, s. 13.

⁴⁵ Tamtéž, s. 13, KUCH-BREBURDA, s. 61-62.

⁴⁶ KUPKA, Olomoucká, s. 31.

1.5 Ve víru válek o rakouské dědictví

Rok 1740 přinesl změnu na důležitých evropských panovnických dvorech.⁴⁷ Především smrt císaře Karla VI. znamenala destabilizaci ve vzájemných vztazích velmocí a vedla k sérii tzv. slezských válek. V dědičných habsburských zemích nastoupila na trůn Marie Terezie a ačkoli všechny velmoci (kromě Bavorska) uznaly tzv. pragmatickou sankci vyhlášující nedělitelnost habsburských držav a možnost ženského nástupnictví, musela nejstarší dcera zesnulého vladaře brzy čelit koalici mocných nepřátel usilujících o územní zisky na její úkor.

Řetězec dlouhých válečných událostí, do jejichž víru byla brzy zatažena téměř celá Evropa, zahájil překvapivě mladý pruský král Fridrich II. překročením slezské hranice 16. prosince 1740.⁴⁸ Úspěšný postup pruských jednotek ve Slezsku byl korunován vítěznou bitvou, která se odehrála 10. dubna 1741 poblíž vesnice Mollwitz (Małujowice).⁴⁹ Také pod dojmem tohoto vítězství se zformovala v květnu 1741 koalice protivníků Marie Terezie zahrnující Francii, Bavorsko, Sasko a od 4. července 1741 také Prusko.⁵⁰ Situace se pro podunajské soustátí zdála být beznadějná. Marie Terezie v kritické chvíli souhlasila s jednáním s Pruskem a 9. října 1741 bylo uzavřeno tajné příměří mezi Rakouskem a Pruskem v Klein Schnellendorfu (Przydroże Małe).⁵¹

⁴⁷ Dne 31. května 1740 zemřel pruský král Fridrich Vilém I. (1688-1740), 20. října 1740 vymřela císařem Karlem VI. (1685-1740) habsburská monarchie po meči a 28. října zesnula ruská carevna Anna Ivanovna (1693-1740).

⁴⁸ STELLNER, František, Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení, Praha 1998, s. 128.

⁴⁹ U zeměpisných míst je použit dobový název a současné jméno je uvedeno do závorky v dnešní podobě v 1. pádu jednotného čísla. V případě, že má k zeměpisnému označení český jazyk vlastní ekvivalent, je užito českého pojmenování.

⁵⁰ SKŘIVAN, Aleš, Evropská politika 1648-1914, Praha 1999, s. 93.

⁵¹ K motivům Fridricha II. k neočekávanému obratu a k podmínkám příměří viz STELLNER, Fridrich, s. 140-141.

I přes uzavřené příměří s Rakouskem rozhodl Fridrich II. přezimovat se svým vojskem na Moravě⁵² a hodlal proto obnovit válečné akce. Ještě před pruským vpádem na Moravu a do Čech obsadila spojenecká francouzsko-bavorská vojska koncem listopadu Prahu.⁵³ Pruské jednotky nenarazily při svém postupu do nitra Moravy na výraznější odpor, neboť rakouské velení na základě dohody z Klein Schnellendorfu odvelelo většinu jednotek ze Slezska a severní Moravy a výrazně také oslabilo pevnostní posádky v tomto prostoru.⁵⁴ Pod olomouckými hradbami se hlavní pruské síly objevily 24. prosince 1741. Ačkoli byl magistrát pruským postupem zaskočen, vyvíjel horečné úsilí k obraně.⁵⁵ To však bylo marné, neboť dvorská válečná rada rozhodla vydat město nepříteli bez boje a v tomto směru byl také instruován velitel Moravy, polní maršál Seherr-Thoss⁵⁶ a velitel olomoucké pevnosti, generál-polní strážmistr⁵⁷ baron Terzi.⁵⁸ Kapitulační smlouva byla podepsána v poledne 27. listopadu 1742 v klášteře Hradisku,⁵⁹ následujícího dne opustila slabá rakouská posádka město a do města vstoupili Prusové.⁶⁰

Plánovaná spolupráce Prusů, Sasů, Bavorů a Francouzů ztroskotala především díky úspěšnému postupu polního maršála Khevenhüllera⁶¹ v Bavorsku. Pozici spojenců oslabil také

⁵² Pruskému vpádu na Moravu a jeho kulturním ohlasům se zevrubně věnoval Jiří Fiala. Viz FIALA, Pruská.

⁵³ GROEHLER, Olaf, Die Kriege Friedrichs II., Berlin 1966, s. 35.

⁵⁴ MÜLLER, Willibald, Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, Wien, Olomouc 1882, s. 205.

⁵⁵ K opatřením olomouckého magistrátu v době hrozícího pruského tažení viz POPIS královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem Florianem Josefem Louckým roku 1746, k vydání připravili Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil, Olomouc 1991, s. 39 a 100-102.

⁵⁶ Seherr-Thoss, Johann Christoph svobodný pán (baron) von (1670-1743), rakouský maršál.

⁵⁷ Vojenská hodnost generál-polní strážmistr byla po roce 1750 nahrazena v rakouské armádě funkcí generálmajora.

⁵⁸ Terzi, Joseph svobodný pán (baron) von (†1773), rakouský velitel.

⁵⁹ Podmínky kapitulace viz MÜLLER, s. 207-208.

⁶⁰ KŠÍR, Olomoucká, s. 21.

⁶¹ Khevenhüller-Frankenburg, Ludwig Andreas hrabě von (1683-1744), rakouský maršál.

rozkol v koalici způsobený jejich odlišnými cíli.⁶² Především Fridrich II. nehodlal ztratit svou politickou a vojenskou volnost jednání a nechtěl se přizpůsobit francouzským plánům. Výsledkem byl úspěšný postup rakouského sboru pod velením prince Karla Lotrinského⁶³ právě proti Prusům, kteří museli pomalu vyklízet své pozice na Moravě a spěšně v noci ze 22. na 23. dubna opustit Olomouc.⁶⁴

Dílčí úspěchy rakouských zbraní byly znehodnoceny 17. května 1742 v bitvě u Chotusic severně od Čáslavi. Po prohraném střetnutí byla rakouská strana za britského zprostředkování ochotna zasednout k jednacímu stolu. Výsledkem byl podpis předběžného vratislavského míru z 11. června 1742. Fridrich II. získal Horní a Dolní Slezsko a Kladsko. Opava, Těšínsko, Krnovsko a část Nisska zůstala součástí monarchie.⁶⁵ Berlínský mír z 28. července 1742 potvrdil výsledky vratislavského míru a uzavřel první slezskou válku. Především díky nezměrnému úsilí rakouské panovnice, pomoci uherských stavů a diplomatickému zprostředkování Velké Británie nedošlo k odtržení území, jejichž ztráta by pro monarchii znamenala degradaci mezi mocnosti druhého řádu. Daní za tento úspěch bylo Slezsko, jehož zisk měl pro pruský stát mimořádný význam. Zvětšení území o hospodářsky velmi silnou oblast a navýšení počtu obyvatelstva vyneslo Prusku definitivně postavení evropské velmoci.

Z vojenského hlediska byla ztráta Slezska pro habsburskou monarchii katastrofou. Podstatně se nyní znásobil význam Olomouce jako důležitého bodu, ze kterého bylo možné účinně

⁶² GROEHLER, s. 37.

⁶³ Karel (1712-1789), lotrinský princ (vévoda), rakouský a říšský maršál.

⁶⁴ KŠÍR, Olomoucká, s. 21.

⁶⁵ STELLNER, Fridrich, s. 148.

kontrolovat oblasti severní a střední Moravy.⁶⁶ To ostatně v praxi dokázalo právě skončené pruské tažení. Pro Rakousko byla velmi citelná především ztráta slezských opevněných měst. Nová hranice nyní již s pruským Slezskem se nacházela přibližně 75 km vzdušnou čarou od Olomouce, což v polovině 18. století představovalo asi dva denní pochody.⁶⁷ V Olomouci se také sbíhaly všechny cesty vedoucí z pohraničních hor a z východních Čech směřující odtud přímo k Vídni, přičemž jedinou překážkou postupujícímu nepřátelskému vojsku na hlavní město monarchie a ohrožující jeho týl byla brněnská pevnost.

1.6 Tereziánská pevnost

Právě skončená první slezská válka, která probíhala většinou na území českých zemí, plně odhalila slabost zdejších opevněných míst. Nevyhovující byla jejich poloha i stav hradeb. S výjimkou Brna a Uherského Hradiště padla všechna města do rukou nepřítele bez boje. Bylo proto nutné začít neprodleně s modernizací zastaralého obranného systému monarchie, která měla být spojena s reformami hospodářskými, správními a v neposlední řadě vojenskými.⁶⁸ V nově nabytém Slezsku posiloval svou pozici modernizací zdejších pevností a výstavbou nových také Fridrich II.⁶⁹

⁶⁶ SPÁČIL, Vladimír, Pevnostní město, in: Bartoš, Josef a kol., Malé dějiny Olomouce, Ostrava 1972, s. 77.

⁶⁷ MICHNA, Bastionová, s. 26.

⁶⁸ KUPKA, Pevnostní, s. 14.

⁶⁹ V Prusku se za vlády Fridricha II. rozvinula tzv. staropruská fortifikační škola založená především na klešťovém systému opevnění a spojená do roku 1748 především se jménem Gerharda von Walrave (Walrave, Gerhard Cornelius von, 1692?-1773, pruský důstojník a stavitel pevností). Po roce 1748 se na projektování pevností podílel samotný panovník. Příklady staropruské školy jsou nejlépe patrné v nově získaném Slezsku zejména na přestavbách měst Kožlí (Kožle), Nisa (Nysa), Svidnice (Świdnica) a Kladsko (Kłodzko). Klešťové soustavy byly doplněny předsunutými detašovanými objekty, které zvětšovaly hloubku obrany. Tato zlepšení položila základy pozdějšímu polygonálnímu systému opevnění. Viz KUPKA, Vladimír, Obecný vývoj fortifikačního umění od 16. do 18. století, in: HaV 44, 1995, č. 5, s. 29-30.

Vratislavské ujednání neposkytovalo Rakousku pevnou záruku míru. Marie Terezie se nadto nehodlala smířit se ztrátou své bohaté provincie. Vzhledem k hrozícímu střetu s Pruskem musela být proto zabezpečena co nejdříve nová severní hranice. Bylo proto rozhodnuto o přeměně Olomouce v „císařsko-královskou hlavní hraniční pevnost“, jak zněl do budoucna její oficiální název. Předběžné stavební práce začaly již 3. května 1742.⁷⁰

Zejména historikové píšící o olomouckých dějinách před rokem 1918 zdůrazňovaly patriotismus, nadšení a loajálnost místního obyvatelstva při zahájení stavby.⁷¹ Motivy ke kladnému přijetí rozhodnutí o přebudování Olomouce v moderní pevnost je třeba hledat ve zkušenostech a útrapách místních obyvatel se švédským vpádem v časech třicetileté války a zejména s nedávno prožitou pruskou okupací. Velkou úlohu hrál jistě i výhled na příliv státních peněz investovaných do stavby a do následného provozu pevnosti. Nezanedbatelným zdrojem příjmů měla být do budoucna i stálá vojenská posádka. Pevnostní krunýř limitující rozvoj Olomouce v moderní průmyslové město začal být negativně vnímán až v průběhu 19. století.⁷²

Přípravná fáze výstavby spočívala hlavně ve výkupu pozemků kolem města a ve zbourání všech staveb zde stojících.⁷³

⁷⁰ MICHNA, Bastionová, s. 35.

⁷¹ BARTSCH, Josef August, *Olmütz im Jahre 1758 und seine frühere Kriegsgeschichte*, Olomouc 1858, s. 35-36, FISCHER, Josef Vladislav, *Geschichte der königlichen Hauptstadt und Grenzfestung Olmütz im Markgrafthume Mähren*, Olomouc 1808, s. 193-194.

⁷² Podrobně ke zrušení pevnosti a zbourání hradeb viz FISCHER, Richard, *Olomoucká pevnost a její zrušení*, Olomouc 1935.

⁷³ Terénní úpravy zasáhly předměstí a vesnice až do vzdálenosti jednoho a půl kilometru od obvodu města. Některá předměstí a obce již obnoveny nebyly, jiné byly znovu vybudovány ve větší vzdálenosti od Olomouce (např. Nová Ulice, Zelená Ulice, Povel, Novosady, Nový Svět, Hodolany, Bělidla a Pavlovice). Na východě zmizely obce Klopoř, Dědinka, Závodí, Ostrovy, Hodolany a Bělidla. Na západě musely být zbourány vesnice Litovelská Ulice, Vozovka, Gošikl, Ulice Střední, Ulice Zelená, na jihu Německý Povel, Český Povel a Novosady a na severu obec Lazce. Zachovány

Současně s obytnými domy zanikla řada zahrad a letních sídel bohatých měšťanů, šlechticů a církevních hodnostářů.⁷⁴ Destrukce potkala také většinu dosavadního opevnění. Původní středověké hradby zůstaly zachovány z části pouze na západním obvodu pevnosti, na jihu a pod dómem sv. Václava. Zanikla také řada ramen řeky Moravy, jež byla z části zasypána, z části byla změněna jejich řečiště.⁷⁵

V průměru pracovalo na stavbě asi 600 až 900 dělníků denně, přičemž při bezprostřední hrozbě pruského vpádu v roce 1744 byl počet dělníků zvýšen až na šest tisíc.⁷⁶ Konec nebezpečí s sebou přineslo podepsání drážďanského míru 25. prosince 1745, který ukončil druhou slezskou válku.⁷⁷ Nastalo desetileté období míru, které se v Olomouci projevilo opětovným snížením stavební intenzity. V této době byl již vyhotoven nový projekt bastionové pevnosti a pomalu končila přípravná fáze výstavby. Plán vypracoval inženýr Bechade de Rochepine.⁷⁸ Volba na Francouze pracujícího v císařských službách nepadla náhodou. Plukovník Rochepine se totiž podílel mimo jiné také na úpravách brněnské pevnosti a její citadely v době pruského ohrožení v roce 1742.⁷⁹ Rochepine se musel podobně jako jeho předchůdci vyrovnat s nepravidelným půdorysem města, který nedovolil vtisknout pevnosti dobově typický a z hlediska obrany ideální polygonální tvar. Návrh

zůstaly pouze vzdálenější vsi jako např. Černovír, Hejčín a Klášterní Hradisko. Celkem bylo zničeno na 350 domů s asi 4000 obyvateli a byla vyplacena náhrada ve výši téměř půl milionu zlatých. Obyvatelé byli odškodněni také náhradními pozemky, které se nalézaly mimo rajon pevnosti. K proměně olomouckých předměstí a okolí srov. BARSTCH, s. 36, FISCHER, s. 6, SPÁČIL, Pevnostní, s. 78, KŠÍR, Josef, Tereziánská pevnost olomoucká, Praha 1937, s. 6-7, NEŠPOR, s. 196 a MÜLLER, s. 222. K historii jednotlivých vesnic viz HOSÁK, Ladislav, Historický místopis střední a severní Moravy. Okres olomoucký, okres prostějovský, Olomouc 1959.

⁷⁴ FISCHER, Geschichte, s. 194.

⁷⁵ KUPKA, Olomoucká, s. 32.

⁷⁶ SPÁČIL, Pevnostní, s. 78, FISCHER, Geschichte, s. 193.

⁷⁷ K podmínkám míru viz STELLNER, Fridrich, s. 193.

⁷⁸ Rochepine, Pierre Philippe Bechade svobodný pán (baron) de (1694?-1776), rakouský generál.

⁷⁹ ZÍTKA, Jiří, Bastionová a fortová pevnost Olomouc, in: Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva okresního archivu, Olomouc 1985, s. 50.

vycházel podobně jako oba poslední neuskutečněné projekty ze zásad francouzské inženýrské školy a inspirace k posílení obrany systémem vodních ramen, příkopů a inundací byla převzata od holandských pevnostních stavitelů.⁸⁰

Na výše popsané přípravné práce navázaly práce zemní. Jednalo se hlavně o hloubení příkopů, vršení valů a narovnání glacis.⁸¹ S budováním vlastní fortifikace bylo započato v roce 1747.⁸² Postupně byla vystavěna západní, poté severní a nakonec jihovýchodní fronta.⁸³ Konec prací urychlilo vyostření mezinárodních vztahů mezi velmocemi a následné vypuknutí sedmileté války v roce 1756. V tomto roce se ovšem dokončovalo již jen vnější obranné pásmo jihovýchodní fronty. V případě ohrožení by byla Olomouc schopna plnit svou pevnostní funkci. Za zcela dokončenou a plně obranyschopnou byla pevnost považována roku následujícího.⁸⁴

Patnáct let výstavby změnilo olomouckou pevnost k nepoznání. Impozantní byla především západní obranná fronta. Předpolí pevnosti zde nebylo možno kvůli zvýšenému terénu uměle zaplavit. Útok nepřítele byl proto z tohoto směru nejpravděpodobnější. Na obranu tady bylo vybudováno pět mohutných bastionů (č. 7 až 11),⁸⁵ za nimiž byla ponechána středověká hradba. Kurtiny spojující bastiony byly chráněny pěti raveliny (č. 29 až 32), přičemž nejseverněji položený ravelin č. 32 byl chráněn čepcem. Podobně byl ochranným

⁸⁰ KUCH-BREBURDA, s. 81.

⁸¹ Hlína na násyp byla brána z prostoru kolem Nové Ulice a okolo Hejčína, kde se také lámal kámen do základů hradeb. Těžba hlíny a kamene na severu Olomouce umožnila pozdější inundaci tohoto území. Odvoz zeminy z území Nové Ulice umožnil srovnání prostranství před glacis. KŠÍR, Tereziánská, s. 6.

⁸² K postupu stavebních prací viz ZÍTKA, s. 50-51.

⁸³ Cihly pro opevnění byly vyráběny v cihelně v Zelené Ulici, ostění bran a nároží hradeb byla obložena pískovcovými kvádry. KŠÍR, Tereziánská, s. 6.

⁸⁴ KUCH-BREBURDA, s. 83. Plán dokončené pevnosti se nachází v SOKA Olomouc, AMO, Sbírka map a plánů Olomouc, č. 39/II/17.

⁸⁵ Všechny pevnostní prvky byly v původním projektu i v dalších plánech jednotně číslovány.

valem, kontrgardou, kryt exponovaný bastion č. 7 v jižním rohu pevnosti. Bastiony byly posíleny bojovými kasematy – chodbami opatřenými střílnami pro dělostřelectvo a pěchotní zbraně, ze kterých bylo možné ostřelovat příkop v prostoru před kurtinami a raveliny.⁸⁶ Příkop, do něhož v průběhu bojů mohl proniknout nepřítel, a který nebylo možné na tomto úseku zaplavit vodou, mohl být ostřelován také z vyzděné kontreskarpy. Za tímto účelem byly v kontragelerii ve vnější stěně příkopu zřízeny střílny pro pěchotu.⁸⁷ První linii obrany na západní straně zajišťovala krytá cesta, v jejichž vbíhajících úhlech se nacházela shromaždiště k formování pěchoty, chráněná před přímou palbou nepřítele lunetami. Před krytou cestou se směrem k nepříteli pozvolně svažoval glacis.

Předpolí všech ostatních front bylo možné zaplavit. Inundace zajišťovala soustava stavidel, z nichž nejdůležitější byla chráněna bastionem č. 16 a ravelinem č. 19 na východní straně a ravelinem č. 27 v jižním cípu Olomouce, kde rameno Moravy opouštělo obvod města. Stavidla umožňovala zatopit také pevnostní příkopy. Soustava propustí dovolovala vyplnit vodou všechny příkopy nebo pouze jejich jednotlivé úseky.

Odvrácenou stranou skutečnosti, že olomoucká pevnost byla také dokonalým vodním dílem, bylo nezdravé prostředí pro život. Zdravotní poměry ve městě neunikly Johannu Alexiovi Eckbergerovi,⁸⁸ který pravděpodobně pod pseudonymem a

⁸⁶ Použití bojových kasemat bylo ale v souvislosti vývoje pevnostního stavitelství zastaralé. Duté prostory v lících bastionů podstatně snižovaly odolnost bastionů při nepřátelské dělostřelecké palbě. Konstrukční chyba – jedna z mála v Olomouci – se plně projevila již při pruském obléhání v roce 1758. KUCH-BREBURDA, s. 83.

⁸⁷ ZÍTKA, s. 51.

⁸⁸ K osobě autora viz PŘÍSPĚVKY k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera. Charakteristische Beyträge zur Kenntniß der Hauptstadt und Gränz festung Olmütz von Johann Alexius Eckberger, k vydání připravili Milena Krobotová, Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil, Olomouc 1998, s. 221-226.

z pozice josefínského intelektuála pranýřoval na konci 80. let 18. století tehdejší společnost a poměry v Olomouci: „Když se za horkého letního dne přiblížíme k městu Olomouci natolik, že již vidíme jeho věže, zdá se nám, že je celé město zahaleno do hustého mraku. Ze všech stran ho totiž obklopují bažiny a voda, ustavičně vydechující škodlivé výpary a připravující obyvatelstvu věčnou koupel z par. Všechny pevné části chátrají a těla musí být stále připravena na zdlouhavé střídavé zimnice, vodnatelnost, nevléčitelné kloubní otoky... na krtice a kostižer... Zřídka také uvidíme v Olomouci opravdu zdravou barvu obličeje. Jen nemnozí, kteří stále žili v Olomouci, překročili věk šedesáti let.“⁸⁹

Hlavní proud Moravy a její vedlejší toky poskytovaly přirozenou ochranu jihovýchodní fronty, která byla dále posílena dvěma obrannými pásmy. Vnitřní obrannou zónu tvořily ze směru od východu tři bastiony (č. 16, 17 a 20), dále korunní hradba⁹⁰ umístěná přibližně ve středu fronty a již zmíněný ravelin č. 27. Vnější obranu pevnosti z jihovýchodního směru zajišťoval val kopírující pravý břeh hlavního toku Moravy zvaný v původních plánech jako envelope.⁹¹ Envelope spojovala detašované pevnostní objekty na východě - Rohovou pevnůstku, Císařskou redutu a samostatný ravelin č. 19 - s předsunutými pevnůstkami v jižním výběžku pevnosti - Salzerovými redutami I-III a Přední pevnůstkou. Posledně jmenované nezávislé objekty měly chránit jižní stranu pevnosti, ale v případě potřeby mohly účinnou dělostřeleckou podporou zesílit obranu nejzranitelnější západní fronty. Zničující efektivitu boční střelby měli plně zakusit Prusové v roce 1758.

⁸⁹ PŘÍSPĚVKY, s. 198.

⁹⁰ K výstavbě korunní hradby viz MLČÁK, Leoš, Korunní pevnůstka, in: Olomoucká pevnost. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví, Olomouc, 16. - 18. 9. 2004, Olomouc 2004, s. 44.

⁹¹ ZÍTKA, s. 50.

Severní fronta byla řešena jednoduše, neboť celé její předpolí bylo možno zaplavit až do vzdálenosti přesahující jeden kilometr od hradeb. Možnost zaplavení rozsáhlého území společně s linií bastionů a ravelinů snižovaly pravděpodobnost nepřátelského útoku z této strany. Proto bylo v bastionu č. 13 zřízeno jedno z největších pevnostních skladišť střelného prachu.⁹²

Pro snadnější hájitelnost města ubyl počet vstupních bran. Od západu se vstupovalo bránou Zelenou (později zvanou Terezkou), od jihu Kateřinskou a na východě se spojovaly cesty do Olomouce před bránou Hradskou. Vedlejším vstupem uprostřed severní fronty zůstala brána Rohelská. Pro pěší byl v korunní hradbě na jihu města upraven tzv. Michalský výpad. Rovněž Litovelská brána byla změněna na výpadní branku a brána Blažejská byla zrušena.⁹³

O přeměnu Olomouce v pilíř obrany rakouského soustátí se zajímala i Marie Terezie, o čemž svědčí její dvě návštěvy ve městě v průběhu stavebních prací. První pobyt v červnu 1748 byl spojen s cestou po dědičných zemích, kterou panovnice podnikla společně se svým manželem Františkem Štěpánem Lotrinským.⁹⁴ Druhá cesta císařovny vedla v roce 1754 již do téměř dokončené pevnosti. Dne 9. září se zde zúčastnila slavnostního svěcení nového sousoší sv. Trojice.⁹⁵

Nová pevnost byla připravena plnit své vojensko-strategické úkoly právě včas – na počátku sedmileté války. Její stavba stála na tehdejší dobu astronomických deset milionů zlatých.⁹⁶ Do vybudování Terezína a Josefova se

⁹² KUPKA, Olomoucká, s. 35.

⁹³ SPÁČIL, Pevnostní, s. 78.

⁹⁴ František I. Štěpán (1708-1765), římsko-německý císař, toskánský velkovévoda, lotrinský vévoda.

⁹⁵ MÜLLER, s. 219-220.

⁹⁶ BARSTCH, s. 36.

jednalo o nejmodernější pevnost na území českých zemí. Olomoucká zbrojnice byla ve srovnání s ostatními vojenskými arzenály monarchie dostatečně vybavena zbraněmi všech druhů.⁹⁷ Nepříteli byla připravena čelit posádka o 6000 mužích stálé posádky. Civilní obyvatelstvo tvořilo mírnou většinu. Asi v 600 domech žilo 8000 lidí, především měšťanů se svými rodinami.⁹⁸

⁹⁷ FISCHER, *Geschichte*, s. 195.

⁹⁸ K životu civilního obyvatelstva ve městě ve druhé polovině 18. století viz ČERMÁK, *Život*, s. 17-26.

2. PRVNÍ DVA ROKY SEDMILETÉ VÁLKY

2.1 První bitvy

Nejen olomoucká pevnost, ale celá habsburská monarchie potřebovala v polovině 18. století modernizaci. Reformy týkající se státní správy nastartované nesměle již v době válek o rakouské dědictví byly vedeny v duchu celkové centralizace, neboť dosud se pravomoci jednotlivých úřadů na centrální i zemské úrovni často vzájemně překrývaly.⁹⁹ Hlavní smysl reforem ovšem spočíval v potřebě zlepšení stavu státních financí, které byly investovány do modernizace armády,¹⁰⁰ jejíž nevyhovující stav odhalil právě skončená série válek. V průběhu necelého desetiletí byla provedena celková reorganizace vojska. Bylo zefektivněno doplňování pluků, výcvik vojáků a zkvalitněno školení důstojnickém sboru. Špičkové úrovni dosáhlo především rakouské dělostřelectvo, které od základů změnil kníže Liechtenstein.¹⁰¹

Marie Terezie se ani po podepsání cášského míru v roce 1748, který definitivně ukončil války o rakouské dědictví, nehodlala smířit se ztrátou Slezska a Kladska. Vyhlídky na získání ztracených území oživila tzv. diplomatická revoluce,¹⁰² která po dlouhých jednáních na dvorech velmocí svedla z velmocí do jednoho tábora Rakousko, Rusko a Francii.

⁹⁹ TAPIÉ, Victor Lucien, Marie Terezie a Evropa. Od baroka k osvícenství, Praha 1997, s. 112. K proměnám jednotlivých klíčových správních úřadů před vypuknutím sedmileté války viz JANÁK, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989, s. 163-173.

¹⁰⁰ Po roce 1748 zůstalo v hotovosti 108 000 mužů. Náklady na udržování tak početného vojska si vyžádaly každoročně ze státní pokladny částku ve výši patnáct milionů zlatých. TAPIÉ, s. 118.

¹⁰¹ Liechtenstein, Joseph Wenzel (Josef Václav) kníže von (1696-1772), rakouský maršál, ke stavu armády před tereziánskými reformami a k následné reorganizaci srov. ROMÁŇÁK, Andrej, Příspěvek k vojenským reformám v období osvícenského absolutismu, in: HaV 34, 1985, č. 3, s. 99-121.

¹⁰² STELLNER, František, Sedmiletá válka v Evropě, Praha 2000, s. 51-83.

Hlavní hnací silou formování předválečných koalic byla britsko-francouzská rivalita, která vedla již v roce 1755 k otevřenému konfliktu v Kanadě a bylo jen otázkou času, kdy se válka přenesla na evropský kontinent.

Pruský král vázán smluvně s Velkou Británií si v průběhu roku 1756 uvědomil, že mu hrozí útok od rakouského i ruského vojska. Fridrich II. nehodlal čekat, vzdal se možnosti diplomaticky nabourávat nově vzniklou protipruskou koalici a rychlým vítězným úderem se jí rozhodl zničit. Vpádem pruských jednotek do Saska 29. srpna 1756 začala sedmiletá válka v Evropě. Prusové po zlomení krátkého saského odporu pokračovali dále do Čech a 1. října porazili Rakušany u Lovosic. Sasko se sice dostalo pod nadvládu Pruska a muselo poskytnout své jednotky, materiální a finanční zdroje, jeho porážka ale stmelila protivníky a následujícího roku musel Fridrich II. čelit nejen Rakušanům, ale také postupujícím Rusům z východu a Francouzům, kteří dostali svým spojeneckým závazkům s Vídní. Definitivně se ke koalici připojilo také Švédsko a 29. ledna 1757 byla vyhlášena Prusku říšská válka. Pruský vladař chtěl nejdříve porazit rakouská vojska, neboť jejich spojenci mohli zasáhnout plnohodnotně do bojových operací až v průběhu léta.¹⁰³

Postavení rakouských vojsk na území Čech a Moravy mělo ofenzivní charakter, neboť se neočekávala iniciativa od Prusů. Toho Fridrich II. dokonale využil, vpadl do Čech a 6. května 1757 porazil rakouské vojsko v bitvě u Štěrbohol a oblehl Prahu. K záchraně obleženého hlavního města Českého království přitáhl s narychlo shromážděnou armádou polní maršál hrabě Daun a v bitvě u Kolína dne 8. června 1757 donutil pruského krále k ústupu. Válečné operace se přesunuly do Saska a Slezska.

¹⁰³ GROEHLER, s. 88.

Svoji reputaci úspěšného vojevůdce napravil pruský monarcha 5. listopadu 1757 v bitvě u Rossbachu, kde na hlavu porazil spojené kontingenty říšského a francouzského vojska pod velením sasko-hildburghausenského vévody Josefa Fridricha¹⁰⁴ a vévody Rohan-Soubise.¹⁰⁵ Tímto vítězstvím si Fridrich II. zajistil klid na západní frontě a mohl táhnout proti Rakušanům do Slezska a osvobodit obleženou Svídnici.¹⁰⁶

2.2 Boj o Slezsko

V době, kdy síly pruského krále operovaly v Sasku, měla krýt Slezsko armáda brunšvicko-bevernského vévody Augusta Viléma¹⁰⁷ o síle 32 000 mužů. Hlavní rakouské vojsko pod velením prince Karla Lotrinského¹⁰⁸ a hraběte Dauna¹⁰⁹ mělo výraznou přesilu 54 000 mužů. Samostatný 28 000 armádní sbor pod vedením generála jezdeckva Nádasdyho¹¹⁰ nalézající se rovněž ve Slezsku mohl podporovat hlavní vojsko.¹¹¹ Strategickým plánem rakouského velení opírajícího se o početní převahu své armády bylo obsadit co největší část Slezska a později zde operovat v součinnosti s Rusy.¹¹² Hlavní vojsko mělo neutralizovat síly brunšvicko-bevernského vévody, zatímco Nádasdyho sbor měl za úkol obsadit pevnost Svídnici, jejíž držení bylo klíčové pro ovládnutí Slezska a pro připojení této provincie zpět k dědičným zemím.

¹⁰⁴ Josef Fridrich (1702-1787), sasko-hildburghausenský princ, rakouský maršál.

¹⁰⁵ Rohan, Charles kníže de Soubise-Epinoy a vévoda de Rohan (1715-1787), francouzský maršál.

¹⁰⁶ STELLNER, s. 160.

¹⁰⁷ August Vilém (1715-1781), brunšvicko-bevernský vévoda, pruský generál.

¹⁰⁸ Karel (1712-1789), lotrinský princ (vévoda), rakouský a říšský maršál.

¹⁰⁹ Daun, Leopold hrabě von (1705-1766), rakouský maršál.

¹¹⁰ Nádasdy-Fogáras, Franz (Ferenc) Leopold hrabě (1708-1783), rakouský maršál.

¹¹¹ GROEHLER, s. 107-108.

¹¹² SODENSTERN, Eduard von, Zum Säcular-Gedächtniß. Der Feldzug in Mähren oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz, Frankfurt am Main, 1858, s. 184.

Posílen na 43 000 mužů uzavřel koncem října 1757 Nádasy svídnickou pevnost a 12. listopadu pruská posádka kapitulovala.¹¹³ Ihned po pádu Svídnice se Nádasy připojil k hlavní armádě. Záměrem Rakušanů bylo nyní porazit početně slabší pruské vojsko vévody Augusta Viléma dříve, než dorazí Fridrich II. s posilami. Ten spěchal přes Sasko do ohroženého Slezska po bitvě u Rossbachu. Jeho přesun v zimních měsících se zcela vymyká dobovým válečným zvyklostem. Bojové operace se v polovině 18. století omezovaly zejména na dobu od května do října. Válčit se začínalo většinou v dubnu, tedy v době, kdy měly koně již dostatek zeleného krmení. Obdivuhodná je i rychlost a způsob přesunu pruského krále. Rozhodující význam pro válečnou strategii mělo v této době zaopatření a zásobování vojska v průběhu polního tažení. K nepřetržitému zaopatření jednotek nutily především obavy z častých dezercí nespokojených vojáků. Během tažení byly z mateřských skladů budovaných na strategických místech v době míru vypravovány transportní kolony k pochoduujícímu hlavnímu vojsku. Systém zásobovacích skladů a dopravy byl velmi komplikovaný a limitoval možnosti postupující armády. Na cizím území byla při postupu budována další skladiště, do kterých směřovaly transporty z vlastního území. Rychlý přesun Fridricha II. na podzim roku 1757 byl umožněn především tím, že vítězové od Rossbachu byli morálně posíleni a navíc většina jednotek této armády pocházela z Braniborska a z centrálních oblastí Pruska. Jednalo se tedy o obecně spolehlivé pluky, se kterými bylo možné provést tak namáhavé tažení bez ohledu na neexistenci zásobovacích skladů.¹¹⁴ Tažení ulehčilo také mírné počasí, které panovalo na začátku zimy v roce 1757.¹¹⁵

¹¹³ STELLNER, Sedmiletá, s. 162.

¹¹⁴ SCHNITZER, Helmut, Schmidt, Thomas, Absolutismus und Heer. Zur Entwicklung der Militärwesens im Spätfeudalismus, Berlin 1987, s. 70-72 a 108.

¹¹⁵ STELLNER, Sedmiletá, s. 162.

Cílem spojených rakouských sil byla Vratislav, jejíž obsazení mělo znemožnit přezimovat Prusům ve Slezsku.¹¹⁶ Dne 22. listopadu byla poblíž slezské metropole svedena bitva vítězná pro rakouské zbraně. O tři dny později kapitulovala vratislavská posádka složená většinou z nespolehlivých Sasů a slezských odvedenců.¹¹⁷ Zdálo se, že plán pruského krále se zhroutil. Ten měl nejprve v úmyslu uštvědit Rakušanům podobnou porážku, jakou zasadil Francouzům u Rossbachu. Podporován vojskem brunšvicko-bevernského vévody a opíraje se o posádky slezských opevněných měst hodlal vyhnat rakouskou armádu ze Slezska. Jeho plán mu zkomplikoval výše zmíněný vývoj na slezském bojišti. Pruští velitelé za své zbabělé chování ztratili důvěru krále a byli tvrdě potrestáni. Vévoda August Vilém se raději nechal zajmout rakouskými husary,¹¹⁸ velící generálové Kyau¹¹⁹ a Katte¹²⁰ byli odsouzeni k vězení. Generál Lestwitz¹²¹ odpovědný za kapitulaci Vratislavi, která byla podle Fridricha II. unáhlená, dostal trest smrti.¹²²

Situace se nevyvíjela podle představ pruského krále. Ten byl přesto nucen riskovat rozhodující bitvu, neboť bylo nemyslitelné vést dále válku bez Slezska, které mu poskytovalo dostatek finančních i materiálních prostředků a především tolik potřebných rekrutů. Z vojenského hlediska nepostradatelná byla i strategická poloha Slezska s mnoha opevněnými městy. Dne 29. listopadu se spojily poražené zbytky slezské armády s postupujícím vojskem Fridricha II. Po

¹¹⁶ GROEHLER, s. 108.

¹¹⁷ STELLNER, Sedmiletá, s. 163.

¹¹⁸ GROEHLER, s. 109.

¹¹⁹ Kyau, Friedrich Wilhelm svobodný pán (baron) von (1708-1759), pruský generál. Po bitvě u Vratislavi převzal velení nad poraženým pruským vojskem.

¹²⁰ Katte, Hans Friedrich von (1698-1765), pruský generál.

¹²¹ Lestwitz, Johann Georg von (1688-1767), pruský generál.

¹²² Původní rozsudek trestu smrti byl generálovi Lestwitzovi změněn na žalář. Blíže k důvodům k potrestání velitelů viz Fridrich II. Mořici Anthaltskému (Mořic, 1712-1760, anhaltsko-dessavský princ, pruský maršál), Vratislav, 9. 2. 1758, Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen, bearb. von Reinhold Koser und Albert Naudé, Bd. XVI., Berlin 1888, Nr. 9765, s. 234.

sloučení obou vojenských uskupení disponoval pruský panovník vojskem o síle 35 000 mužů. Rakouské jednotky pod velením Karla Lotrinského a Leopolda Dauna dosahovaly téměř dvojnásobného počtu - 65 000 mužů.¹²³ Přesto se rakouští maršálové rozhodli zaujmout 4. prosince 1757 obranné postavení mezi vesnicemi Leuthen (Lutynia) a Nipporn (Mrozów). Bitva, která se odehrála následujícího dne, patří k nejskvělejším vítězstvím Fridricha II. a vojenskými historiky je považována za vyvrcholení lineární taktiky.¹²⁴ Pruský král u Leuthenu dokonale využil výhod svého dobře vycvičeného vojska a dokázal, že při jeho seřazení do kosého šiku lze porazit mnohem početnějšího nepřítele.¹²⁵ Obě armády utrpěli v bitvě těžké ztráty. Rakušané ztratili 3000 mrtvých, 7000 zraněných a 12 000 zajatých, dále 131 dělových hlavní a téměř 400 vozů od trénu. Pruské ztráty na mrtvých a raněných byly vyčísleny na více než 6300 mužů.¹²⁶ Samotný vítěz popsal situaci tři dny po bitvě následovně: "(Generálporučík - pozn. J. B.) Zieten¹²⁷ je neustále u nepřítele, jejich (rakouská - pozn. editora) armáda je bezmála roztrhaná na kusy a prchá domů. Jejich ztráty jsou mimořádné. Nepovažujte mě za chvastouna, ale můžete mi věřit, že odhaduji tyto ztráty na daleko více než 30 000 mužů. Dělostřelecké krytí jejich

¹²³ K rozložení sil před bitvou u Leuthenu srov. SCHNITTER, s. 109.

¹²⁴ K popisu bitvy podrobně viz Die KRIEGE FRIEDRICHS DES GROSSEN, hrsg. vom Grossen Generalstabe, Kriegsgeschichtliche Abtheilung II., Drittel Theil, Der Siebenjährige Krieg 1756-1763, VI. Band: Leuthen, Berlin 1904, s. 18-42.

¹²⁵ Pruský král věnoval v meziválečném čase (1745-1756) velkou pozornost výcviku svých jednotek a při vojenských cvičeních nechal zdokonalovat různé varianty rozvinutí z pochodové do bojové kolony. Pouze drilem dokonale vyceповané vojsko mohlo zvládnout variantu kosého šiku. Podle Fridricha II. mohlo v tomto postavení zvítězit 30 000 mužů nad armádou o síle 100 000 vojáků, jelikož jádro nepřátelské formace se dostane do zničující boční palby. Pruský panovník se snažil uplatnit taktiku kosého šiku také v bitvě u Kunersdorfu (Kunowice) proti silnějšímu ruskému vojsku 12. srpna 1759. Tehdy byl jeho záměr včas odhalen a Prusové utrpěli jednu ze svých nejtěžších porážek sedmileté války. SCHNITTER, s. 107 a 113.

¹²⁶ Ke ztrátám bitvy u Leuthenu srov. např. SCHNITTER, s. 111, GROEHLER, s. 112, KUNISCH, Johannes, Friedrich der Grosse. Der König und seine Zeit, München 2004, s. 382.

¹²⁷ Zieten, Hans Joachim von (1699-1786), pruský generál.

zadního voje je zcela zanedbatelné, dva nebo tři husaři zajmou důstojníky a 50 mužů, tak velký je u nich zmatek. Pochodují bezmála ve dne v noci."¹²⁸

2.3 Po bitvě u Leuthenu

Těžká porážka rakouského vojska ještě neznamenal pro Marii Terezii okamžitou ztrátu Slezska. Silné posádky pevnostních měst mohly klást Prusům tvrdý odpor. Bez součinnosti s hlavním vojskem ovšem jedna po druhé kapitulovaly. Karel Lotrinský se totiž rozhodl se zbytkem svých jednotek vyklidit Slezsko a stáhnout se k velké spokojenosti pruského krále do Čech.¹²⁹ Katastrofální situaci císařsko-královského vojska oslabovaného neustálými dezercemi vystihuje nejlépe dopis vrchního velitele adresovaný císaři Františku Štěpánovi: „Krásná rakouská armáda je nemálo zničená, rozedraná dlouhým polním tažením, bez prádla, bez uniforem, v tak bídném stavu vzbuzujícím soucit, jako ještě nikdy nebyla, nicméně musí díky blízkosti nepřítele stanovat bez stanů...“.¹³⁰

Vratislav bez vyhlídky na pomoc polního vojska kapitulovala 20. prosince 1757. V pruském zajetí se ocitlo téměř 18 000 mužů, z toho 13 generálů a 670 důstojníků. Kromě toho se ve městě nacházely bohaté zásoby obilí, asi tisícovka koní, válečná pokladna a pevnostní i polní dělostřelectvo. Za několik dní po pádu Vratislavi se za příslib volného odchodu

¹²⁸ Fridrich II. Jindřichovi Pruskému (1726-1802, pruský princ), Die KRIEGE FRIEDRICHS DES GROSSEN, hrsg. vom Grossen Generalstabe, Kriegsgeschichtliche Abtheilung II., Drittel Theil, Der Siebenjährige Krieg 1756-1763, VII. Band: Olmütz und Crefeld, Berlin 1909, s. 1.

¹²⁹ Fridrich II. opakovaně ve své korespondenci vyjadřoval svou spokojenost nad tím, že Rakušané ustupují. Např. Fridrich II. Zietenovi, Vratislav, 23. 12. 1757, PC, XVI., Nr. 9626, s. 121. Ve stejný den překročil zadní voj armády prince Karle Lotrinského slezsko-českou hranici na spojnici Liebau (Lubawka) - Trutnov, SK, VI., s. 46.

¹³⁰ Cit. dle FIDLER, Jiří, Význam olomoucké pevnosti ve válečném tažení roku 1758, in: Historická Olomouc 5, 1985, s. 67.

do Čech vzdala i posádka města Lehnice. Podle kapitulační dohody vojáci sloužící v císařském žoldu ale nesměli rok pozvednout zbraně proti králi.¹³¹ Prusové kromě Svídnice a části Horního Slezska obsadili do závěru roku celé vévodství a koncem prosince se podobně jako Rakušané stáhli do zimních táborů.

Část pruských jednotek se oddávala zaslouženému odpočinku po právě skončené kampani roku 1757, zatímco jiné oddíly měly za úkol znepříjemňovat ústup nepřátel. Rakušané měli být podle představ Fridricha II. schopni vést plnohodnotné bojové operace až po doplnění svých prořídilých jednotek někdy v průběhu léta roku 1758. Pruský monarcha proto nevynechal jedinou možnost poškodit nepřítele. Když se například dozvěděl o tom, že císařští zřídili velké vojenské skladiště u Trutnova, byl rozhodnut se jej zmocnit, nebo alespoň zničit, čímž by korunoval své úspěchy ze sklonku roku 1757. Protivníkovi nemělo být dopřáno oddechu, aby byl schopen nabrat další síly.¹³²

Poslední významnou baštou rakouské přítomnosti ve Slezsku byla silně opevněná Svídnice, jejíž dokonalé zabezpečení znemožňovalo uskutečnit formální obléhání v průběhu zimních měsíců. V polovině prosince byla posádka pevnosti odříznuta od okolí silným odřadem pruského vojska. Velení nad blokadou Svídnice převzal koncem prosince generálporučík Fouqué,¹³³ který do té doby společně s generálporučíkem Zietenem velel jednotkám pronásledujících rakouské vojsko až k české hranici. Téměř šedesátiletý Zieten byl současně pověřen krýt

¹³¹ SK, VI., s. 46-47.

¹³² Fridrich II. Zietenovi, Striegau (Strzegom), 25. 12. 1758, PC, XVI, Nr. 9632, s. 124.

¹³³ Fouqué, Ernst Heinrich August de la Motte (1698-1774), pruský generál.

se svými jezdeckými oddíly slezsko-českou hranici před případnými akcemi nepřátelských lehkých jednotek.¹³⁴

Vítězstvím u Rossbachu eliminoval pruský panovník nebezpečí hrozící od francouzsko-říšské armády a následkem Leuthenu vyhnal Rakušany ze Slezska, ale uvědomoval si stále hrozivou převahu vojsk a materiálních zdrojů nepřátelské koalice. Do bojů zatím výrazně nezasáhlo Rusko, které bylo připraveno počínat si po reorganizaci armády výrazně aktivněji. Proto sondoval Fridrich II. možnosti uzavření míru v Paříži i ve Vídni. Svě sestře Vilemíně¹³⁵ napsal pod dojmem spěšného ústupu Rakušanů ze Slezska 8. prosince: „...nyní buďte klidná, v měsíci březnu budeme mít mír...“ a v dalším listě datovaném posledního prosincového dne roku 1757 vyjádřil u příležitosti přání k novému roku znovu své přesvědčení o mírovém narovnání a současně informoval braniborsko-bayreutskou markraběnku o celkové vojenské situaci: „Zkrátka naše tažení je u konce, město Lehnice kapitulovalo a s výjimkou Svídnice, která... se také dlouho neudrží, je Slezsko úplně prosté nepřítelů, dokonce stojíme jednou nohou v zemích královny (Marie Terezie - pozn. J. B.). Krom toho držím celé Sasko. Maršál Lehwaldt¹³⁶ má být v blízkosti Stralsundu a když princ Ferdinand¹³⁷ dobře zpracuje Francouze, zdá se mi, že tento obraz ne nedobře představuje předzvěst míru, který bude podepsán jistě v průběhu nadcházejícího roku.“¹³⁸

¹³⁴ SK, VI., s. 53.

¹³⁵ Vilemína (1709-1758), braniborsko-bayreutská markraběnka, rozená pruská princezna.

¹³⁶ Lehwaldt, Hans von (1685-1768), pruský maršál.

¹³⁷ Ferdinand (1721-1792), brunšviccko-wolfenbüttelský vévoda, pruský generál.

¹³⁸ SK, VII., s. 2.

Jako prostředník pruských mírových snah směřovaných vídeňskému dvoru byl využit zajatý plukovník Lobkowitz.¹³⁹ Ten byl po kapitulaci Vratislavi poslán k rakouskému vrchnímu veliteli s podmínkami kapitulace smlouvy. Jeho cesta neměla skončit v rakouském polním táboře, nýbrž na císařském dvoře, který měl být obeznámen s pruskými návrhy. Marie Terezie byla po zprávách ze slezského bojiště velmi zarmoucená, vážně o uzavření míru ale nikdy neuvažovala a dokonce dokázala velkoryse uznat válečné umění svého soka: „Je pravda, pruský král je můj nepřítel, ale musím ho ocenit, protože si tak dobře počíná svou smělostí a rychlostí. Moji lidé se chovali jako lenoši.“¹⁴⁰

Také ve Versailles jednal ve jménu Fridricha II. zajatec; francouzský generál Mailly,¹⁴¹ který padl do rukou Prusů v bitvě u Rossbachu. I na francouzském královském dvoře, podobně jako ve Vídni, jednání především díky vlivu markýzy de Pompadour zkrachovala, ačkoli ve Francii následkem těžkých porážek rostla nechuť k absurdní válce proti Prusku. K mocným představitelům opozice proti válce na kontinentě za rakouské zájmy patřil také státní sekretář zahraničí hrabě de Bernis.¹⁴² Po bitvě u Leuthenu zaslal Bernis do Vídně francouzskému vyslanci Stainvillovi¹⁴³ dopis, ve kterém si stěžoval na alianci s habsburskou monarchií: „Pouze náklady spojenectví s Rakouskem jsou jisté, výhody ale nejvyšší měrou pochybné. Francie dává v sázku své vlastní državy (míněny jsou zde kolonie - pozn. J. B.), aby bránila svého

¹³⁹ Lobkowitz, August Anton Joseph kníže von (1729-1803), rakouský důstojník.

¹⁴⁰ Hannoverský vyslanec ve Vídni informoval v Berlíně ministra Podewillse (Podewills, Heinrich Otto hrabě von, 1695-1760, pruský politik) o bezprostředních dojmech císařovny po obdržení negativních zpráv ze slezského bojiště. Viz SK, VII., s. 3.

¹⁴¹ Mailly, Augustin Joseph markýz d'Harcourt, hrabě de (1708-1794), francouzský maršál.

¹⁴² Bernis, François Joachim de Pierre hrabě de (1715-1794), francouzský státník a kardinál.

¹⁴³ Choiseul, Etienne François, hrabě de Stainville, vévoda de (1719-1785), francouzský státník.

spojence.¹⁴⁴ Přitom kardinál Bernis byl jedním z hlavních iniciátorů a podporovatelů předválečného spojení s Rakouskem.

Paralelně s mírovými nabídkami byla v císařské rezidenci konzultována otázka viníků odpovědných za porážky konce roku 1757. Zjištěním příčin byl pověřen polní zbrojmistr hrabě Harsch,¹⁴⁵ který neměl na událostech ve Slezsku žádný podíl viny. Nebylo jednoduché označit hlavního původce vojenské katastrofy - příslušníka vládnoucího rodu - vrchního velitele prince Karla Lotrinského. Proto byli nejprve obviněni generál jezdecký Serbelloni¹⁴⁶ a Nádasdy. Prvnímu jmenovanému bylo kladeno za vinu váhavé chování před a během bitvy u Štěrbohol, Nádasdy byl kritizován za nedostatečně důrazné pronásledování ustupujícího nepřítele po bitvě u Vratislavi.

Potrestání Serbelloniho a Nádasdyho ale nevyřešilo palčivou otázku vrchního velení. Na vídeňském dvoře a neméně mezi důstojnictvem se množily hlasy proti tomu, aby princ Karel Lotrinský stál nadále v čele císařsko-královské armády. Mladý ruský šlechtic A. R. Voroncov,¹⁴⁷ pozdější diplomat a kancléř, který pobýval ve Vídni v době pruského obléhání Olomouce, viděl za všemi tehdejšími nesnázemi právě porážku Rakušanů ve Slezsku. Viníka tragédie pojmenoval s odstupem několika měsíců a na základě svého pohybu mezi nejvyššími politickými kruhy monarchie velmi zřetelně: „Důvodem této porážky (u Leuthenu - pozn. J. B.) byla neschopnost prince Karla Lotrinského, guvernéra Nizozemí a bratra císaře Františka I. S vehemencí se domáhal velení armády a

¹⁴⁴ SK, VII., s. 7. K mírovým pokusům Fridricha II. viz SK, VI., s. 88, SK, VII., s. 3-6, STELLNER, Sedmiletá, s. 170, GROEHLER, s. 113, ROMAŇÁK, Olomouc, s. 12.

¹⁴⁵ Harsch, Ferdinand Philipp hrabě von (1704-1792), rakouský generál.

¹⁴⁶ Serbelloni, Johann Baptist (Giovanni Battista) hrabě von (1697-1778), rakouský maršál.

¹⁴⁷ Voroncov, Alexandr Romanovič hrabě (1741-1805), ruský diplomat a státník.

císařovno vyhovění této žádosti stálo nyní monarchii velmi draho."¹⁴⁸ Ke kritice se připojily také spojenecké dvory v Paříži a v Petrohradě. Především na názory ruského partnera, od jehož postupující armády si ve Vídni slibovali obrát na bojištích, musel být brán velký zřetel. Rakouský vyslanec na ruském carském dvoře hrabě Esterázy¹⁴⁹ ve svém listě z 31. prosince 1757 varoval, že pokud bude vrchní velení svěřeno znovu princí Lotrinskému, nemůže zaručit, zda mu bude podřízen generál ruského pomocného sboru vyslaného na pomoc Rakušanům. Princovo odmítavé stanovisko k četné kritice změnilo až naléhavé dopisy jeho bratra a ultimativní listy císařovny, na základě kterých podal demisi.¹⁵⁰

¹⁴⁸ KAGAN, Gennadi E., Für und gegen Österreich. Österreich und Österreicher aus der Sicht der Russen in zwei Jahrhunderten, Wien, Köln, Weimar, 1998, s. 113.

¹⁴⁹ Esterázy, Nikolaus hrabě (†1764), rakouský diplomat.

¹⁵⁰ ARNETH, Alfred Ritter von, Maria Theresia und der Siebenjährige Krieg. 1756-1763, I., Wien 1875, s. 348-351.

3. ROK 1758

3.1 Situace na počátku roku 1758

Ačkoli Fridrich II. věřil v mírové urovnání konfliktu, přesto se od začátku roku 1758 horlivě připravoval na další vojenská střetnutí. Především hodlal získat podporu od svého jediného významného spojence - Velké Británie, jehož spojení s Pruskem bylo motivováno především ochranou Hannovera. Rodové vlastnictví britského krále Jiřího II.¹⁵¹ bylo Achillovou patou ostrovního státu. Ohledy na hannoverské kurfiřtství sice v jistém směru omezovaly možnosti britské politiky, v sedmileté válce ale místní bojiště vázalo významné francouzské síly, které tak nemohly být použity v koloniích. Dělo se tak plně v souladu s politikou státního sekretáře Williama Pitta,¹⁵² který měl v kabinetu ministerského předsedy Newcastle¹⁵³ na starosti zahraniční záležitosti. Za vyplacení subsidií ve výši 670 000 liber šterlinků (asi 5 300 000 pruských tolarů)¹⁵⁴ žádal Pitt, aby Fridrich II. posílil své jednotky v západním Německu a vyslal celý Lehwaldtův sbor operující do té doby ve Východním Prusku a Pomořansku do Hannovera.¹⁵⁵

Motivován snahou co nejvíce oslabit postupujícího ruského protivníka žádal pruský král naopak po Angličanech vyslání válečné flotily do Baltského moře, která by znemožnila zásobovat námořní cestou carské jednotky a současně méně

¹⁵¹ Jiří II. (1683-1760), britský král a hannoverský kurfiřt.

¹⁵² Pitt, William st., hrabě z Chathamu (1708-1778), britský státník.

¹⁵³ Newcastle, Thomas Pelham-Holles vévoda z (1694-1768), britský státník.

¹⁵⁴ Jednalo se o roční subsidiární pomoc Velké Británie Prusku.

¹⁵⁵ O vyslání Lehwaldtova sboru jednal ve Vratislavi v lednu 1758 britský diplomat Mitchell (Mitchell, Sir Andrew, 1708-1771). Jak vyplývá z jeho zprávy adresované 11. ledna hraběti Holdernessovi, státnímu sekretáři pro severní záležitosti (Holderness, Robert d'Arcy hrabě, 1718-1778, britský státník), přislíbil pruský král udělat vše, co bude v jeho silách. Lehwaldtův sbor ale bude moci oslabit, až se vypořádá úplně se Švédy v Pomořansku, k čemuž ale podle něj mělo dojít již velmi brzy, PC, XVI., Nr. 9677, s. 160.

nebezpečné švédské vojsko. Nicméně pro Británii bylo v této době nemožné sehnat dostatek lodí pro válečné operace v Baltském moři, protože její námořní moc byla zapotřebí především v severní Americe, Středozezemním moři a v Indii. Nezanedbatelná byla také otázka britského námořního obchodu na severu Evropy, který by jakékoliv válečné operace ochromily. Došlo tak k paradoxní situaci, kdy se carská říše a Velká Británie nacházely mezi sebou ve válečném stavu, zároveň spolu ale čile obchodovaly. Pitt dokonce vzkázal do Pruska: „... musíme být obchodníky, také po dobu, kdy vedeme válku...“¹⁵⁶ Kromě námořní pomoci žádal Fridrich II. při jednáních s britským vyslancem Mitchellem ve Vratislavi také větší podporu při vojenských operacích v Evropě. Měl na mysli vyslání silného pozemního vojska do západního Německa a výsadky na francouzské pobřeží, které by nutily Paříž udržovat v pohotovosti silnou armádu na vlastním území. Vehementně argumentoval tím, že jisté vítězství Britů v Americe lze zajistit v Evropě a to tak, že Británie svým aktivnějším přístupem zabrání tomu, aby se Francouzi stali pány Evropy.¹⁵⁷ Přes veškerou snahu se pruský monarcha splnění svých požadavků nedočkal a byl nucen výměnou za subsidiární podporu pouze zvýšit početní stavy jednotek v západní Evropě.

V Dolním Sasku mezitím začaly bojové akce roku 1758 nezvykle brzy. Již 18. února vyrazil nový velitel hannoversko-britské armády vévoda Ferdinand Brunšvický v čele 32 000 vojska proti Francouzům. K rychlému pochodu vyzýval brunšvického vévodu také Fridrich II.: „Urychlete proboha své operace; bylo by lepší, kdyby polovina Vašeho vojska pochodovala bez bot, než kdyby Vás s Vašimi dobře obutými

¹⁵⁶ GROEHLER, s. 114.

¹⁵⁷ K rozhovorům Fridricha II. s britským vyslancem Mitchellem v únoru 1758 o vzájemné podpoře Pruska a Velké Británie viz PC, XVI., Nr. 9759, s. 228-230.

Hannoveřany Richelieu¹⁵⁸ rozdrtil.¹⁵⁹ Postupující spojenecké síly složené z britských, hannoverských, brunšvických a pruských jednotek překvapily francouzské vojsko ještě v zimních táborech v prostoru řek Aller, Oker a Vezery. Hrabě Clermont,¹⁶⁰ který vystřídal na počátku roku 1758 vévodu de Richelieu ve funkci vrchního velitele rýnské armády, nedokázal zabránit rozkladu francouzského vojska. Francouzská armáda sice odčerpávala ze státní pokladny peníze na žold pro 134 000 mužů bojujících v západní Evropě, ve skutečnosti bylo ale schopných služby pouze 76 000 vojáků, z toho jen 39 000 mohl generál Clermont okamžitě nasadit do bojových akcí. Katastrofální situace francouzských sil byla způsobena korupcí důstojnického sboru, nemocemi a dezercemi. Francouzský vrchní velitel byl donucen stáhnout se s velkými ztrátami již 3. března 1758 na levý břeh Rýna.¹⁶¹

Také Rusové se dali již v lednu opět do pohybu.¹⁶² Dne 1. listopadu 1757 vystřídal v čele ruského vojska zkompromitovaného maršála Apraksina¹⁶³ generál Fermor¹⁶⁴ a počínal si velmi aktivně. Nasazení Lehwaldtova sboru v Pomořansku koncem roku 1757 proti Švédům umožnilo novému ruskému veliteli postupovat snadno do vnitrozemí Východního Pruska. Už 21. ledna vstoupilo ruské vojsko bez odporu do východopruské metropole - Královce.¹⁶⁵ Fridrich II. nemohl postupu ruských jednotek a

¹⁵⁸ Richelieu, Louis François Armand de Vignerot du Plessis vévoda de (1696-1788), francouzský maršál.

¹⁵⁹ Fridrich II. Ferdinandovi Brunšvickému, Vratislav, 21. 1. 1758, SK, VII., s. 47. Pruský král svým dopisem reagoval na stížnosti vévody Brunšvického o nedostatečném vybavení vojska. Fridrich II. si ale uvědomoval nebezpečí obklíčení ze všech stran (v této době již věděl o postupující ruské armádě) a chtěl, aby byly francouzské síly co nejdříve neutralizovány.

¹⁶⁰ Ludvík, Bourbon-Condé (1709-1711), hrabě de Clermont, francouzský generál.

¹⁶¹ GROEHLER, s. 124.

¹⁶² K situaci ve Východním Prusku v lednu 1758 viz STELLNER, Sedmiletá, s. 172-175.

¹⁶³ Apraksin, Stěpan Fjodorovič hrabě (1702-1758), ruský maršál.

¹⁶⁴ Fermor, Villim Villimovič hrabě (1704-1771), ruský maršál.

¹⁶⁵ Stalo se tak i přesto, že pruský král nabádal místní správu, aby využila všech prostředků k udržení Královce. Příkazem reagoval na zprávu

obsazení celé provincie nijak zabránit. První informace o postupu Rusů dostal do Vratislavi až 15. ledna a byl velmi překvapen, neboť aktivitu Rusů po jejich odchodu¹⁶⁶ z Východního Pruska neočekával. Naopak doufal ve změnu na carském trůně a v uzavření míru s Ruskem.¹⁶⁷ Koncem února vyrazil Fermor v čele doplněné armády celkem asi o 65 000 mužích směrem na Toruň (Toruń), odkud mohl dále postupovat do Pomořanska a podpořit Švédy, nebo směrem do Slezska a působit zde společně s Rakušany.

Příznivá situace na západní frontě a velká vzdálenost Rusů¹⁶⁸ umožnila Fridrichovi II. naplánovat jarní tažení proti dočasně nejslabšímu článku protipruské koalice, habsburské monarchii, jelikož naděje na uzavření míru byla na začátku roku 1758 stále menší.¹⁶⁹ Dříve, než mohl pruský král zahájit jarní ofenzívu, musel vyrovnat početní stavy svých prořídilých jednotek¹⁷⁰ a dobýt obleženou Svídnici. Rychlé doplnění pruské armády umožňoval pružný kantonální systém, podle kterého

z Královce datovanou ke dni 20. ledna, ze které se dověděl o ohrožení města. V době, kdy Fridrich II. nařizoval obranu Královce motivovanou snahou o zpomalení ruského postupu, měly už za sebou východopruské stavy hold ruské carevně. Fridrich II. Marwitzovi, Vratislav, 28. 1. 1758, PC, XVI., Nr. 9734, s. 207-208.

¹⁶⁶ Maršál Apraksin vyklidil po bitvě u Gross Jägersdorfu (30. srpna 1757) Východní Prusko. GROEHLER, s. 99-101.

¹⁶⁷ SK, VII., 45-46. Také odvelení Lehwaldtova sboru do Pomořanska proti málo nebezpečným Švédům bylo motivováno tímto špatným odhadem Fridricha II. Proto v době Fermorova postupu v lednu a v únoru roku 1758 nebylo ve Východním Prusku síly, která by se mu postavila na odpor.

¹⁶⁸ Rusové mohli zasáhnout do událostí ve střední Evropě nejdříve v létě 1758. Důvodem byl pomalý postup vojska v oblasti, kde byly velmi řídké a špatné komunikace, které byly především v důsledku jarního tání sněhu na některých místech téměř neprůchodné. Velké problémy zde mělo především těžké dělostřelectvo a zásobovací kolony vypravované z ruského území a z Královce, do kterého byly zásoby dopravovány levnější a rychlejší námořní cestou.

¹⁶⁹ V půli ledna napsal Fridrich II. bratrovi Jindřichovi: „Rakušané vážně připravují nové polní tažení a já činím totéž; když se mi to podaří, budu proti nim moci postavit 96 000 mužů.“ V podobném duchu napsal 3. února dopis sestře Vilemíně: „Je jisté, že válka tento rok ještě potrvá, člověk se musí na vše připravit a nesmí se hrozícím nebezpečím, které se jistě z počátku ukáže, nechat vyvést z rovnováhy.“ SK, VII., s. 5-6.

¹⁷⁰ K doplnění mužstva i důstojnického sboru viz SK, VII., s. 20-21.

jednotlivé kantony doplňovaly přímo určené pluky.¹⁷¹ Dále byli odváděni k vojenské službě mladí muži z obsazených území, zvláště ze Švédského Pomořanska a Meklenbursko-Zvěřínska.¹⁷² Vedle toho byli ke službě v modré uniformě¹⁷³ nuceni švédští, francouzští a rakouští zajatci. Noví vojáci byli ihned v rámci jednotlivých pluků cvičeni a do tří týdnů připraveni k boji, což byl ve srovnání s rakouskou armádou, kde výcvik nováčků trval měsíce, úctyhodný výkon. Díky tomu byla pruská armáda ve Slezsku připravena hned na začátku roku 1758 k boji a zejména morálně převyšovala rakouské vojsko.¹⁷⁴

S koncem roku 1757 přivedl Karel Lotrinský ze Slezska do Čech pouze 25 000 vyčerpaných a demoralizovaných mužů, opustil vojsko a 7. ledna 1758 dorazil do Vídně.¹⁷⁵ Také morálka důstojnického sboru byla následkem porážek silně otřesena. Armáda utrpěla nejen vysoké ztráty při bojových operacích, ale také následkem dezercí a nedostatečného materiálního zabezpečení ztratila 40 000 až 45 000 vojáků. K těmto ztrátám musí být přičten další úbytek mužstva způsobený nemocemi, které se rozšířily v zimních táborech. Prvořadým úkolem pro Vídeň proto bylo vybudovat nové bojeschopné vojsko, což bylo vzhledem k roční době velmi složité. Rakouské nejvyšší velení se potýkalo s obrovskými nesnázemi při obstarávání financí a všeho potřebného pro armádu. K tomu musíme připočíst stav cest v zimních měsících, který zpomaloval veškerou dopravu. Přesto již během ledna 1758 byl stav rakouských jednotek dislokovaných ve východních

¹⁷¹ Kantonální systém rekrutování byl postupně zaváděn v Prusku již ve 20. letech 18. století. V rakouské monarchii byl po pruském vzoru zaveden až v letech 1771-1780. SCHNITTER, s. 40.

¹⁷² O rekruty, peníze a zásoby ze Švédských Pomořan a Meklenburska žádal pruský král opakovaně maršála Lehwaldta. Fridrich II. Lehwaldtovi, Vratislav, 30. 12. 1757, PC, XVI., Nr. 9651, s. 139, nebo Vratislav, 6. 1. 1758, PC, XVI., Nr. 9670, s. 154-155.

¹⁷³ Převládající barva pruských uniforem byla modrá. K uniformám pruské a rakouské armády srov. SRÁŽKA U NEBES. Sborník příspěvků z komplexního výzkumu vojenské epizody ze sedmileté války, Cheb 1992, s. 39-42.

¹⁷⁴ SODENSTERN, s. 187.

¹⁷⁵ GROEHLER, s. 112, ARNETH, s. 348.

Čechách posílen na 40 000 mužů. Noví rekruti a vojáci byli získáváni v Uhrách a z českých zemí. Dále byli v průběhu celého jara verbováni muži v okrajových oblastech monarchie, především v Toskánsku a Rakouském Nizozemí. K pokrytí Čech byly povolány jednotky říšské armády. Asi desetitisícový sbor složený ze saských vojáků určený původně pro posílení francouzské armády se musel přesunout k hlavnímu rakouskému vojenskému tělesu. Kromě toho musel francouzské vojsko opustit rakouský spojenecký odřad, který byl odvelen rovněž do českých zemí. Dalších téměř 13 000 zajatců bylo mezi rakouskou a pruskou stranou vyměněno.¹⁷⁶

Po vynucené abdikaci prince Karla Lotrinského byl novým vrchním velitelem jmenován polní maršál hrabě Daun. Marie Terezie si Dauna velice vážila a byla mu vděčná za vítězství u Kolína, jeho jmenování se přesto neobešlo bez pochybností. Důvodem byl velký respekt před vojenským uměním pruského krále a zejména Daunův podíl na událostech ve Slezsku. Císařovna dokonce uvažovala o tom, že požádá francouzského krále Ludvíka XV.¹⁷⁷ o uvolnění maršála d'Estrées.¹⁷⁸ Vítěz od Hastenbecku a vnuk někdejšího francouzského ministra války, markýze de Louvoise,¹⁷⁹ se nakonec vrchním velitelem rakouské armády nestal. V této funkci opouštěl 9. března Vídeň hrabě Daun, čerstvě dekorován novým nejvyšším vojenským řádem monarchie, velkokřížem řádu Marie Terezie, aby 12. března dorazil do Hradce Králové k nově se formující armádě. V době svého příjezdu, který podle svědectví generála jezdeckva Buccowa¹⁸⁰ ihned zlepšil morálku důstojnictva,¹⁸¹ již

¹⁷⁶ SODENSTERN, s. 184-185 a 205, ARNETH, s. 347-348, SK, VII., s. 21. Srov. také STELLNER, Sedmiletá, s. 179, GROEHLER, s. 116 a ROMAŇÁK, Olomouc, s. 14.

¹⁷⁷ Ludvík XV. Bourbonský (1710-1774), francouzský král.

¹⁷⁸ Estrées, Louis Charles César Le Tellier, markýz de Courtenvaux, hrabě d' (1695-1771), francouzský maršál.

¹⁷⁹ Louvois, François Michel Le Tellier markýz de (1639-1691), francouzský státník.

¹⁸⁰ Buccow, Adolf Nikolaus svobodný pán (baron) von (1700?-1764), rakouský generál.

disponoval silou okolo 63 000 mužů rozmístěných v obranném postavení proti pruskému vpádu při severovýchodní hranici Čech. Hlavní vojsko se soustředilo v širokém okolí kolem Hradce Králové, zatímco předsunuté jednotky zajišťovaly horské průsmyky a hraniční přechody proti nenadálému pruskému útoku.

Silám dislokovaným k ochraně hlavního vojska kolem Žacléře a Trutnova velel generál Buccow, v okolí Stárkova, Broumova a Wünschelburgu (Radków) stál se svými muži téměř v dotyku s předsunutými nepřátelskými hlídkami generálmajor Laudon.¹⁸² Generálmajor Colloredo,¹⁸³ který během několika dnů po příjezdu maršála Dauna přibyl do Náchodu, strážil se svými jednotkami cestu do kladské pevnosti vedoucí mezi obcí Lewin (Lewin Kłodzki) a městečkem Reinerz (Duszniki Zdrój). U Habelschwerdtu (Bystrzyca Kłodzka), na jih od kladské fortifikace a na pruském území, se nacházel generálmajor Jahnus.¹⁸⁴ Vojáci generála Jahnuse a posádka obležené Svídnice byli poslední připomínkou rakouské vojenské přítomnosti ve Slezsku.¹⁸⁵

3.2 Důvody pruského tažení na Moravu

V době, kdy maršál Daun spěchal se svým doprovodem z Vídně do Východních Čech, měl již Fridrich II. připraven plán polního tažení pro první polovinu roku 1758. Při plánování ofenzívy svého hlavního vojska soustředěného ve Slezsku zohledňoval pravděpodobný postup protipruské koalice. Odhadoval, že Rakušané zaútočí se svými hlavními silami opět

¹⁸¹ Buccow Daunovi, Trutnov, 12. března 1758, ARNETH, s. 353. Ke jmenování Dauna vrchním velitelem tamtéž, s. 351-353.

¹⁸² Laudon (Loudon), Gideon Ernst svobodný pán (baron) von (1717-1790), rakouský polní maršál.

¹⁸³ Colloredo-Wallsee, Karl Boromäus hrabě von (1718-1786), rakouský generál.

¹⁸⁴ Eberstädt, Franz Jahnus svobodný pán (baron) von (1711-1772), rakouský generál.

¹⁸⁵ ARNETH, s. 354.

do Slezska, kde budou čekat na pomoc ruské armády, zatímco Francouzi pod Clermontovým velením proniknou až do Meklenburska a spojí se zde se Švédy. Druhé francouzské vojsko knížete de Soubise¹⁸⁶ mělo podle představ Fridricha II. operovat podobně jako předcházející rok; tedy vpadnout opět do Saska a rozložit se na Labi. Francouzské nebezpečí ale začátkem března 1758 v souvislosti s ofenzívou vévody Brunšvického pomínulo.¹⁸⁷ V Prusy obsazeném Sasku proto hrozil pouze útok říšského vojska a rakouského odřadu polního zbrojmistra barona Marchalla,¹⁸⁸ dislokovaného jižně od Krušných hor. Tím měl pruský král kryté jedno ze svých křídel a mohl klidně postupovat proti Rakušanům.¹⁸⁹

Svého dvaatřicetiletého bratra Jindřicha, kterého pověřil ochranou Saska, seznámil Fridrich II. se svým záměrem 11. března 1758: „Ve vší tichosti obsadím Svídnici a k obraně pohoří za sebou ponechám 15 000 mužů; kdyby chtěl nějaký nepřátelský sbor postupovat Lužicí, může mu vyjít vstříc tento detašovaný odřad. Pak přenesu války na Moravu. Postoupím přímo k Olomouci, takže nepřítel se přisune k její obraně. Nato dojde k bitvě v oblasti, kterou si nebude moci (nepřítel - pozn. J. B.) zvolit. Porazím ho, jak lze doufat, pak oblehnu Olomouc. Poté tam (k Olomouci - pozn. J. B.) musí nepřítel přesunout všechny své síly, aby kryl Vídeň. Po dobytí Olomouce by měla Tvá armáda zabrat Prahu a udržet Čechy v klidu. Potom mohou přijít Rusové nebo někdo jiný: budu schopen oddělit tolik jednotek, kolik bude nutné.“¹⁹⁰

¹⁸⁶ Rohan, Charles kníže de Soubise a vévoda de Rohan- (1715-1787), francouzský maršál.

¹⁸⁷ SK, VII., s. 47.

¹⁸⁸ Marschall auf Burgholzhausen, Ernst Dietrich svobodný pán (baron) (hrabě) von (1692-1771), rakouský polní maršál.

¹⁸⁹ Fridrich II. Jindřichovi Pruskému, 11. 3. 1758, Die WERKE Friedrichs des Großen, III., Geschichte des Siebenjährigen Krieges, I., hrsg. von Gustav Berthold Volz, übers. Friedrich von Oppeln-Bronikowski, Berlin 1913, s. 228-229.

¹⁹⁰ Fridrich II. Jindřichovi Pruskému, 11. 3. 1758, Tamtéž, s. 229.

Vzhledem k tomu, že pro Jindřicha bylo velení v Sasku prvním samostatným velkým úkolem, radil mu jeho starší bratr jak má postupovat, zároveň mu ale dopřával velkou míru svobody rozhodování: „Co se týče Tvé armády, musí se držet na začátku tažení v defenzívě. Můžeš ji shromáždit u Drážďan, nebo kde budeš chtít... Výslovně Ti pro Tvé operace zakazují jakoukoli válečnou poradu¹⁹¹ a dávám Ti plnou moc jednat podle nejlepšího mínění, podstoupit bitvu či nikoliv, zkrátka za všech okolností učinit rozhodnutí, které se Ti bude jevit jako nejvýhodnější a nejchválehodnější... Především Ti doporučuji, ačkoli máš pouze bránit Sasko, počínat si neustále aktivně.“¹⁹² Výzva k aktivitě platila pro dobu, kdy rakouské vojsko bude zaměstnáno pruským útokem na Moravu. Jindřich měl vpadnout do zad rakouským jednotkám stahujícím se z Čech na Moravu.

Pro rozhodnutí Fridricha II. vpadnout se svým vojskem na Moravu hrála velkou roli skutečnost, že toto území bylo přímými vojenskými akcemi dosud nedotčené, zatímco Slezsko neslo její tíhu v plné míře. První dva roky konfliktu plnila Morava pouze úlohu materiální základny rakouských vojsk. Místní správa zajišťovala bezproblémový průchod jednotek, jejich zásobování a krmení pro koně. Dále obstarávala přípřeže pro dopravu zásob k bojujícím jednotkám z vojenských skladů zřizovaných na Moravě¹⁹³ i v Čechách.¹⁹⁴ Pruský král proto mohl doufat v dostatek zásob potravin i píce. Velmi

¹⁹¹ Jak poznamenal editor ve své poznámce, Fridrich II. měl na mysli varovný příklad prince Augusta Viléma (1722-1758, pruský korunní princ), který v létě 1757 kvůli radám svých generálů nebyl schopen učinit žádné samostatné rozhodnutí. Tamtéž, s. 229. K ústupu armádního sboru pod velením prince Augusta Viléma z Čech v létě 1757 a ke konci jeho neslavné vojenské kariéry viz STELLNER, Sedmiletá, s. 129-130.

¹⁹² Fridrich II. Jindřichovi Pruskému, 11. 3. 1758, WERKE, s. 229.

¹⁹³ K největším vojenským skladům na Moravě patřil magazín v Olšanech u Prostějova, pozdější cíl pruského krále.

¹⁹⁴ Roli Moravy v době před bitvou u Kolína (18. 6. 1757) dokumentuje edice korespondence moravských zemských úředníků a armádních velitelů. Viz MORAVA za jarní válečné kampaně v roce 1757. Edice korespondence adresované svob. p. Jindřichu Kajetánu Blümegeňovi v měsících dubnu až červnu 1757, k vydání připravil Bohumír Smutný, Brno 1998.

úrodné oblasti Hané navíc slibovaly v letních měsících bohatou sklizeň. Naproti tomu zpustošené Slezsko muselo žít po celou zimu pruskou armádou. Tábořící jednotky byly rozmístěny v širokém okolí všech větších slezských měst, přičemž předsunuté oddíly byly připravené chránit hlavní vojsko v postavení při česko-slezské hranici. Kdyby zůstal v příštích měsících pruský král v obranném postavení ve Slezsku, mohl by se sice opřít o řadu pevností, musel by ale žít armádu z velmi omezených zdrojů. Rakušané by mezitím doplnili svou armádu, zařídili nové sklady na operačních liniích a poté vpadli do Slezska v součinnosti s ruským vojskem. Obranná taktika nebyla nadto Fridrichovi II. vlastní.¹⁹⁵

Naopak útok na Moravu skýtal veškeré výhody. Pruský král hodlal oddálit válku od svého území a žít na náklady nepřítele. Vzhledem k vysokým ztrátám protivníka mohl doufat v postup hluboko na teritorium monarchie, neboť rakouská armáda nebyla ve stavu svést před doplněním a vycvičením jednotek polní bitvu. Jak vyplývá z výše zmíněného dopisu Jindřichovi, někde poblíž Olomouce měla být svedena bitva s Daunovým vojskem spěchajícím pevnosti na pomoc. Případná porážka Prusů by nemusela mít na území Moravy katastrofální následky, neboť armáda se mohla stáhnout pod ochranu slezských pevností.¹⁹⁶ Vítězství by naopak umožnilo ovládnout celou Moravu a Čechy, ohrozit Vídeň a eventuálně přinutit Marii Terezii k podepsání míru.¹⁹⁷

Překážkou hladkého pruského postupu byla pouze nově vybudovaná olomoucká fortifikace. Pro zamýšlené ovládnutí Moravy bylo nezbytné ji dobýt. Porážka Dauna v polní bitvě

¹⁹⁵ SODENSTERN, s. 190.

¹⁹⁶ TEMPELHOF, Georg Friedrich von, Geschichte des Siebenjährigen Krieges in Deutschland zwischen dem Könige von Preußen und der Kaiserin Königin mit ihren Alliierten, II., Berlin 1785, s. 25-26.

¹⁹⁷ GROEHLER, s. 115.

měla donutit olomouckou posádku složit zbraně, pokud by v době střetnutí ještě vzdorovala připravovanému pravidelnému obléhání. K roli obsazeného města pro následující vývoj svého plánu poznamenal pruský panovník mimo jiné následující: „Jeho záměrem (Fridricha II. - pozn. J. B.)¹⁹⁸ bylo proniknout na Moravu a zmocnit se Olomouce, ne aby si ji ponechal - neboť se dalo tušit, že Rusové, kteří se již zmocnili Východního Pruska, by mohli vpadnout do Pomořan a Braniborska -, nýbrž aby během celého polního tažení zaměstnával Rakušany v kraji, který byl od pruského území co možná nejvíce vzdálen. Král tím chtěl získat čas postavit se se značnými silami na odpor ruské armádě.“¹⁹⁹ Pokud by k bitvě s Daunem nedošlo, měla zanechaná pruská posádka²⁰⁰ v dobyté Olomouci zabránit rakouským silám vpadnout do zad pruskému vojsku, kdyby se vydalo vstříc Rusům na východ.²⁰¹

Morava byla vybrána také proto, že její hraniční přechody byly na rozdíl od obsazených průsmyků v královéhradeckém kraji hájeny jen velmi slabě. Rakouské velení s útokem na markrabství vůbec nepočítalo a hranici s pruským Slezskem zde střežil pouze odřad polního podmaršála markýze de Ville²⁰² o síle 4 000 až 5 000 mužů nalézajících se v okolí Opavy.²⁰³ V neposlední řadě hrálo důležitost jistě také snadné obsazení Olomouce v době první slezské války. Přes všechny přednosti v sobě plán tažení na Moravu skýtal také jednu velkou nevýhodu. Absence husté sítě zásobovacích skladů nutila

¹⁹⁸ Pruský král o sobě ve svých pamětech psal ve třetí osobě.

¹⁹⁹ WERKE, s. 129.

²⁰⁰ Velkou výhodou moderní olomoucké pevnosti byla také její malá rozloha. Účinnou obranu města zvládla posádka čítající méně než 10 000 mužů. Pro srovnání např. pražskou fortifikaci muselo bránit 16 000 až 20 000 mužů. Tato okolnost by pruskému králi umožnila netříštit zbytečně své síly. Pokud by se navíc pruská posádka ve městě udržela do návratu Fridricha II. z východní fronty, měl by nad Daunem velkou strategickou výhodu. Viz SODENSTERN, s. 192-193.

²⁰¹ GROEHLER, s. 116.

²⁰² Ville, Karl (Charles) Gabriel de Canon, markýz de (1705-1792), rakouský generál.

²⁰³ TEMPELHOF, s. 28. Tento údaj potvrdil i SODENSTERN, s. 8. KUCH-BREBURDA, s. 104 uvedl 6000 až 12 000.

případného útočníka dopravovat většinu svých zásob z mateřského území. To se také nakonec stalo Prusům před Olomoucí osudným.

3.3 Dobyetí Svídnice

Ještě dříve, než mohl pruský panovník uskutečnit své útočné plány, musel si poradit s rakouskou posádkou ve svídnické pevnosti. V čele necelých 8000 mužů, které ve městě nechal Karel Lotrinský, stál polní podmaršál hrabě Thürheim.²⁰⁴ Odhodlaný velitel doufaje v pomoc hlavních sil císařsko-královského vojska byl pevně rozhodnut dobytí pevnosti Prusům co nejvíce znesnadnit. Ihned po získání Svídnice rakouskými vojsky²⁰⁵ nařídil opravit poškozené hradby. Vzhledem ke špatnému zimnímu počasí a nedostatku pracovních sil²⁰⁶ ale nebyla pevnost na začátku jara 1758 dostatečně opravena a připravena na obléhání. Generál Thürheim proto na některých poškozených místech nechal zříditi alespoň provizorní záseky ze dřeva. Pevnostní sklady byly doplněny ještě před odchodem Rakušanů ze Slezska a nedostatečná pruská blokáda umožnila navíc zásobovat pevnost z okolních zdrojů, což přispívalo k bojeschopnosti svídnické posádky.²⁰⁷

V březnu roku 1758 bylo zřejmé, že se svídnická posádka dobrovolně nevzdá a pruský král byl nucen k formálnímu obležení pevnosti.²⁰⁸ Plán tažení na Moravu vyžadoval rychlé dobytí Svídnice, protože v opačném případě hrozil neúspěch celého tažení. Už na začátku března se proto některé jednotky

²⁰⁴ Thürheim, Franz Ludwig hrabě von (1710-1782), rakouský generál.

²⁰⁵ 13. 11. 1757

²⁰⁶ Početní stav pevnostní posádky prořídil v důsledku vypuknutí nemoci. Viz SK, VII., s. 57.

²⁰⁷ TEMPELHOF, s. 21, SK, VII., s. 56-57.

²⁰⁸ Fridrich II. nejprve předpokládal, že se pevnost vzdá do šesti až sedmi týdnů od začátku blokády, tedy někdy v půli února. Viz SK, VII., s. 56.

začaly soustředit v pohoří mezi Landeshutem (Kamienna Góra) a Friedlandem (Mieroszów), kde ještě panovala tuhá zima.²⁰⁹ Úkolem tohoto sboru bylo odříznout přístupové cesty ke Svídnici rakouským jednotkám tábořícím na Broumovsku a aktivitou v tomto prostoru přesvědčit maršála Dauna o tom, že Prusové plánují proniknout do Čech. Utajení plánu útoku na Moravu bylo pro jeho zdárné provedení nesmírně důležité. Také proto se můžeme v instrukcích pro pruské velitele z 20. března 1758 dočíst, že „husaři nesmí do Čech propustit žádného člověka a každého musí dobře vyslechnout, kdyby špioni nebo lidé chtěli jít s dopisy ze Svídnice k rakouské armádě, nebo od ní do Svídnice, aby takoví byli ihned zadrženi“. Mimo jiné měli být pruskému králi hlášeni všichni zajatí dezertéři z rakouské armády a nejnepatrnější zprávy o událostech na hranicích.²¹⁰ Ve druhé polovině března byla armáda vyčleněná ke krytí obléhání Svídnice připravena a Fridrich II. přesunul svůj hlavní stan z Vratislavi do kláštera ve vesnici Grüssau (Krzeszów), aby nad ní převzal velení.²¹¹

Aby pruský panovník zabránil rakouským jednotkám generála Jahnuse podporovat svídnickou pevnost z jižního směru, musel je vytlačit z Kladského hrabství, které bylo až na město Kladsko dosud pod kontrolou císařsko-královského vojska. Tímto úkolem byl pověřen generál Fouqué. Ten předal velení nad jednotkami obléhajícími Svídnici generálporučíkovi Tresckowovi²¹² a přesunul se k Reichenbachu (Dzierżoniów), kde shromáždil síly, se kterými 20. března 1758 zaútočil na generála Jahnuse. Rakušané pod tímto tlakem vyklidili Kladsko a ustoupili na Moravu do okolí města Králíky. Jahnus se

²⁰⁹ SODENSTERN, s. 184 zdůraznil, že Fridrich II. velmi spěchal se zahájením válečných akcí v roce 1758 i přes nepřízeň počasí, což ve válkách poloviny 18. století nebylo běžné.

²¹⁰ Instrukce Fridricha II. velitelům v zimních táborech, Grüssau, 20. 3. 1758, PC, XVI., Nr. 9854, s. 320.

²¹¹ TEMPELHOF, s. 21-22.

²¹² Tresckow, Joachim Christian von (1698-1762), pruský generál.

neodvážil zaujmout své původní postavení v Kladsku ani poté, co Fridrich II. odvolal koncem března Fouquého k Wünschelburgu²¹³ a stáhl se do Čech k hlavnímu vojsku.²¹⁴

V noci z 1. na 2. dubna 1758 začalo formální obléhání svídnické pevnosti.²¹⁵ Pruská pěchota začala budovat zákopy a postavení pro dělostřelecké baterie. Zákopové práce velmi komplikovala dosud zamrzlá, kamenitá půda a také prudká střelba obránců. Proto začala dělostřelecká palba na město s týdenním zpožděním. Fridrich II. byl velmi nespokojen s rychlostí obléhacích prací²¹⁶ i s výsledkem pruské dělostřelecké činnosti. Dělostřelce dokonce nazval osly, neboť místo demolování hradeb zničili část pevnostních skladišť s tolik potřebnými zásobami.²¹⁷ Ke všem problémům přistoupilo špatné počasí, které mělo neblahý vliv na těžce pracující vojáky. Vzhledem k hrozícímu zdržení obléhacích prací a také proto, aby šetřil životy svých vojáků, rozhodl pruský panovník i přes nesouhlas důstojnického sboru vzít pevnost útokem. Plán navrhl plukovník Balbi²¹⁸ od inženýrského sboru a k jeho provedení byla určena noc z 15. na 16. dubna.²¹⁹ Úspěšný noční útok tří elitních granátnických praporů²²⁰ donutil hraběte Thürheima k okamžité kapitulaci.²²¹

²¹³ Pokud by se Rakušané rozhodli vyrazit z Broumova Svídnici na pomoc, mohl je odtud generál Fouqué napadnout z boku, zatímco pruský král by jim vzdoroval čelně. SK, VII., s. 58.

²¹⁴ TEMPELHOF, s. 23.

²¹⁵ Fridrich II. Mořici Anhaltskému, Grüssau, 2. 4. 1758, PC, XVI., Nr. 9885, s. 345

²¹⁶ Fridrich II. Tresckowovi, Grüssau, duben 1758, Tamtéž, s. 382-383.

²¹⁷ Fridrich II. Tresckowovi, Grüssau, duben 1758, Tamtéž, Nr. 9911, s. 367.

²¹⁸ Balbi, Johann Friedrich von (1699-1779), pruský důstojník.

²¹⁹ SK, VII., s. 62.

²²⁰ Největší administrativní jednotkou pruské armády byl pluk (Regiment), kterému velel důstojník s generálskou hodností. V roce 1740 tvořilo pruský pěší pluk 50 důstojníků, 118 poddůstojníků, 196 granátníků a 1220 mušketýrů, tedy celkem 1646 mužů. Pluk byl rozdělen do dvou praporů (Bataillon). Během bitvy byl prapor rozdělen na dvě křídla (Flügel), křídlo na dvě divize (Division) a divize na dvě čety (Peloton), což byly nejmenší taktické oddíly pruského vojska. Administrativně byl pěší prapor dále rozdělen do šesti setnin (Kompanie), pěti mušketýrských a jedné granátnické, GROEHLER, s. 227, 244.

Prusové získali nejen několik tisíc zajatců spolu s velitelem pevnosti, bohaté zásoby potravin a válečného materiálu včetně velmi potřebných děl, ale především si uvolnili cestu k tažení na Moravu.

Rakouská armáda k podpoře obležené Svidnice neučinila nic, ačkoli maršál Daun ještě 25. března 1758 ujišťoval generála Thürheima o tom, že pokud se bude moci Svidnice udržet do 15. dubna, přijde s celým svým vojskem na pomoc a pevnost vysvobodí.²²² Daun si byl velmi dobře vědom toho, že ve Vídni kladli na osvobození pevnosti velký důraz, neboť se jednalo o poslední držbu rakouských zbraní v pruském Slezsku. Hrdinný odpor svídnické posádky měl proto vedle vojenského významu také psychologický rozměr. Maršál Daun nicméně počátkem dubna, kdy byla poslední možnost vyrazit na pomoc svídnické posádce, setrval ve svém původní postavení na východě Čech. Rozhodoval se na základě realistického posouzení situace. Pruského krále by totiž k ukončení obléhání přiměla pouze polní bitva, které se ale hrabě Daun musel vzhledem ke stavu svého mužstva²²³ rozhodně vyhnout.²²⁴ Případná porážka v polní bitvě v dubnu 1758 by totiž pro monarchii znamenala jistou bezpodmínečnou kapitulaci, neboť žádné záložní vojsko neexistovalo, Francouzi měli své vlastní problémy a Rusové byli zatím od slezského bojiště vzdáleni a nemohli proto do bojů zasáhnout.

²²¹ TEMPELHOF, s. 25. Generál Thürheim nejprve požadoval volný odchod posádky, ale generál Tresckow odmítl a rakouská posádka se musela vzdát a odevzdat zbraně podobně jako pruská posádka generálu Nádasdymu v listopadu 1757. Viz SK, VII., s. 64.

²²² Možnost komunikace mezi štábem maršála Dauna a velením svídnické pevnosti svědčí mimo jiné také o nedokonalé blokadě pevnosti pruským vojskem.

²²³ Velká část Daunova vojska dosud neprošla základním výcvikem. SODENSTERN, s. 184 poznamenal, že situace rakouského vojska byla v této době vůbec nejhorší za celý průběh sedmileté války.

²²⁴ Daun Marii Terezii, 5. 4. 1758, ARNETH, s. 354. V podobném duchu informoval 22. 4. 1758 svou vládu také benátský vyslanec ve Vídni po pádu Svidnice. Podle jeho zprávy přijali ve Vídni pád pevnosti s politováním, ale bez podivu, neboť s opatrným postupem Dauna zde panoval všeobecný souhlas. Tamtéž, s. 359-360.

S pasivitou vrchního velitele císařsko-královské armády se nehodlal smířit generál Laudon, což vedlo k prvním otevřeným rozporům mezi těmito veliteli. Laudon vyzýval Dauna k podpoře obležené Svídnice. Po zamítnutí frontálního útoku žádal alespoň posílení svých předsunutých jednotek a vyslání silného odřadu, který by jako klín vnikl mezi hlavní pruské vojsko a odřad nalézající se v Kladsku. Tímto manévrem by rakouské síly ohrozily obléhací sbor u Svídnice a znemožnily by spojení částí pruské armády. Své útočné plány opíral Laudon o výpovědi nepřátelských dezertérů, kteří tvrdili, že pruské prapory nejsou dosud doplněny novým mužstvem a o výhodu momentu překvapení. Daun všechny Laudonovy návrhy s odkazem na prozatímní slabost vojska kategoricky odmítl.²²⁵

Aktivitu při východní hranici Čech nakonec převzaly Prusové a v první dubnové dekádě zaútočil generál Fouqué na rakouské předsunuté pozice císařsko-královského vojska v okolí měst Reinerz, Wünschelburg a Broumov.²²⁶ Poté, co zahnal nepravidelné rakouské hlídkující lehké jednotky, narazil na energickou obranu Laudonových sil, které odrážely pruské útoky až do 17. dubna, za což si jejich velitel vysloužil také pochvalu maršála Dauna.²²⁷ Útok na Laudonovo postavení a pohyb pruské armády v této oblasti měl za cíl zabránit postupu rakouských vojsk k Svídnicí, vyhnat Laudona z jeho postavení a tím odříznout od hlavní armády síly Buccowa, které se nacházely v okolí Trutnova.²²⁸

Zatímco u Svídnice vrcholily přípravy k obléhání, zajímal se pruský král také o východní bojiště. Koncem března 1758

²²⁵ K neshodám mezi Daunem a Laudonem v otázce pomoci Svídnicí a k následnému usmíření viz Tamtéž, s. 355-359.

²²⁶ SK, VII., s. 58.

²²⁷ Daun Laudonovi, 9. 4. 1758, Tamtéž, s. 359.

²²⁸ Buccow Daunovi, Trutnov, 7. 4. 1758, Tamtéž, s. 359.

poděkoval za celoživotní služby polnímu maršálu Lehwaldtovi²²⁹ a především kvůli jeho vysokému věku²³⁰ ho na velitelském postu 22 000 sboru operujícího na východní frontě vystřídal generálporučík Dohnou.²³¹ Hrabě Dohna měl s bojem proti Rusům jako Lehwaldtův podřízený v roce 1757 bohaté zkušenosti, v bitvě u Gross Jägersdorfu dokonce velel prvnímu sledu pruské formace. Jeho pozice nebyla na jaře roku 1758 vůbec jednoduchá, neboť stál mezi Švédy a postupujícím ruským vojskem. Podle instrukcí Fridricha II. z 2. dubna měl nový velitel za všech okolností jednat podle vlastního uvážení, neboť velká vzdálenost znemožňovala přímé velení pruského krále. Podobně jako princ Jindřich v Sasku měl Dohna dokonce pod trestem smrti zakázáno vést jakékoli válečné porady, které podle názoru Fridricha II. vedly jen ke zbabělým činům.

Prvořadým úkolem Dohny bylo získat na obsazených územích nové rekruty, peníze a dodávky do vojenských skladů. Ze strategického hlediska měl za úkol zvýšenou aktivitou přinutit Švédy co nejdříve uzavřít mír, neboť kdyby se Fermor rozhodl zaútočit do Pomořanska, musel by se Dohna obrátit proti němu a Švédové by měli volnou cestu na Berlín. Fridrich II. ale očekával spíše to, že se Fermor opevní na Visle a vyšle odřad na pomoc Rakušanům do Slezska. V tomto případě byl připraven postavit se Rusům sám. V neposlední řadě měl Dohna učinit opatření nezbytná k zajištění přístavního města Štětín, jehož eventuální ztráta by Rusům zajistila pohodlné zásobování po moři.²³²

²²⁹ Fridrich II. Lehwaldtovi, Grüssau, 24. 3. 1758, PC, XVI., Nr. 9860, s. 323-324.

²³⁰ Lehwaldtovi bylo v době jeho odvolání neuvěřitelných 72 let!

²³¹ Dohna-Schlodien, Christoph hrabě zu (1702-1762), pruský generál.

²³² Instrukce pro generálporučíka Dohnu z 2. dubna 1758 viz WERKE, s. 231-233.

4. MORAVSKÉ TAŽENÍ

4.1 Vpád na Moravu

Ihned po pádu Svídnice nechal Fridrich II. nastoupit svou armádu k pochodu na Moravu. Dne 19. dubna se jádro jeho vojska přesunulo z horských táborů kolem Landeshutu do okolí obsazené pevnosti. Opuštěné pozice hlavního vojska obsadil generál Zieten v čele 17 000 mužů,²³³ jehož úkolem bylo krýt jeho postup a chránit hranice proti aktivitám nepřátelských lehkých jednotek. Generál Fouqué byl odvolán z Broumova zpět do Kladska, kde měl shromažďovat válečný materiál a zásoby potřebné pro vojska táhnoucí na Moravu. Sám měl se svým transportem vyrazit až v době, kdy Daun opustí svá pevná postavení v Čechách. Po rozdělení vojska určeného k následujícímu tažení na dvě části vyrazil pruský král s předvojem směrem k Nise, kam dorazil 25. dubna. V jeho stopách následoval s jedno až dvoudenním odstupem polní maršál Keith²³⁴ velící hlavním silám.²³⁵

Na cestě z Nisy přes Horní Slezsko do Opavy, kam dorazil předvoj 29. dubna, došlo ke spojení s odřadem württemberského prince Fridricha Evžena.²³⁶ Po spojení jednotek disponoval pruský král 21 praporek pěchoty, 63 eskadronami²³⁷ jízdy a setninou pěších myslivců. Princ v hodnosti generálporučíka měl v zimních měsících za úkol střežit hranici severní Moravy s Horním Slezskem a ještě před příchodem Fridricha II. se mu podařilo donutit k ústupu rakouský několikatisícový sbor

²³³ GROEHLER, s. 115, SK, VII. s. 66, TEMPELHOF, s. 29.

²³⁴ Keith, James (1696-1758), pruský polní maršál.

²³⁵ TEMPELHOF, s. 29, SK, VII., s 66-67.

²³⁶ Fridrich Evžen (1732-1797), württemberský princ (vévoda), pruský generál.

²³⁷ Dragounské a kyrysnické pluky pruské armády čítaly asi 900 mužů, husarské přibližně 1150 mužů. Pluky byly děleny na eskadrony (Eskadron, Schwadron), které měly přibližně 150 mužů, GROEHLER, s. 230, 244.

markýze de Ville střežící přístupové cesty na Moravu.²³⁸ Markýz na svém ústupu před pruskou přesilou nechal strhnout mosty přes Moravici i Moravu a 2. května dosáhl Olomouce, kde zanechal své pěší jednotky²³⁹ pro posílení obrany města a po dvou dnech se vydal s jezdeckvem a s oddíly lehké pěchoty směrem na Prostějov.²⁴⁰

V době kdy síly pruského krále obsazovaly Opavu, dosáhl maršál Keith v čele 28 praporů pěchoty a 40 eskadron jezdeckva Krnova. Společně s hlavními silami táhlo také těžké dělostřelectvo, válečná pokladna, pontony, polní pekárna a vozatajstvo se zásobami, moukou a pící.²⁴¹ Počty mužů v jednotlivých útvarech zdaleka nedosahovaly svých tabulkových stavů a síly pruské armády určené k invazi na Moravu činily v době překročení slezsko-moravské hranice asi 55 000 mužů a to včetně záložního sboru generála Fouquého, který zůstal prozatím v Kladsku. Ve Slezsku a na Moravě se nacházelo tedy celkem něco přes 70 000 mužů, v Sasku pod velením prince Jindřicha 22 000, stejnému počtu velel na východní frontě Dohna a 32 000 vojáků vévody Ferdinanda Brunšvického operovalo proti Francouzům na Rýně. Dalších 50 000 mužů bylo umístěno v pevnostních posádkách a ve městech.²⁴²

S přicházejícím jarem se začaly stahovat rakouské síly z rozptýlených zimních táborů ve východních Čechách. Vzhledem k tomu, že maršál Daun neočekával útok na Moravu ale do Čech, rozhodl přesunout 20. dubna svůj hlavní stan do České Skalice²⁴³ a v okolí města nechal soustředit koncem měsíce také hlavní vojsko čítající i s detašovanými oddíly

²³⁸ SK, VII. s. 67.

²³⁹ Jednalo se o bavorské oddíly o síle 1200 mužů. SODENSTERN, s. 9.

²⁴⁰ ROMAŇÁK, Olomouc, s. 33. Kromě pěchoty zanechal Ville ve městě také 300 jezdců. SK, VII., s. 69.

²⁴¹ TEMPELHOF, s. 35-36.

²⁴² GROEHLER, s. 115.

²⁴³ ARNETH, s. 363. Česká Skalice byla z vojenského hlediska důležitým strategickým místem, neboť se zde stýkaly cesty vedoucí ze Slezska do Čech.

střežícími hranice celkem téměř 80 000 vojáků.²⁴⁴ Dohromady se v Čechách a na Moravě nacházelo kolem 100 000 mužů císařsko-královského vojska, což byl ve srovnání se stavem na konci roku 1757 obdivuhodně vysoký počet. Synovec M. I. Voroncova,²⁴⁵ již výše zmíněný kritický pozorovatel u vídeňského dvora v době obležení Olomouce Alexandr Voroncov, k možnostem doplnění a bojeschopnosti rakouské armády ve svých vzpomínkách poznamenal: „Je třeba ovšem brát v úvahu, že po tak nešťastném tažení z roku 1757, po mnoha bitvách a ztrátě 55 000 lidských životů, mohla být v květnu 1758 postavena znovu bojeschopná armáda, která byla schopná chránit dědičné země rakouského domu... energie, rozhodnost rakouského kabinetu a ohromné možnosti monarchie naplňují člověka údivem. Mezitím bylo dosaženo významného posílení z centrálních provincií země, především z Uher. Díky těmto posilám bylo polnímu maršálu Daunovi brzy umožněno, uvolnit se z obranného postavení a zaútočit na pruskou armádu. Úspěch všech těchto opatření byl plodem urputnosti císařovny a neúnavného snažení jejího ministra, hraběte Kounice.“²⁴⁶

Hlavní síly maršála Keitha se 2. května setkaly s předvojem pruského krále, přičemž Keithovi muži se utábořili v okolí Moravského Berouna a jednotky předvoje dorazily pochodem přes Budišov (Budišov nad Budišovkou) a Domašov (Domašov nad Bystřicí) až do Jívové. Několik stovek rakouských husarů tábořících ve Šternberku uprchlo před valícím se pruským vojskem k Litovli.²⁴⁷ Následujícího dne byl Šternberk a jeho široké okolí obsazeno. Pruský král byl doposud díky hladkému postupu do nitra Moravy a Daunově pasivitě velmi spokojen. Zietenovi do Slezska mimo jiné

²⁴⁴ Pod bezprostředním Daunovým velením stálo v této době 58 000 mužů. GROEHLER, s. 117.

²⁴⁵ Voroncov, Michail Illarionovič hrabě (1714-1767), ruský státník.

²⁴⁶ KAGAN, s. 113-114, Kounic (Kaunitz)-Rietberg, Václav Antonín (Wenzel Anton) hrabě (kníže) von (1711-1794), rakouský státník.

²⁴⁷ TEMPELHOF, s. 37.

napsal: „Dnes už mám oddíl v Litovli a zítra tam dorazím s předvojem, takže z této strany dokonale odřízneme nepřítele od Olomouce. Nyní začínám věřit, že Daun bude čekat, až (pruské jednotky určené k obléhání - pozn. editora) přivezou kanóny a baterie k městu, až poté se vydá na pochod; neboť že by se měl vzdát Moravy, to se nedomnívám, ani tomu nevěřím.“²⁴⁸ Litovel byla díky svým pevným středověkým hradbám důležitým strategickým místem a Fridricha II. překvapilo, že se města zmocnil tak snadno: „Kdyby zde byla (k obraně - pozn. J. B.) nasazena pěchota, nemohl bych sem tak lehce vniknout. Ale nepřítel obsadil předměstí pouze husary, kteří ustoupili, když uslyšeli první výstřely z děl.“²⁴⁹ Při pronásledování rakouské lehké jízdy se pruské jezdecké oddíly dostaly 3. května až k hradbám olomoucké pevnosti.²⁵⁰

Síly tábořící v Litovli a okolí měly krýt přístupové cesty rakouské armády k Olomouci a chránit před útokem hlavní vojsko maršála Keitha, které mělo oblehnout a dobýt v klidu Olomouc. Kdyby došlo k polní bitvě, mohl Keith vyslat rychle na pomoc vojenský odřad, neboť vzdálenost mezi ním a pruským králem, který zřídil svůj hlavní stan v Nasobůrkách jižně od Litovle, byla nevelká. Fridrich II. si počínal západně od Olomouce velice aktivně, neboť neustále očekával příchod rakouských sil. Už 5. května obsadil okolí Prostějova a především vojenský sklad v Olšanech (Olšany u Prostějova), kde se zmocnil zbylých zásob sena, které nebyly včas dopraveny do Olomouce.²⁵¹ Tímto manévrem zcela odřízl všechny

²⁴⁸ Fridrich II. Zietenovi, 3. 5. 1758, Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen, bearb. von Reinhold Koser und Albert Naudé, Bd. XVII., Berlin 1889, Nr. 9976, s. 2.

²⁴⁹ CATT, Henry Alexandre, Friedrich der Grosse. Gespräche mit Catt, hrsg. von Wilhelm Schüssler, Leipzig 1940, s. 62.

²⁵⁰ KUCH-BREBURDA, s. 106.

²⁵¹ DIARIUM, oder gründliche Anzeige von dem gänzlichen Vorgang der Belagerung und Bombardirung der neuen Granitz-Festung Olmütz, unter Befehlshabung des Kaiserlichen Königlichen General Feld-Zeigmeisters Freyherrn von Marchal, von 1. May bis 2. Julii 1758, da der Entsatz erfolget, Olomouc 1758, 5. 5. 1758, s. 3.

přístupové cesty vedoucí do Olomouce ze západu a navíc získal mnoho potravin, píce a vojenského materiálu. V Prostějově, odkud směrem na Brodek (Brodek u Prostějova) uprchl se svým jezdectvem markýz de Ville, ponechal pruský král posádkou odřad pod velením württemberského prince Fridricha Evžena.²⁵²

Rakouské vojsko stálo koncem dubna nečinně v táborech kolem České Skalice a bylo neustále doplňováno a cvičeno ve zbrani. Ačkoli vrchní velitel dostával pravidelné informace o pohybech pruského vojska, domníval se, že jeho aktivita v Horním Slezsku a na severu Moravy je pouze klamným manévrem a hlavní útok bude nakonec směřovat do Čech. Proto nehodlal opustit své přes zimní měsíce dokonale opevněné pozice ve východních Čechách. Generál Jahnus chránil se svými muži průsmyky Orlických hor na linii Králíky - Žamberk - Sedloňov, generál Laudon byl připraven čelit útoku ve směru od Landeshutu²⁵³ a generál Buccow se svým silným odřadem tábořil stále kolem Trutnova.²⁵⁴ Podle Daunova plánu měla doplněná armáda zahájit bojové operace až v průběhu léta, kdy očekával ofenzívu Rusů a Švédů. Do té doby byla jeho cílem pouze obrana.²⁵⁵ V prvních květnových dnech již ale bylo jisté, že záměrem Prusů je dobytí Moravy. Daun proto musel své úmysly změnit. Ochrannou východních Čech pověřil generála Harsche a se zbytkem armády opustil 3. května 1758 Skalici, aby po dvoudenním pochodu přes Voděrady a Choceň dosáhl Litomyšle.²⁵⁶ Obsazením Litomyšle zamýšlel krýt zdejší bohatý vojenský

²⁵² TEMPELHOF, s. 38, SK, VII., s. 70.

²⁵³ Generál Laudon nebyl v poslední dubnové dekádě pasivní a provedl několik diverzních akcí proti Zietenovi. TEMPELHOF, s. 39-40.

²⁵⁴ SK, VII. s. 68. K rozložení a síle rakouského vojska srov. také SODENSTERN, s. 7.

²⁵⁵ GROEHLER, s. 117.

²⁵⁶ ARNETH, s. 363. Do tábora zřízeného v Litomyšli docházely další posily a vojsko bylo neustále cvičeno, zatímco nepřítel zneklidňovaly pouze odřady lehké pěchoty. Daun se po celou dobu obléhání Olomouce držel této taktiky. Dovedně využíval lehké jednotky, ve kterých měl nad Prusy mnohonásobnou převahu. Navíc terén plný lesů, řek a hor, ve kterém tyto síly operovaly je zvýhodňoval oproti pruské řadové pěchotě a jízdě. Pokud na ně nepřítel zaútočil mnohonásobnou přesilou, mohly se rychle s malými ztrátami stáhnout. SODENSTERN, s. 206.

sklad a ohrožovat bok pruského vojska, pokud by se vydalo směrem na Brno.²⁵⁷

S denním předstihem před hlavními silami se vydal na pochod v čele 5000 mužů lehké pěchoty a jízdy generál Laudon následován oddíly generála Jahnuse.²⁵⁸ Jejich úkolem bylo zjistit přesnou polohu nepřítele, napadat jeho předsunutě pozice a dopřát klid hlavní armádě. Laudon rychlým přesunem dosáhl již 8. května pozic jižně od Konice, přes Plumlov navázal kontakt s odřadem markýze de Ville a posílil ho částí svých jednotek. Jahnus mezitím zaujal postavení kolem Mohelnice a informoval odtud vrchního velitele o postavení pruské armády u Litovle. Řetěz rakouských lehkých jednotek obklíčil velkým obloukem na linii Tovačov - Plumlov - Konice - Mohelnice - Šumperk pruskou armádu. Vzhledem ke své početní slabosti se nepouštěly do větších samostatných akcí, ale formou drobných útoků zejména na zásobovací oddíly neustále ohrožovaly nepřítele a nedopřávaly mu klid. Prusové mohli tyto rakouské jednotky lehce rozprášit, protože byly poměrně ve velké vzdálenosti od hlavních sil, které jim tak nemohly poskytnout účinnou pomoc. Fridrich II. ale sledoval jiné záměry a nehodlal štěpit síly a zdržovat se.²⁵⁹

Vzhledem k rakouské aktivitě přeskupil pruský král své síly a 11. května se přesunul do svého nového hlavního stanu ve Smržicích ležících severně nedaleko od Prostějova. Domníval se totiž, že Daunova armáda postupuje směrem na Brno a své jednotky rozmístil tak, aby posílil své pravé křídlo.²⁶⁰ V původním táboře pruského krále zůstal maršál Keith a jelikož stále neměl k dispozici obléhací materiál, kryl zatím se svými muži přístupy k pevnosti. Kromě Litovle a okolí

²⁵⁷ SK, VII., s. 71.

²⁵⁸ SODENSTERN, s. 13.

²⁵⁹ TEMPELHOF, s. 40-42, SK, VII., s. 71, ROMANÁK, Olomouc, s. 35.

²⁶⁰ CATT, s. 74, SK, VII., s. 71.

Prostějova se silnější pruské oddíly nacházely ještě ve Štarnově, Šternberku a v Uničově.²⁶¹

Se záměrem zbavit se jízdního sboru markýze de Ville, který posílen o část Laudonových sil zvýšil svoji aktivitu, a také z potřeby získání zásob pověřil Fridrich II. generálporučíka Seydlitze²⁶² diverzní akcí jihovýchodně od Prostějova.²⁶³ Výpad kryl pruský král s jezdeckými silami württemberského prince Fridricha Evžena, které zahnal jízdu markýze de Ville až k Brnu, sebraly zásoby ve Vyškově a vrátily se 15. května do Prostějova. Také Seydlitz si počínal úspěšně a do tábora ve Smržicích se vrátil 17. května se spoustou zásob, které získal v okolí Tovačova, Přerova a Kroměříže.²⁶⁴ V tu dobu již ale postupně docházel se vším potřebným k Olomouci velký transport vypravený ze Slezska.

Velením nad ním bylo svěřeno generálu Fouquému, který shromáždil celý trén v okolí Nisy a pro snadnější organizaci a postup ho rozdělil do čtyř kolon s vlastním krytím. Jednotlivé části trénu vyrážely s jednodenním odstupem, přičemž první vyrazila 6. května pod velením generálmajora Schenckendorfa.²⁶⁵ Po deseti dnech mohl být vyložen první náklad z povozů v Křelově, kde se utábořil maršál Keith připravující se na obléhání pevnosti. Poslední z transportů generálmajora Puttkamera²⁶⁶ přibyl do tábora obléhatelů s jednodenním zpožděním 20. května. Zdržení bylo způsobeno tím, že na kolonu zaútočil odřad generála Jahnuse pod velením plukovníka Lania.²⁶⁷ Pruský vojenský doprovod útočící husary a

²⁶¹ SODENSTERN, s. 20-21.

²⁶² Seydlitz-Kurzbach, Friedrich Wilhelm svobodný pán (baron) von (1721-1773), pruský generál.

²⁶³ SODENSTERN, s. 25.

²⁶⁴ SK, VII., s. 72.

²⁶⁵ Schenckendorf, Balthasar Rudolf von (1699-1771), pruský generál.

²⁶⁶ Puttkamer, Georg Ludwig von (1715-1759), pruský generál.

²⁶⁷ Wällenburg, Karl Ludwig hrabě Lanius zu, rakouský důstojník. K zásobovacímu transportu viz TEMPELHOF, s. 47-49.

Chorvaty²⁶⁸ snadno odrazil, jednalo se ale o první vážnější napadení na zásobovací trase vedoucí ze Slezska, které měly s postupem času narůstat do nebezpečných rozměrů a nakonec rozhodnout o osudu celého obléhání.

4.2 Přípravy v pevnosti

Informace o pruském nebezpečí přišly do Olomouce právě uprostřed slavností konaných u příležitosti zvolení nového biskupa hraběte Egkha.²⁶⁹ Proto zde bylo mnoho hostů, kteří začali záhy opouštět město.²⁷⁰ Spolu se šlechtou, částí měšťanstva a studentstvem prchali také příslušníci duchovního stavu, neboť 2. května bylo všem řeholníkům a řeholnicím nařízeno, aby opustili město. V klášterech měl zůstat jen nejnutnější počet z nich.²⁷¹ Většina zámožných obyvatel prchala k Vídni, kde šířili paniku. Poplašně působila zejména zpráva o tom, že markýz de Ville byl na hlavu poražen a uprchl. Přesnější zprávy docházející do Vídně s časovým odstupem nálady poněkud zklidnily. Zděšení zasáhlo také císařskou rezidenci. Kníže Khevenhüller si do svého deníku koncem května poznamenal, že začátkem měsíce byla vojenská situace velmi nebezpečná a děsivá. Útok na Moravu nebyl očekáván, všeobecně se čekal vpád do Čech.²⁷² Ačkoli na císařském dvoře zvažovali útěk na bezpečnější místo, Marie

²⁶⁸ Chorvaté (Kroaten) bylo v 18. století obecné označení pro rakouskou lehkou pěchotu, verbovanou ve Vojenské Hranici na jihovýchodě monarchie, zejména na území dnešního Chorvatska. V první polovině 18. století byly dosud poměrně nezávislé jednotky hraničářské pěchoty postupně zařazovány k ostatním plukům rakouské armády. Srov. BĚLINA, Pavel, Generál Laudon. Život ve službách Marie Terezie a Josefa II., Praha 1993, s. 36-38, DUFFY, Christopher, The Army of Maria Theresa. The Armed Forces of Imperial Austria, 1740-1780, New York 1977, s. 82-90.

²⁶⁹ Egkh, Leopold Friedrich hrabě von (1696-1760), olomoucký biskup.

²⁷⁰ SPÁČIL, Pevnostní, s. 79.

²⁷¹ DIARIUM, s. 1.

²⁷² KHEVENHÜLLER-METSCH, Johann Josef, Aus der Zeit Maria Theresia. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller Metsch, Kaiserlichen Oberst-hofmeisters 1742-1746, hrsg von Rudolf Graf Khevenhüller-Metsch und Hans Schlitter, V., 1758-1759, Wien, Leipzig 1911, s. 38.

Terezie byla rozhodnuta setrvat v sídelním městě až do doby, než se nepřátelská armáda objeví před městem.²⁷³

Přestože nebyly známy přesné záměry pruského krále, byla již 28. dubna 1758 konána v Olomouci porada představitelů nejvyšší vojenské i civilní správy. Z vojenských zástupců byli přítomni nový guvernér²⁷⁴ pevnosti, polní zbrojmistr Ernst Dietrich baron von Marschall a jeho zástupce, dosavadní velitel Olomouce, polní podmaršál Claude Hyacinthe baron de Bretton.²⁷⁵ Z nejvýznamnějších civilistů se dostavili olomoucký a krajský hejtman a nemohli chybět ani zástupci městské rady. Schůze se věnovala zásobování pevnosti potravinami, pící a různým materiálem, řešilo se rekvírování koní a potahů pro vojenské účely a z širokého okolí měli být evakuováni nebo alespoň v lesích ukryti mladíci, kterým hrozilo násilné rekrutování do pruského vojska.²⁷⁶

Olomoucká posádka Olomouce mohla plně důvěřovat svému velitelskému sboru. Pětašedesátiletý vrchní velitel generál Marschall se proslavil již v době slezských válek obranou Maastrichtu, v roce 1755 byl jmenován velitelem pevnosti Lucemburk, zúčastnil se také vítězství u Kolína v roce 1757 a byl několikrát raněn.²⁷⁷ Generál Bretton, po dobu ohrožení a obležení Olomouce zástupce guvernéra, velel v pevnosti od roku 1755 a dokonale ji znal. Dvojici ostřílených válečníků doplňoval také projektant olomoucké fortifikace, baron de Rochepine, který velel pevnostnímu inženýrskému sboru.

²⁷³ ARNETH, s. 360-361, STELLNER, Sedmiletá, s. 178-179.

²⁷⁴ Hodnost guvernéra byla udělována panovníkem veliteli pevnosti pouze v době ohrožení nebo obležení.

²⁷⁵ Bretton, Claude Hyacinthe Henri Foucher svobodný pán (baron) de (+1779), rakouský generál.

²⁷⁶ ROMAŇÁK, Olomouc, s. 29-30, KUCH-BREBURDA, s. 106, MICHNA, Bastionová, s. 39.

²⁷⁷ O osobě barona Marschalla blíže viz MICHNA, Pavel, O životě a jméně jednoho velitele olomoucké pevnosti aneb E-mail z Kazachstánu vše rozhodl. Na paměť 350. výročí vyhlášení Olomouce hlavní zemskou pevností, in: VVM 57, 2005, č. 3, s. 274-284.

Ve zbrani stálo v Olomouci 16 praporů pěchoty²⁷⁸ a 300 jezdců, celkem asi 8500 mužů připravených čelit nepříteli.²⁷⁹ Dělostřelectvo mělo k dispozici 324 děl různých ráží a dostatek munice. Dva hraničářské prapory lehké pěchoty a část husarů tábořila mimo hradby města v opevněném klášteře Hradisko severovýchodně od města. Menší jednotky Chorvatů obsadily také nejbližším okolí; na severovýchodě vesnice Pavlovičky a Chválkovice, na severozápadě Řepčín a Hejčín, přičemž své pozice posílili polní opevněním. Řadová pěchota byla utábořena ve městě v nových kasárnách, v domech měšťanů, nebo v opuštěných církevních budovách, které měly sloužit také jako lazarety.²⁸⁰

Jakmile bylo zřejmé, že Prusové táhnou na Olomouc, nechal velitel pevnosti zbořit všechny stavby, které se nacházely v okolí pevnosti a jež by mohla nepřátelská pěchota použít při postupu ke krytí. Dále byly zasypány všechny úvozy, jámy a příkopy. Z okolních lesů byly do města přiváženy tisíce otepí, ze kterých vojáci pletli šancovní koše. Ty byly v době obléhání naplněny zeminou a používány ke krytí obsluh dělostřeleckých baterií, nebo jimi mohly být provizorně opravovány průlomy v hradbách. Na úpravách okolí pevnosti a stavebních prací se podíleli vojáci i místní civilisté. Od 3. května musel každý měšťanský dům poskytnout k práci jednu osobu a následujícího dne byla za mzdu povolána také městská chudina.²⁸¹ Z širokého okolí města byl sháněn dobytek a ovce a z okolních vesnic nakupovány potraviny pro posádku. Bezpečností ve městě bylo pověřeno měšťanstvo. Jednalo se

²⁷⁸ Podle nařízení z roku 1743, které doznalo změn až v roce 1769, měly pluky tzv. německé pěchoty 2300 mužů. Pěší pluk byl rozdělen na dvě granátnické a patnáct střeleckých setnin. Setnina granátníků měla 100 mužů, setnina řadové pěchoty 140. Setniny řadové pěchoty tvořily v rámci pluku tři prapory (tj. pět setnin jeden prapor po 700 mužích). Kyrýsnické a dragounské pluky po 1094 mužích. Viz VOJENSKÉ dějiny Československa, II., Praha 1986, s. 222-224.

²⁷⁹ SODENSTERN, s. 37 uvedl 7200 mužů pěchoty a 300 jezdců.

²⁸⁰ SK, VII., s. 76.

²⁸¹ SODENSTERN, s. 2-3.

hlavně o policejní činnost a zřízení požárních hlídek. Pro trestání lichvářů a překupníků byla 5. května v centru města postavena šibenice. Na obranu proti infiltraci nepřátelských špehů do města bylo přijato následující opatření: „Z rozkazu (Jeho – pozn. J. B.) Excelence velitele musí město postavit ke každé bráně spolehlivého muže, který zná (místní – pozn. J. B.) venkovany, takové odkáže na tržiště a když své věci prodají, znovu vyvede ven.“²⁸² V rámci protipožárních opatření byly sejmuty doškové střechy při západní straně Olomouce, kde se všeobecně očekával útok. Pro zvýšení obranyschopnosti byly zaplavovány pevnostní příkopy a také inundační kotliny v okolí města. Hloubka vody v zaplaveném území nebyla veliká, stačila ovšem na to, aby znemožnila nepříteli hloubit přibližovací zákopy.²⁸³

Nezáviděníhodné bylo postavení obyvatel obcí, které ležely v oblastech vyklizených rakouským vojskem a které byly při pruském postupu vydány na milost a nemilost nepříteli. Vzhledem ke zkušenostem z roku 1742 byli venkované rozhodnutí nevydat svůj majetek tak snadno nepříteli. Ještě před příchodem pruské armády vyprázdnili sýpky a vyseli jarní osení, byť na polích ležely ještě poslední zbytky sněhu. Dobytek vyhnali do lesních úkrytů, kde se skrývaly také ženy a děti. Cenné věci moravští sedláci zakopávali do tajných úkrytů.²⁸⁴ Brzy se rozhořela malá válka mezi venkovany a pruskými vojáky. Například v obci Slavonín sedláci 19. května zabili pruského husara, který se opozdil při drancování.

²⁸² DIARIUM, 12. 5. 1758, s. 5. Na tomto místě je třeba připomenout, že ve stejné době již kolem pevnosti sváděla lehká jízda obou armád časté šarvátky. Ovšem i v době nejsilnější blokády a bombardování Olomouce probíhal na místním tržišti obchod s venkovany, kteří přinášeli do města zásoby k prodeji. Prusům se po celou dobu obléhání nepodařilo odříznout pevnost úplně od svého okolí.

²⁸³ MICHNA, Bastionová, s. 31. Opatření k zabezpečení pevnosti před nepřítelem srov. SK, VII., s. 76, TEMPELHOF, s. 55, DIARIUM, 4.5. – 14. 5. 1758, s. 2-5.

²⁸⁴ MACHINEK, Anton, Schlacht bei Domstadt im Jahre 1758, Olomouc 1858, s. 2-8.

Následujícího dne byla vesnice pro výstrahu vypálena.²⁸⁵ Odpor proti Prusům a hlavně vůči válce obecně našel brzy ohlas také v místní lidové a pololidové tvorbě:

„Sedláci, Hanáci,
všeci zhůro vstaňte
a krajino braňte,
jonáci!
Nebojte se prajských koso (kusů, tj. děl, pozn. J. B.),
nasadte si každé koso,
robéte, sekéte, flékéte,
žádné ceremonie s klokem
neděléte!“²⁸⁶

4.3 Prusové obsazují okolí Olomouce

Zatímco v okolí Olomouce propukaly menší šarvátky mezi lehkými jednotkami obou armád, konala se ve Vídni za přítomnosti Františka Štěpána a Marie Terezie 14. května 1758 porada, jejímž výsledkem měl být rozkaz hraběti Daunovi ohledně následujícího postupu. V polovině května již bylo i ve Vídni zřejmé, že pruský král hodlá obléhat Olomouc a přímé nebezpečí sídelnímu městu zatím nehrozí. V dopise zachycujícím výsledek porady nařizovala císařovna vrchnímu veliteli rakouských sil podstoupit generální bitvu, bude-li to nutné k osvobození Olomouce. V otázce času a způsobu provedení dostal Daun naprostou volnost. Podle doporučení měl vyčkat na nejpríhodnější okamžik, totiž na dobu, kdy se nepřítel plně zaměstná obléhacími pracemi, rozštěpí své síly, a bude snazší ho porazit.²⁸⁷ Daun se ostatně do žádné zbrklé

²⁸⁵ DIARIUM, 20. 5. 1758, s. 7.

²⁸⁶ FIALA, Jiří, Dobové české slovesné reflexe slezských válek, Olomouc 2001. Olomoucký bohémista zpracoval zevrubně samostatně také písňové reflexe slezských válek. Viz FIALA, Jiří, České písně ze slezských válek, Olomouc 2001.

²⁸⁷ Marie Terezie Daunovi, 15. 5. 1758, ARNETH, s. 366-367.

akce nehrnul. Vyčkával v polním táboře u Litomyšle, posiloval svou armádu a čím déle odkládal polní bitvu, tím více rostla naděje v příchod Rusů.

Pruský obléhací sbor v počtu asi 8000 mužů uzavřel do 20. května olomouckou pevnost ze západu. Linie obklíčení vedla od Nových Sadů, kde byl pro spojení s levým břehem Moravy vybudován most, dále přes Slavonín, západně od Neředína a jižně od Křelova se stáčela na východ k řece Moravě. Obě křídla roztáhlého obléhacího sboru se opírala o Moravu a byla posílena husarskými jednotkami. Zbytek jezdeckta byl pravidelně rozmístěn mezi oddíly pěchoty. Maršál Keith zřídil svůj hlavní stan ve Slavoníně, v jehož blízkosti byl zřízen také hlavní dělostřelecký tábor, skrytý před zrakem obránců pevnosti terénní vyvýšeninou dodnes zvanou Tabulový vrch. Slavonín byl chráněn praporem pěchoty a tábořily zde také dvě setniny minérů. Velitelský štáb maršála Keitha doplňovali příchozí velitelé jednotlivých kolon zásobovacího transportu. Jmenovitě generál Fouqué a generálmajoři Schenckendorf, Rebentisch²⁸⁸ a brunšvicko-wolfenbüttelský vévoda Fridrich František.²⁸⁹ V Křelově zřídili Prusové hlavní tábor pro vozatajstvo a pro posílení obrany zde zbudovali polní opevnění. Severně od Křelova ve vsi Horka (Horka nad Moravou) se nacházela pekárna, dále 250 vozů proviantního vozatajstva, sklad potravin a píce a polní lazaret. Zatímco pravý břeh řeky Moravy byl dokonale zajištěn, na levém stály pouze nepočetné jednotky generálmajora Meiera,²⁹⁰ které měly zajišťovat spojení se Šternberkem a se Slezskem a odříznout zásobovací cesty vedoucí z východu do Olomouce. Na to ale pruskému generálovi scházely síly. Celkem disponoval dvěma granátnickými prapory, setninou pěších myslivců, deseti

²⁸⁸ Rebentisch, Johann Karl svobodný pán (baron) von (1714-1765), pruský generál.

²⁸⁹ Fridrich František (1732-1758), brunšvicko-wolfenbüttelský vévoda, pruský generál.

²⁹⁰ Meier, Karl Friedrich von (1707-1775), pruský generál.

eskadronami dragounů a dvěma eskadronami husarů. Meier se svými silami ovládal předně okolí Bohuňovic a Štarnova. Kontakt mezi jednotlivými posádkami v dalších obcích zajišťovaly jízdní hlídky, kterým se ale po celou dobu obléhání nepodařilo pevnost nikdy úplně odříznout od svého okolí.²⁹¹

Na přímý rozkaz krále byla 21. května zahájena stavba kontrvalační linie, která dle dobové vojenské praxe zabezpečovala armádu proti výpadům pevnostní posádky. Její úkol byl čistě obranný, proto byla budována mimo dostřel pevnostních děl. Většinou ji tvořil souvislý řetěz trojúhelníkových redanů spojených kurtinami, před nimiž byl vybudován příkop. Od druhé čtvrtiny 18. století již většina velitelů upouštěla od stavby vnější linie - cirkumvalační, jež sloužila proti případnému útoku nepřátelských posil snažících se vyprostit pevnost z obležení.²⁹² V Olomouci nebyla cirkumvalační linie potřebná, neboť úloha obrany obléhacích jednotek před příchodem nepřátelských sil závisela na vojsku pod velením pruského krále. Kontrvalační linie zřízená před Olomoucí nesplňovala ideální dobové parametry. Na návrh plukovníka Balbiho postavili Prusové místo souvislé linie pouze jednotlivé lunety vzdálené od sebe asi 400-500 kroků (280-350 metrů). Na opeňování svých pozic pracovali pruští vojáci celou poslední květnovou dekádu. Vzhledem k početní slabosti obléhacího sboru byli k zemním pracím najímáni také místní lidé, kteří byli kvůli své neužitečnosti a neschopnosti vlastního zásobování 20. května vykázáni z pevnosti a neměli se kam uchýlit. Jejich denní mzda činila 15 krejcarů a přiděl chleba.²⁹³

²⁹¹ SK, VII., s. 77, TEMPELHOF, s. 49.

²⁹² DUFFY, Kámen, s. 101-102.

²⁹³ DIARIUM, 20. a 21. 5. 1758, s. 7.

Obléhací armáda kolem 25. května shromáždila v táboře u Slavonína vše potřebné k obléhání - hatě, šancovní koše a všechny prostředky pro obléhací dělostřelectvo. Také kontrvalační linie již byla téměř hotová. Shoda inženýrského sboru panovala v tom, že vzhledem k inundačním opatřením²⁹⁴ je možno zaútočit na pevnost pouze na její západní straně v prostoru mezi Hejčínem a Novými Sady.²⁹⁵ Již 14. května 1758 pruská generalita a inženýři prováděli rekognoskaci pevnosti z výšin Tabulového vrchu. O čtyři dny později si pevnost za silného krytí vojska a v doprovodu důstojníků poprvé prohlédl také pruský král.²⁹⁶

Hlavní císařsko-královské vojsko tábořilo od 5. května v Litomyšli. Výrazné posílení představoval 17. května příchod jednotek generála Harsche, kterého k sobě povolal maršál Daun z Náchodska.²⁹⁷ V severních Čechách ponechal rakouský vrchní velitel jen nepatrné síly, neboť zde po odchodu Fouquého sboru ze Slezska nehrozilo žádné nebezpečí.²⁹⁸ Harsch rozbil svůj tábor severozápadně od Svitav, částí svých sil posílil Daunovu armádu, dopřál svým mužům šestidenní odpočinek a poté vyrazil přes Moravskou Třebovou a 24. května dosáhl Mohelnice. Okolí města ovládaly lehké síly generála Jahnuse, které takto posíleny postoupily až do Loštic. Ve svém novém postavení byl Jahnus v dotyku s pruským vojskem tábořícím u Litovle. Současně se přesunul také markýz de Ville od Brna k Rusínovu.²⁹⁹

²⁹⁴ Když dorazili Prusové do Litovle, snažili se sypanými hrázemi zastavit tok Moravy, aby nemohlo být okolí Olomouce zaplaveno. Hráze ale kvůli velkému množství vody vždy povolily. Viz SK, VII., s. 76.

²⁹⁵ TEMPELHOF, s. 55.

²⁹⁶ DIARIUM, 14. 5. 1758 a 18. 5. 1758, s. 5-6.

²⁹⁷ Daun povolal Harsche k hlavní armádě v době, kdy měl úplnou jistotu, že se Fridrich II. snaží oblehnout Olomouc - 7. 5. 1758. SODENSTERN, s. 14.

²⁹⁸ ARNETH, s. 367.

²⁹⁹ SK, VII., s. 74 a 77, TEMPELHOF, s. 51.

Na pochod se vydala 23. května také hlavní armáda a po denním pochodu dorazila k Jevíčku, kde nařídil hrabě Daun rozbít další tábor. Rakouský maršál se výrazně posunul k obležené Olomouci a mohl nyní lépe podporovat své předsunuté jednotky, které dělaly pruskému králi velké starosti. Nejaktivněji si počínali muži generála Laudona operující v prostoru Konice a Náměšti (Náměšť na Hané). Laudonovi vojáci útočili na kolony převážející zásoby ze skladu v Litovli do polních pekáren v Držovicích (dnes předměstí Prostějova) a způsobovali Prusům velké problémy.³⁰⁰ Fridrich II. se proto rozhodl na Laudonovy pozice v noci z 21. na 22. května zaútočit.³⁰¹ Díky včasnému varování předsunutých hlídek se stačily rakouské síly rychle stáhnout a Prusové po menších jezdeckých šarvátkách ustoupili do svých výchozích pozic.³⁰² Pruský král se obával, že Laudon vytváří svou aktivitou nástupní prostor pro útok celého císařsko-královského vojska. Posílil proto 25. května své pozice zřízením táborů v Luděřově a ve Slatinkách na přístupových cestách mezi Konicí a Olomoucí a na spojnici mezi Litovlí a Prostějovem. V případě bitvy mohly být tyto síly okamžitě podpořeny veškerou jízdou obléhacího sboru.³⁰³ Hlavní opěrné body pruského vojska blokujícího přístupy k Olomouci nadále tvořily tábory u Prostějova pod přímým velením pruského panovníka, v Nasobůrkách u Litovle a v Uničově. Opatření Fridricha II. byla ale zbytečná, neboť Maršál Daun se zatím k žádnému útoku nechystal, ačkoli ho neúnavný Laudon vyzýval k větší aktivitě a vyslání posil. Císařský generál, který měl díky obsazeným strategickým výšinám a průzkumným oddílů dokonalý přehled o rozmístění pruských vojsk, navrhoval dobytí Litovle, jež by podle jeho názoru způsobilo Prusům

³⁰⁰ TEMPELHOF, s. 53.

³⁰¹ CATT, s. 102.

³⁰² Popis srážky viz SODENSTERN, s. 54-56.

³⁰³ SK, VII., s. 77-78.

velké problémy a možná dokonce donutilo pruského krále ukončit obléhání.³⁰⁴

4.4 Obléhání

Vedením útoku na pevnost byl pověřen inženýr plukovník Balbi,³⁰⁵ který se díky úspěšnému plánu zteči Svidnice těšil velké důvěře Fridricha II. Balbimu se nabízely dvě možnosti útoku - na severní, nebo jižní část západní fronty. Útočit středem by znamenalo vystavit postupující sapéry zdrcující přímé a boční palbě celé západní linie olomoucké fortifikace. Kdyby byla zvolena možnost útoku na severní konec fronty, nehrozilo by boční ostřelování přibližovacích zákopů z detašovaných pevnostních objektů umístěných v jižním cípu pevnosti - tři Salzerových redut a Přední pevnůstky. Tyto pevnostní prvky nazvali Prusové díky jejich přirozené ochraně rameny řeky Moravy jednoduše „Inselforts“ nebo „Wasserforts“. Útok na severní bastion č. 11 ale v sobě skrýval jiné nebezpečí. Vzhledem k blízké inundační kotlině by mohla spodní voda znemožnit hloubení přibližovacích sap - klikatých útočných zákopů sloužících k přiblížení obléhatele k pevnosti. Ve shodě s důstojníky inženýrského sboru rozhodl nakonec plukovník Balbi o útoku proti bastionům č. 7 a 8 mezi Kateřinskou a Terezkou branou v jižní části západní fronty. Balbi byl přesvědčen, že se mu dělostřeleckou palbou brzy podaří umlčet střelbu z tzv. vodních pevnůstek.³⁰⁶

Pravidelné obléhání pevnosti se od Vaubanových dob mnoho nezměnilo. Při postupu k pevnosti musely být zřízeny zpravidla tři paralely - obléhací zákopy rovnoběžné s hradbou pevnosti spojené navzájem sapami, přičemž první a druhá paralela vytvářela vhodná palebná postavení pro dělostřelecké

³⁰⁴ Laudon Daunovi, 20. 5. 1758, ARNETH, s. 367-368.

³⁰⁵ HERMANN, Otto, Olmütz (1758), in: FBPG 23, 1910, s. 527-539.

³⁰⁶ TEMPELHOF, s. 56.

baterie a třetí sloužila k formování pěších jednotek obléhatele bezprostředně před ztečí pevnosti. Od obsazení první paralely vojskem se v dobových záznamech také počítala doba obležení pevnosti.³⁰⁷

Plukovník Balbi se rozhodl využít jako počáteční paralely císařské silnice vedoucí úvozem pod Tabulovým vrchem a která vytvářela přirozený zákop dlouhý několik stovek metrů vedoucí paralelně s pevnostními hradbami. Plukovník Balbi viděl další výhodu v tom, že výška Tabulového vrchu umožňovala snadné pozorování celé západní pevnostní fronty.³⁰⁸ Velkou nevýhodou naopak byla značná vzdálenost od pevnosti, která činila asi 1500 kroků (přibližně 1 kilometr) od pevnosti. Tuto skutečnost potvrzuje také to, že obránci pevnosti v rámci armovacích prací bezprostředně před útokem úvoz pod Tabulovým vrchem nezasypali zeminou.³⁰⁹ Mířená palba tehdejších děl na takovou vzdálenost již byla značně neúčinná.³¹⁰

K úpravě a otevření první paralely byla maršálem Keithem určena noc z 27. na 28. května 1758. Výkopové práce a budování dělostřeleckých postavení prováděli vojáci vyčlenění ze čtyř praporů a 300 sehnaných rolníků pod ochranou pěchoty a jízdy brunšvického vévody Fridricha Františka. Obránci pevnosti práce nenarušovali, neboť zjistili nová pruská postavení až ráno 28. května. Maršál Keith totiž nařídil generálu Rebentischovi provést v noci klamný útok k odpoutání jejich pozornosti. „Dne 28. (května - pozn. J. B.) v noci zaútočil nepřítel (Prusové - pozn. J. B.) čtyřmi kusy (děly - pozn. J. B.) na vesnici Řepčín, aby vyhnal naše Chorvaty... a zapálil vesnici, aby skryl otevření svého zákopu a o to jistěji na něm pracoval; příštího dne brzy ráno bylo opravdu

³⁰⁷ Postup při pravidelném obléhání pevností viz DUFFY, Kámen, s. 98-176.

³⁰⁸ TEMPELHOF, s. 55.

³⁰⁹ KUCH-BREBURDA, s. 113.

³¹⁰ SK, VII., s. 79.

vidět první zhotovenou paralelu na takzvaném Tabulovém vrchu vpravo proti kapli sv. Kříže na císařské cestě a vlevo na cestě k Neředínu, na kterou se z pevnosti po celý den střílelo.“ Paralela byla hotová 30. května a osazena šesti bateriemi děl různých typů a ráží,³¹¹ přičemž první střely byly na město vypáleny již o den dříve. Jednalo se zatím o střelbu lehčích děl proti rakouským husarům a dragounům tábořícím před městskými branami, kteří byli nuceni stáhnout se do města. Z obavy před účinky pruské dělostřelby nechal velitel pevnosti generál Marschall strhnout všechny střechy ve městě, aby zabránil rozšíření případného požáru.³¹²

Prudká palba ze všech pruských baterií současně se snesla na Olomouc 31. května ve čtyři hodiny ráno.³¹³ Účinek byl ale nevelký. Podle tvrzení generála Rebentische zasáhla svůj cíl jen každá padesátá vypálená střela. Navíc palba pod vysokým úhlem snižovala úspěšnost zásahu a měla za následek, že mnohá dřevěná podloží, na kterých stála děla, byla hned prvního dne palby zničená a musela být opravena. Problémy byly především s moždíři, z nichž některé v důsledku předimenzování prachových náplní byly hned první den vyřazeny z provozu.³¹⁴ Velitel pevnosti odpověděl na pruské ostřelování také palbou z děl, brzy ale poznal její mizivý účinek na tak velkou vzdálenost a raději vydal rozkaz šetřit municí.³¹⁵

³¹¹ Jen pro představu o síle a složení uvedme přesné počty dělostřeleckých hlavní první paralely. Jednalo se o baterii tří dvanáctiliberních kanónů, dvanácti moždířů, devíti dvanáctiliberních moždířů a čtyř desetiliberních houfnic, tří dvanáctiliberních kanónů, osmi čtyřiadvacetiliberních kanónů a baterii tří moždířů, Tamtéž, s. 79.

³¹² DIARIUM, 28. 5. 1758, s. 10 a 29. a 30. 5. 1758, s. 11, TEMPELHOF, s. 57-58.

³¹³ DIARIUM, 31. 5. 1758, s. 11.

³¹⁴ Viz KUCH-BREBURDA, s. 114. Problémy s moždíři zevrubně popisuje TEMPELHOF, Geschichte, s. 58-59. Moždíře nebyly kvůli velkému zpětnému nárazu při vypálení až stokilogramových bomb usazeny na kolových lafetách jako děla, ale na dřevěných podložích. Srov. MICHNA, Pavel, Prusové před Olomoucí roku 1758 očima pamětníka. K 240. výročí obležení říšské hlavní a hraniční pevnosti, 2. část, in: VVM 50, 1998, č. 4, s. 375. Právě tyto tzv. sáně praskaly při předimenzovaných prachových náplních a musely být vyměněny.

³¹⁵ SODENSTERN, s. 79-80.

Malá účinnost ostřelování pevnosti donutila Fridricha II. vydat rozkaz k okamžitému zřízení další paralely ve vzdálenosti asi 1000 kroků (700 metrů) od pevnosti, do které měla být neprodleně přemístěna všechna děla. Pruský panovník vyjadřoval své pochybnosti nad první rovnoběžkou již koncem května, dokonce navrhoval útok na pevnost z její jihozápadní strany, z prostoru, kde rameno řeky Moravy vytvářelo velký ostrov. Maršál Keith ale argumentoval nesnadnou přepravou obléhacích prostředků přes vodní tok a dalšími důvody přesvědčil Fridricha II. o správnosti zvoleného směru a formy útoku.³¹⁶

Stavba na druhé paralele, která přiblížila pruská palebná postavení na 800 kroků (560 metrů) od hradeb,³¹⁷ začala v noci z 2. na 3. června a pokračovala velmi pomalu, neboť střelba z pevnosti ztěžovala práci a budování traverz proti bočnímu ostřelování z tzv. vodních pevnůstek bylo velmi zdlouhavé. Již 1. června v noci rozkázal maršál Keith rozšířit první paralelu na pravém křídle asi o 700 kroků (přibližně 490 metrů), což přiblížilo dělostřelce asi o 500 kroků (zhruba 350 metrů) k pevnosti.³¹⁸ Do 8. června bylo ve druhé rovnoběžce umístěno přes šedesát děl, zahájit svou činnost mohlo ovšem pouze levé křídlo, neboť práce na bateriích těžkých kusů na pravé straně nebyly dosud dokončeny. Čtyřiadvacetiliberní děla byla schopná palby až 12. června a měla umlčet činnost Salzerových redut a Přední pevnůstky. Do půli června byly všechny baterie kompletní - jednalo se o 31 kanónů, 16 moždířů a 14 houfnic.³¹⁹ Mezitím byl již 8. června

³¹⁶ SK, VII., s. 79-81.

³¹⁷ SODENSTERN, s. 85.

³¹⁸ Tamtéž, s. 81.

³¹⁹ SK, VII., s. 81, TEMPELHOF, s. 61.

na nátlak Fridricha II. zahájen výkop dalších sap směrem k pevnosti.³²⁰

Je zajímavé, že plukovník Balbi ještě v době, kdy byla děla přemísťována ze svých původních postavení do druhé paralely, stále trval na ostřelování pevnosti z první rovnoběžky a žádal, aby alespoň část hlavní zůstala na Tabulovém vrchu. Neúčinnost dělostřelby byla podle něj způsobena pouze šetřením na prachových náložích.³²¹ To ale pruský král rezolutně odmítl a vyjádřil také své mínění o svých inženýrech: „... kdyby vstali Coehoorn a Vauban z mrtvých, uctili by lidi, kteří v dnešní době provozují jejich řemeslo, čepicí s oslíma ušima.“³²² Konkrétně na adresu plukovníka Balbiho se v rozhovoru se svým důvěrníkem a předčitatelem Catterem³²³ v polovině června vyjádřil Fridrich II. velmi příkře: „Začínám věřit, že pan Balbi je tak trochu přihlouplý.“ Ještě na začátku téhož měsíce byl přítom pruský ženijní důstojník pro krále „mistrem útoku na město“.³²⁴

Olomoucká posádka nespolehala pouze na pasivní obranu pevnostní artilerie pod velením plukovníka Alfsona,³²⁵ ale bránila se také aktivně formou častých výpadů. V noci ze 4. na 5. června byl proveden útok na právě hloubenou druhou paralelu. Granátníci, oddíl řadové pěchoty a více než stovka dělníků vtrhli do zákopů, co nejvíce je poškodili, pobili asi stovku lidí a do pevnosti přivedli dvacet zajatců se dvěma důstojníky.³²⁶

³²⁰ Podle DIARIA, 10. 6. 1758, s. 18 a 19 vyrazili Prusové sapou ze druhé paralely až 10. června, dle SK, VII., s. 87 začali útočníci kopat dvojitou sapu ze druhé paralely až 12. června.

³²¹ TEMPELHOF, s. 59.

³²² SK, VII., s. 82.

³²³ Catt, Henri Alexandre (Heinrich Alexander) de (1725-1795), pruský dvořan.

³²⁴ CATT, s. 117 a 143.

³²⁵ Alfson, Adolf Nikolaus svobodný pán (baron) von (1704-1779), rakouský důstojník.

³²⁶ DIARIUM, 4. 6. 1758, s. 15-16.

Dalším obranným prostředkem obležených bylo kopání tzv. vlčích jam. Jednalo se překážky budované proti pěchotě v předpolí pevnostního objektu, které tvořily zemní jámy se zašpičatělými kůly. Otvory vlčích jam byly pečlivě zamaskovány. Velitel pevnosti nechal uvést do pohotovosti také systém minových chodeb, jehož základ byl vybudován již v době míru. Výbuchem nálože střelného prachu v podzemní chodbě mohli obránci ničit podzemní práce útočníka, jeho sapy nebo dělostřelecké baterie.³²⁷

Nejúspěšnější výpad provedli obránci Olomouce v noci ze 12. na 13. června pod velením generálmajora Dražkoviče.³²⁸ Útok asi 650 mužů byl namířen proti zákopům vedoucím ze druhé paralely, ale jeho hlavním cílem bylo umlčet dělostřelecké baterie na levém křídle druhé rovnoběžky. Jejich pětidenní nepřetržitá palba totiž zle poškodila bastiony č. 7 a 8, ravelin č. 29 a kontrgardu chránící bastion č. 7. Třem útočícím kolonám se podařilo vyhnat pruskou posádku ze zákopů, pobít několik desítek mužů, zničit velké množství munice a zatlouci více než deset děl a moždířů.³²⁹ Zapálit dřevěná postavení děl a fašiny - svazky proutí používané pro zpevnění předprsni a zákopů - se ale pro velkou vlhkost a spodní vodu nepodařilo. Před přesilou pohotovostních praporů generála Rebentische se útočníci se ztrátou necelé stovky mužů stáhli zpět do pevnosti.³³⁰

Po přesunu děl do druhé rovnoběžky začalo postupně obléhací dělostřelectvo získávat nad pevnostním převahu. Už 12. června se v rohu líce a boku bastionu č. 7 objevil

³²⁷ K minové podzemní válce obecně srov. KUPKA, Vladimír, Minová válka v boji o pevnosti a opevněná postavení, in: HaV 46, 1997, č. 3, s. 3-31.

³²⁸ Dražkovič (Draskovich) von Trakoštian (Trakostyan), Josef Kasimir hrabě (1714-1765), rakouský generál.

³²⁹ Zatlučením kolíku z měkkého kovu do zátravky děla bylo takové vyřazeno z činnosti.

³³⁰ ARNETH, s. 368, DIARIUM, 13. 6. 1758, s. 21, SK, VII., s. 82-83, Fridrich II. Mořici Anhaltskému, Slatinky, 13. 6. 1758, PC, XVII., Nr. 10 061, s. 62.

průlom, který se přes veškerou snahu obránců o jeho provizorní opravu postupně zvětšoval a 20. června dosáhla jeho šířka již sedmi až devíti metrů. Velitel pevnosti informoval v půli měsíce maršála Dauna, že na mnoha místech již zbývají z hradeb pouze trosky.³³¹ Kvůli průlomům byl nucen od 19. června držet v noci neustálou pohotovost, protože pruský pokus o zteč mohl přijít každou noc.³³² Pro případ, že jihozápadní fronta bude obsazena nepřítelem, vypracoval inženýr Rochepine plán na vytvoření nouzové druhé linie v olomouckých ulicích.³³³ I to svědčilo o pevné vůli velitelství v Olomouci nevydat město nepříteli, což se rozhodně vymykalo dobovým pravidlům boje o pevnost, neboť velitel obléhaných zřídka nechal své vojáky bránit průlomy v hlavních valech a vzdal se ještě v době, kdy mohl doufat v čestné podmínky kapitulace.³³⁴ V případě Olomouce ale mohl baron Marschall doufat v pomoc polního vojska, což posilovalo jeho odhodlání vytrvat v odporu.

Také útočníci se potýkali s mnoha problémy, ačkoli postupovali rychle kupředu a 24. června začali budovat třetí, tedy poslední paralelu. Díky velkému přiblížení nepřítele k pevnosti³³⁵ byla palba obránců na postupující sapéry velmi přesná a situace v pruských zákopech tíživá do té míry, že spousta pruských vojáků utekla ze služby a mnozí dokonce do obléhané pevnosti.³³⁶ Třetí paralela byla nicméně dokončena a

³³¹ SK, VII., s. 87.

³³² SODENSTERN, s. 113.

³³³ ZÍTKA, s. 51-52. Podle SODENSTERN, s. 113 tento plán vypracoval plukovník Giannini (Giannini, Ernst Friedrich Alexander hrabě von (1719-1775), rakouský důstojník).

³³⁴ DUFFY, Kámen, s. 165.

³³⁵ Třetí paralela byla zřízena ve vzdálenosti 120 kroků (přes 80 metrů) od palisád kryté cesty. SODENSTERN, s. 93.

³³⁶ Dezertéři byli způsobeni také materiální nouzí, která panovala v pruských táborech obléhacího vojska téměř po celou dobu tažení. Jak poznamenal velitel pevnosti: „Všichni dezertéři, kteří k nám tento den (8. června - pozn. J. B.) přišli, si stěžovali na nedostatek potravin v nepřátelském táboře.“ Tamtéž, s. 88.

Prusové dosáhli 28. června glacis.³³⁷ Plukovník Balbi plánoval zteč pevnosti na 4. nebo 5. července.³³⁸ Už v posledním červnovém týdnu ale obléhacímu sboru citelně chyběla munice a střelný prach. Tenčily se také zásoby potravin a všeho ostatního potřebného materiálu. Situaci měl vyřešit příchod velkého zásobovacího transportu vypraveného ze Slezska.

Obránci pevnosti čekali koncem června pruský frontální útok každým dnem. Bránili se prudkou palbou z děl a z ručních zbraní. Každou noc prováděli malé výpady, kterých se účastnilo dvacet až třicet mužů posádky. Když ale dosáhli Prusové glacis, bylo ve městě na důstojnické poradě 29. června rozhodnuto provést v noci z 30. června na 1. července velký výpad jako jedno z posledních obranných opatření. Útok do pruských zákopů mělo provést 2000 mužů v čele se zástupcem velitele pevnosti generálem Brettonem za současné ofenzívy hlavních sil císařské armády, která se mezitím přiblížila k Olomouci. Na rozkaz maršála Dauna měla být akce ale o několik dní odložena. O dva dny později byla pevnost osvobozena.³³⁹

4.5 Operace rakouských a pruských vojsk

Kvůli přesunu hlavní císařsko-královské armády do Jevíčka, kterým se Daun výrazně přiblížil k Olomouci, musel Fridrich II. koncem května počítat také s útokem na svá postavení. Vzhledem k lesnatému terénu ve směru na Konici (a dále na Jevíčko) ale považoval pruský král útok za málo pravděpodobný a proto nechal své jednotky s ohledem na snadnější zásobování stále v oddělených táborech. Síly byly rozmístěny tak, aby se

³³⁷ Podle DIARIA, 28. 6. 1758, s. 30, začali Prusové se stavbou třetí paralely až poté, co dosáhli glacis: „28. (června - pozn. J. B.) byl nepřítel se svou sapou na úpatí glacis, začal vlevo a vpravo táhnout paralelu...“

³³⁸ SK, VII., s. 87-88.

³³⁹ SODENSTERN, s. 127.

v případě ohrožení shromáždily v časovém horizontu tří až čtyř hodin. Hlavní vojsko tábořilo stále u Smržic, velitelský stan ale Fridrich II. přesunul 3. června do Slatinek.³⁴⁰ Učinil tak především proto, aby byl blíže aktivnímu generálu Laudonovi a v případě útoku armády maršála Dauna v centru dění. Mnohem více než pravidelná rakouská armáda znepokojovaly Prusy síly nepravidelného vojska operující v jejich týlu. Nedostatečné krytí transportů vypravovaných ze Slezska bylo pro ně velkou výzvou. Husarům a Chorvatům hraběte Lania se například 8. června 1758 podařilo úplně rozprášit vojenský doprovod jednoho z transportů vracející se do Slezska.³⁴¹

Stále složitější byla také situace pruského odřadu generála Meiera, který se snažil odříznout obránce Olomouce od spojení s okolím na východní straně pevnosti. Nemožnost splnění tohoto úkolu obráncům velmi prospívala. Ještě na začátku obléhání se ve městě konaly otevřené trhy. Dokonce i během prudké střelby docházeli lidé z venkova do města se zásobami. Nejdůležitější pro obránce byla avšak možnost komunikovat neustále s rakouským hlavním stanem maršála Dauna. Nepočetnost pruských jednotek na východním břehu řeky Moravy byla nejslabším článkem obléhacího sboru a Daun se rozhodl této okolnosti využít. Po konzultaci s velitelem pevnosti vydal rozkaz markýzi de Ville vyslat odřad jezdeckva posílený o hraničářské jednotky, který měl obloukem obejít pruská postavení a z jihovýchodu zaútočit. Úkolem byl pověřen generálmajor Saint-Ignon,³⁴² který se svými muži postoupil přes Kroměříž a Přerov k Olomouci a 17. června časně z rána zaútočil na tábory u Holice a Bystrovan na jihovýchodě

³⁴⁰ CATT, s. 122.

³⁴¹ SK, VII., s. 83-84.

³⁴² Saint-Ignon, Johann Anton Joseph hrabě von (1716-1779), rakouský generál.

respektive východě Olomouce. Překvapení Prusové³⁴³ se nezmohli na odpor a ustoupili. Obránci pevnosti povzbuzeni Saint-Ignonovým úspěchem provedli výpad do Bystrovan, zapálili stany a zničili opuštěný tábor.³⁴⁴ Rakušané ustoupili až před příchodem posil, které vyslal z pravého břehu Moravy maršál Keith se ztrátou necelé stovky mužů.³⁴⁵

Rakouského útoku se zúčastnili také venkované z okolních vesnic, kteří měli s pruskými vojáky nevyřízené účty. „Sedláci si při tom také dobře počínali, tloukli udatně Prusy a věděli si rady také co s kořistí...“ Když opanovali Prusové místo srážky, byl čas vypořádat se s místními. „18. (června - pozn. J. B.) oplatil nepřítel oněm sedlákům jejich včerejší práci, zapálil Bystřici a nechal mlynáře a jiné oběsit...“³⁴⁶

Po této akci byl Fridrich II. nucen posílit své síly na východním břehu Moravy. Velení nově shromážděných deseti praporů pěchoty a patnácti eskadron jízdy se 18. června ujal generálporučík Retzow,³⁴⁷ který vystřídal zraněného Meiera. Za chrabrost v bitvě u Leuthenu nedávno povýšený generál³⁴⁸ neprodleně obsadil se svými muži pozice u Velké Bystřice, Bystrovan a Holice. Ani takto posílení Prusové ale nebyli schopni i přes horlivé budování polních opevnění a záseků na přístupových cestách odříznout pevnost od okolí. Důkazem prostupnosti pruských linií byl příchod posil generálmajora Bülowa,³⁴⁹ které na přání pevnostního velitele vyrazily 21.

³⁴³ Generál Meier byl o útoku včas varován, dal pokyn k bezpečnostním opatřením a k pohotovosti oddílů. Jeho hlídky ale přítomnost cizích jednotek nepotvrdili a pruský generál ráno 17. června všechna opatření odvolal. Viz CATT, 146-147.

³⁴⁴ Koordinace útoku rakouského odřadu s výpadem obránců pevnosti byla domluvena již předešlého dne mezi Saint-Ignonem a Marschallem. SODENSTERN, s. 105.

³⁴⁵ SK, VII., s. 84-86. K popisu srážky podrobně SODENSTERN, s. 104-111.

³⁴⁶ DIARIUM, 17. a 18. 6. 1758, s. 24.

³⁴⁷ Retzow, Wolf Friedrich von (1700-1758), pruský generál.

³⁴⁸ SODENSTERN, s. 241.

³⁴⁹ Bülow, Ferdinand Friedrich svobodný pán (baron) von (1711/12-1776), rakouský generál.

června z Přerova a v počtu téměř 1400 mužů dorazily ještě téhož dne v noci velkým obloukem přes Velký Újezd, Vésku a Chválkovice do obležené Olomouce. Příchod rakouských posil do města byl velkou vzpruhou pro obránce a také výrazným posílením pro prořídlý důstojnický sbor. Šťastné provedení akce bylo umožněno mimo jiné aktivitou generála Saint-Ignona, který u Velkého Týnce zaměstnával pozornost pruských jednotek.³⁵⁰ Na základě této události posílil Fridrich II. výrazně pozice na východním břehu Moravy a k jednotkám generála Retzowa se připojil generál Zieten. Oba velitelé provedli 23. června spojenými silami výpad směrem na Přerov proti pozicím generála Saint-Ignona. Ten se ale stáhl za řeku Bečvu a Prusové mu nezpůsobili žádné ztráty. Další den se obě strany stáhly do původních pozic. Početné pruské jednotky na levém břehu Moravy sice podstatně omezily spojení Olomouce s okolím, ale úplně zabránit mu nemohly.³⁵¹ Navíc se již pomalu blížila armáda rakouského vrchního velitele.

Aby se více přiblížil k ohrožené pevnosti, vyrazil maršál Daun s hlavním vojskem posílen o sbor generála Harsche 16. června z Jevíčka a následujícího dne postavili jeho vojáci tábory mezi Ondraticemi a Dobromilicemi jižně od Prostějova. Hlavní stan zřídil vrchní velitel v Ivanovicích (Ivanovice na Hané). Na 18. června připadalo roční výročí Daunova vítězství u Kolína, ke kterému svému maršálu blahopřála také císařovna a ve svém dopise vyjádřila svoji velkou vděčnost za záchranu monarchie.³⁵² Z místního zámku informoval 24. června Marii Terezii o úspěšném posílení olomoucké posádky, což podle něj prodloužilo výhled na úspěšnou obranu města.³⁵³ Téhož dne obdržel z Vídně také obecné pokyny ohledně následného postupu. Za každou cenu měl zabránit pádu Olomouce, tedy

³⁵⁰ SK, VII., s. 86-87.

³⁵¹ SODENSTERN, s. 122-123.

³⁵² MARIA THERESIA in ihren Briefen und Staatsschriften, hrsg. von Ludwig F. Jedlicka, Wien 1955, s. 52.

³⁵³ Daun Marii Terezii, 24. 6. 1758, ARNETH, s. 369.

svést polní bitvu, pokud to bude nezbytné. Té se mohl vyhnout pouze v případě, kdyby hrozila zkáza celého vojska.³⁵⁴ Opět se projevila nejednoznačnost doporučení válečné rady a Daun mohl jednat na vlastní pěst. Měl nyní dvě možnosti. Zaútočit na polním opevněním posilněná postavení pruského krále, nebo překročit řeku Moravu a navázat z jihovýchodu spojení s Olomoucí.

Při pochodu hlavního vojska z Jevíčka jistil jeho levé křídlo sbor markýze de Ville, který se k Daunovi připojil u Ivanovic. Aby skryl co nejdéle svůj postup, nechal maršál Daun v původním táboře u Konice generála Buccowa, kterému podléhali generálové Laudon i Jahnus. Celkové síly jednotek Buccowova sboru nepřesahovaly 12 000 mužů a byly značně rozptýlené ve velkém polokruhu západně od Olomouce. Větší tábor generálmajora Esterházyho³⁵⁵ se nacházel u Ptení, generál Jahnus tábořil u Vilémova a u Úsova operoval plukovník Zobel.³⁵⁶ Právě posledně jmenovaný využil stažení pruských jednotek z Uničova do Bohuňovic při útoku generála Saint-Ignona ze 17. června, obsadil o dva dny později Uničov a spojil se s plukovníkem Laníem, který se 21. června zmocnil Šternberku. Smyčka obklíčení nad pruským vojskem se začala pomalu stahovat.³⁵⁷

Maršál Daun v Ivanovicích poprvé zvažoval možnost polní bitvy s pruským vojskem, které posíleno o jednotky prince Mořice Anhaltského stažené z Litovle zaujímal postavení v okolí Prostějova. Po důkladném průzkumu rakouský velitel díky nevýhodnému terénu útok zavrhnul a 27. června se přesunul s celým vojskem do Klenovic (Klenovice na Hané). Tímto přiblížením hodlal Daun vylákat Fridricha II. z jeho

³⁵⁴ Marie Terezie Daunovi, 24. 6. 1758, Tamtéž, s. 370-371.

³⁵⁵ Esterházy von Galántha, Emmerich hrabě (1722-1792), rakouský generál.

³⁵⁶ Zobel, Joseph von, rakouský důstojník.

³⁵⁷ SK, VII., s. 88-89.

výhodného rozestavení. Pruský panovník ale za těchto podmínek bitvu nepřijal, neboť očekával každým dnem kapitulaci pevnosti a hodlal svést polní bitvu spojenými silami. Také maršál Keith držel koncem června své muže v pohotovosti, neboť posílení vojska pruské krále bylo na úkor krytí západních přístupů k pevnosti a otevřelo možnost k aktivitě sboru rakouského generála Buccowa.³⁵⁸

Po dalším průzkumu, který 29. června potvrdil nereálnost útoku na pozice Fridricha II., se Daun rozhodl v noci z 30. června na 1. července překročit ve třech kolonách řeku Moravu,³⁵⁹ zatímco jednotky lehké pěchoty a jezdeckva kryly na linii Brodek (Brodek u Prostějova), Klenovice a Tovačov tento přesun. Po několikahodinovém odpoledním odpočinku na výšinách u Rokytnice (Rokytnice u Přerova), který si vyžádala náročná noční operace, se vojsko dalo opět do pohybu, přičemž konečným cílem byly strategické výšiny u Velkého Týnce. Slabší pruské jednotky patrolující ve směru postupu rakouského vojska ustoupily na pravý břeh řeky Moravy a Daun nechal k večeru rozbít tábor. Tímto manévrem se rakouský maršál dostal do přímého dotyku s městem, neboť z kopců u Velkého Týnce měl dokonalý přehled o Olomouci a jeho okolí. Nyní byl na tahu pruský král, protože pokud chtěl dobýt Olomouc, musel nejprve porazit rakouské vojsko.³⁶⁰

4.6 Srážka u Guntramovic a Domašova

Kvůli nebezpečí, které hrozilo pruským konvojům na silnicích vedoucích z Opavy do Olomouce, rozhodl Fridrich II. vypravit místo několika menších jeden velký transport, který měl pod silným vojenským krytím dopravit do táborů obléhatelů vše potřebné. Ve slezských pevnostech bylo k tomuto účelu

³⁵⁸ Tamtéž, s. 91-92.

³⁵⁹ HERMANN, s. 534.

³⁶⁰ SK, VII., s. 92.

shromážděno přibližně 4000 vozů.³⁶¹ Asi polovina vozů byla naložena moukou, necelá čtvrtina byla plná munice a zbytek povozů vezl ostatní potřebné zásoby a prostředky, mimo jiné zlato a peníze pro výplatu dlužného žoldu. Kromě toho bylo v Polsku nakoupeno asi 2500 volů, kteří byli hnáni spolu s transportem.³⁶² Vojenský doprovod se skládal z 9000 mužů.³⁶³ Část ale tvořili nezkušení rekruti. Plukovník Mosel,³⁶⁴ kterému bylo svěřeno velení trénu, rozdělil konvoj do deseti částí, přičemž každou nechal střežit praporem pěchoty a oddílem jízdy. Zbytek doprovodných jednotek tvořilo čelo a zadní voj. V noci z 25. na 26. června opustil předvoj Opavu. Zprávy o možném útoku rakouských sil přinutily Mosela, aby 27. června shromáždil příliš roztráštěný transport u Budišova (Budišov nad Budišovkou).³⁶⁵ Ze stejného důvodu vyslal maršál Keith vstříc transportu malý vojenský odřad k jeho podpoře. Ten dorazil do Jívové, ale díky přítomnosti Rakušanů v Domašově se nemohl s čelem transportu spojit.³⁶⁶

Shromažďování tak velkého transportu nebylo možné utajit. Již 22. června se o něm dověděl od agentů působících ve Slezsku rakouský generál Buccow tábořící se svým sborem v okolí Konice. Ještě pozdě v noci poslal Buccow spěšného kurýra se zprávou Daunovi a žádal o dovolení přepadnout s celým svým sborem transport.³⁶⁷ Daun s útokem souhlasil, ale plány poněkud změnil. Buccow dostal rozkaz přesunout se blíže k Prostějovu a obsadit výšiny kolem Plumlova. Vzhledem

³⁶¹ ARNETH, s. 370 uvedl 5000 vozů, GROEHLER, Kriege, s. 118 psal o 3000 povozech.

³⁶² KUCH-BREBURDA, s. 124.

³⁶³ ROMAŇÁK, Olomouc, s. 54 uvedl téměř 11 000 mužů ozbrojeného doprovodu, přičemž čtyři z dvanácti praporů pěchoty byly složeny z nováčků, rekonvalescentů a navrátilců ze zajetí, ARNETH, s. 371 psal o 8000 mužích, z toho část sil tvořili nováčci odvedení ve Slezsku, kteří byli velmi nespolehliví a při první příležitosti dezertovali.

³⁶⁴ Mosel, Friedrich Wilhelm von der (1706/1709-1777), pruský důstojník.

³⁶⁵ Konvoj měl na trase z Opavy do Olomouce dlouhé 75 km délku asi 45 km. Srov. ROMAŇÁK, Olomouc, s. 53.

³⁶⁶ SK, VII., s. 94-95.

³⁶⁷ Buccow Daunovi, 22. června 1757, ARNETH, s. 371.

k možné polní bitvě nechtěl rakouský maršál příliš štěpit své síly.³⁶⁸ Proti transportu tak 26. června vyrazil pouze Laudon, který 27. června dosáhl Šternberku a ještě téhož dne večer přetáhl Prusům v Domašově spojení mezi transportem a Olomoucí. Zde chtěl navázat spojení s odřadem generálmajora Siskovicse,³⁶⁹ kterého vyslal rakouský vrchní velitel, a jenž měl velkým obloukem přes Přerov a pochodem východně od Olomouce dosáhnout místa předpokládaného střetu a zaútočit v součinnosti s Laudonem na pruský transport. Prusové by se tak octli v obklíčení rakouských, převážně lehkých jednotek. Siskovics ale dosáhl místa střetnutí až s jednodenním zpožděním.³⁷⁰

Když nedostal generál Laudon ve Šternberku žádné zprávy o sboru generála Siskovicse, rozhodl se zaútočit na konvoj sám. Opustil město a vydal se vstříc postupujícímu trénu, neboť chtěl místo srážky oddálit co nejvíce od Olomouce. Nechtěl se totiž dostat do kleští předvoje transportu a pomocného oddílu vyslaného od obléhacího sboru. Za svítání 28. června dorazil ke Guntramovicím (Horní a Dolní Guntramovice),³⁷¹ rozmístil své muže kolem silnice a napadl pochodující předvoj konvoje. Srážka u Guntramovic³⁷² se odehrála časně z rána a po pěti hodinách boje byl Laudon pruskou přesilou donucen ke spořádanému ústupu směrem na Beroun (Moravský Beroun). Zde ho dostihla zpráva o příchodu Siskovicsových sil do Olejovic (dnes zaniklá vesnice) nacházejících se východně nedaleko od místa střetnutí. Laudon v odpovědi přislíbil Siskovicsovi podporu při novém plánovaném útoku, ačkoli podle jeho mínění byl nejvhodnější okamžik ke společnému útoku promeškán a informoval svého kolegu o příchodu pruských posil pod velením

³⁶⁸ HERMANN, s. 531.

³⁶⁹ Siskovics, Joseph hrabě von (1719-1783), rakouský generál.

³⁷⁰ SK, VII., s. 95-96.

³⁷¹ ARNETH, s. 372.

³⁷² K popisu boje viz ROMAŇÁK, Olomouc, s. 58-59, SK, VII., s. 96-97,

generála Zietenena, které dosáhly místa srážky v odpoledních hodinách.³⁷³

Ačkoli Prusové nakonec opanovali bojiště, měla srážka pro transport fatální následky. Mnoho vozků vypřáhlo koně a odjelo při prvních výstřelech z děl, další opustili koně a vozy, aby si zachránili holé životy, jiní využili příležitost, opustili s nákladem cestu a snažili se uprchnout i s nečekanou kořistí. Generál Zieten, který po svém příchodu přebral vrchní velení, začal organizovat shromažďování transportu. Během 28. června a po celý následující den přiváděli pruští husaři uprchlé vozky a ztracené povozy. Chybějící příprež byla nahrazena vojenskými koňmi a transport byl znovu sestavován a připravován k opětovnému postupu.³⁷⁴

Svým postupem dal pruský generál možnost Laudonovi připravit se znovu k boji a Siskovicsovým průzkumníkům dostatek času zorientovat se v prostoru, zjistit přesnou polohu transportu a jeho situaci. K pochodu s velkým úsilím znovu uspořádaného transportu zavelel Zieten ráno 30. června, přičemž o Siskovicsovi vůbec nevěděl. Rakouský generál rozmístil své muže kolem cesty poblíž Domašova a po projetí několika stovek vozů a předvoje zavelel k útoku.³⁷⁵ Ačkoli byli Prusové početně silnější, nedokázali hlavně kvůli včasnému příchodu jednotek generála Laudona zabránit totální porážce a zkáze téměř celého transportu. Do Olomouce dorazilo pouze kolem 200 vozů. Zbytek padl do rukou rakouským vojákům a místním sedlákům, část se podařilo ustupujícím Prusům dopravit zpět do Opavy.

³⁷³ ARNETH, s. 372, SK, VII., s. 98.

³⁷⁴ MACHINEK, s. 44-45.

³⁷⁵ K popisu boje a ztrátám ROMAŇÁK, Olomouc, s. 62-66, SK, VII., s. 100-104, ARNETH, s. 373-375.

4.7 Ústup Prusů do Slezska a oslavy vítězství

Ztráta zásobovacího transportu donutila Fridricha II. ukončit obléhání Olomouce, ačkoli jí zprvu vůbec nechtěl uvěřit. Když se informace o zkáze potvrdily, byl pruský král velmi rozezlen a všechnu vinu svalil na své ženijní důstojníky: „Moji zpropadení inženýři, kteří založili spojovací zákopy tím nejnesmyslnějším způsobem, mě uvrhli do tohoto hnojiště, ve kterém nyní sedím. Dopustili se pěkné lotroviny! Jsou to špinaví ničemové, kteří nestojí za špetku tabáku! Kdyby alespoň můj Zieten učinil správná opatření a neudělal mi škrt přes rozpočet...“³⁷⁶ Cattovi si postěžoval: „Lidé mi činí život velmi krušným.“³⁷⁷ Situace byla o to těžší, že maršál Daun obsadil výšiny kolem Velkého Týnce a mohl kdykoli podpořit obléhané ve městě a to jak posilami, tak zásobami potravin a vojenského materiálu. Všechny strategické výhody byly nyní na straně rakouského vrchního velitele, jehož jedinou slabinou bylo slabé postavení západně Olomouce. Toho hodlal pruský král náležitě využít. Na odpolední poradě generálů a štábních důstojníků 1. července v hlavním stanu pruského krále bylo rozhodnuto ukončit obléhání a ustoupit.³⁷⁸

Pruský král volil ze dvou nabízejících se ústupových cest. První možností byl postup přes Čechy, tou druhou odejít stejnou trasou, jakou přitáhla armáda začátkem května z Horního Slezska k Olomouci. Daun předpokládal, že Prusové zvolí ústup přes severní Moravu a ponechal proto Laudona, Januse a Saint-Ignona přibližně v místech, kde došlo k přepadení transportu. Podle vlastních slov Fridricha II. by ustupujícímu vojsku hrozil přepad v lesnatém porostu severně

³⁷⁶ CATT, s. 168.

³⁷⁷ GEDANKEN und Erinnerungen. Werke, Briefe, Gespräche, Gedichte, Erlasse, Berichte und Anekdoten, hrsg. von Woldemar von Seydlitz, Essen 1996, s. 230.

³⁷⁸ SODENSTERN, s. 128.

od Olomouce a současně by jeho zadní voj musel čelit dotírající hlavní rakouské armádě: „Zkrátka, tento pochod by byl ustavičný boj, při kterém by armáda ztratila své obléhací dělostřelectvo, nářadí, své raněné, dokonce při přechodu (řeky - pozn. J. B.) Moravy, který mohl nepřítel učinit velmi nebezpečným, by byla možná úplně zničená.“³⁷⁹ Volba proto přirozeně padla na možnost ustoupit přes téměř nekryté Čechy. Zde se nabízelo rekvírování zásob na válkou nepoznamenaném území, ale zejména se na trase nacházely rakouské vojenské sklady v Litomyšli a hlavně v Hradci Králové, který se stal nejbližším cílem pruské armády.

Maršál Keith obdržel příkaz opustit tábory kolem Olomouce a připojit se k ustupujícímu hlavnímu voji. Pruský král v rozkaze mimo jiné připomněl, jak by se měli chovat jemu podřízení velitelé: „Musíte vštípit všem důstojníkům Vaší armády, aby se žádný neukázal jako zbabělec, a když nějaký důstojník takto učiní, nebo bude mluvit, jako by bylo vše ztraceno, a když neprojeví víru a nedodá vojákům odvahy..., měl by být potrestán a vsazen do pevnosti (do vězení - pozn. J. B.). To zamezí mnohým dezercím a mnoho přispěje k tomu, že se vyhneme nešťastným událostem, kterým jinak jdeme vstříc.“³⁸⁰ V noci z 1. na 2. července nechal pruský maršál pálit z děl několikanásobnou intenzitou. Svým rozkazem sledoval vyplýtvat co nejvíce zbylé munice tak, aby nepadla do rukou nepříteli, ale přednostně zamaskovat ústup, aby obránci neprovedli výpad do ustupujících řad jeho obléhacího sboru. Prudká dělostřelba měla skutečně za následek, že obléhaní po celou noc čekali pruskou zteč.³⁸¹ Ráno zjistili obránci olomoucké pevnosti, že jsou pruské zákopy prázdné: „Dne 2. (července - pozn. J. B.) kolem druhé hodiny bylo zjištěno, že tento ohňostroj (noční pruské ostřelování - pozn. J. B.) byl na rozloučenou...

³⁷⁹ Tamtéž, s. 203.

³⁸⁰ HERMANN, s. 533.

³⁸¹ DIARIUM, 1. 7. 1758, s. 33.

nepřítel... viděl, že nově zrozenou pannu o vavřínový věnec cti nedokáže připravit... Všechn lid vyběhl na hradby a ničil nepřátelské zákopy volajíce pln radosti vivat Maria Theresia a Jeho Excelence velitel..."³⁸² Maršál Daun informoval ihned Marii Terezii ze svého tábora ve Velkém Týnci o ukončení obléhání. Jako hlavní důvod označil zkázu pruského zásobovacího transportu, ale neopomněl zdůraznit také přesuny svého vojska, se kterým se dostal až do těsné blízkosti obléhaného města.³⁸³

Nálada, která zavládla po zprávě na vídeňském dvoře je dobře rozpoznatelná z odpovědi císařovny: „Upřímná radost, kterou prožívám nad Vašimi nedávno došlými zprávami o šťastném úspěchu mých zbraní, je o tolik čistší a úplnější, o co více jsem poznala nebezpečí, ve kterém jsem se vedle mého arcidomu již několik měsíců nalézala. Domýšlivý nepřítel považoval šťastné rozhodnutí svého troufalého počínání za tak jisté, že sám král... již 10. června napsal, že pevně doufá, že město Olomouc získá do deseti dnů.“ Marie Terezie vyjádřila ve svém listě také velký dík maršálu Daunovi zato, že ušetřil armádu krvavé bitvy, a přesto se mu podařilo donutit nepřítele vzdát obléhání a opustit Moravu. K vítězství u Domašova poznamenala, že to byl právě Daunův šťastný výběr velitelů obou sborů, který byl pro výsledek rozhodující.³⁸⁴ O dva dny dříve reagoval na zprávy z bojiště s jistou dávkou ironie a škodolibosti také rakouský kancléř Kounic v dopise hraběti Starhembergovi:³⁸⁵ „Chvála Bohu jsme nyní osvobozeni od nám tak blízkého nebezpečí ztratit rozhodující bitvu s nedozírnými následky. Když se přihodí takové neštěstí v dálce, lze pílí a vytrvalostí uvést věci do pořádku. A pokud se nám nebo Rusům podaří ještě v tomto polním tažení vyhrát

³⁸² DIARIUM, 2. 7. 1758, s. 33.

³⁸³ Daun Marii Terezii, Velký Týnec, 2. 7. 1758, ARNETH, s. 376.

³⁸⁴ Marie Terezie Daunovi, 6. 7. 1758, Tamtéž, s. 376.

³⁸⁵ Starhemberg, Georg hrabě (kníže) von (1724-1807), rakouský diplomat.

hlavní polní bitvu, může se našemu nafoukanému nepříteli vést špatně. Jeho armáda hodně utrpěla, nejvíce ale svou vojenskou reputaci. Nelze mu sice neprojevit zaslouženou chválu, že žádný člověk by lépe a rychleji nezrušil obléhání. Není ale pochyb o tom, že našel prostředek, jak ztratit dva až tři měsíce času, vyčerpat armádu, zbavit pevnosti střeliva (slezské pevnosti, ze kterých byl zásobován pruský obléhací sbor před Olomoucí - pozn. J. B.) a zničit veškerou příprěž slezskému vozatajstvu. To vše se nedá tak lehce nahradit, obzvláště když nepříteli nezbývá čas k oddychu, na což jsou nyní zaměřeny naše záměry."³⁸⁶

Podle rakouského kancléře nemělo být dopřáno pruskému vojsku při ústupu z Moravy oddychu. Skutečnost byla ale odlišná. Daun nechtěl svést s Fridrichem II. na území Čech žádnou bitvu, neboť věděl, že Rusové již postupují do Braniborska³⁸⁷ a pruský král bude muset opustit Čechy a spěchat proti Fermorovi. Buccowovy slabé síly nedokázaly pruskou armádu vážněji ohrozit. Rakouský generál se alespoň snažil formou záseků na cestách a drobných šarvátek ústup nepřítele co nejvíce znesnadnit. Za „doprovodu“ Laudona a Buccowa na pravém a levém křídle dosáhli Prusové 13. července Hradce Králové, ale očekávané zásoby zde nenašli, neboť Rakušanům se podařilo je odvézt nebo zničit ještě před jejich příchodem.³⁸⁸ V první srpnové dekádě opustilo pruské vojsko za drobných potyček s císařsko-královskými jednotkami pochodem přes Náchod a Verněřovice území českých zemí a postupovalo směrem na Landeshut.³⁸⁹

Definitivní tečku za moravskými událostmi napsala sama císařovna, když listinou z 12. listopadu 1758 z vděčnosti

³⁸⁶ Kounic Starhembergovi, 4. 7. 1758, ARNETH, s. 377-378.

³⁸⁷ STELLNER, Sedmiletá, s. 183.

³⁸⁸ GROEHLER, s. 118.

³⁸⁹ SK, VII., Skizze 36, Skizze des Rückzuges von Olmütz.

k olomouckým obyvatelům za hrdinnou obranu povýšila městský znak. Na hrudi červenobílé šachované orlice přibyl srdeční štít ovinutý zlatým řetězem s iniciálami císařského páru - F. M. T.³⁹⁰ Polepšení městského znaku ukončilo celou řadu jiných milostí, kterými císařovna obdařila své věrné měšťany. Patnáct jich bylo povýšeno za své zásluhy do šlechtického stavu,³⁹¹ další byli odměněni pamětní medailí a státní pokladna vyplatila téměř 25 000 zlatých na úhradu škod způsobených obléháním.³⁹² Každého roku se měly 2. července konat střelecké oslavy vítězství, na což přispívala rovněž státní pokladna 800 zlatými.³⁹³ Odměněn byl též důstojnický sbor. Velitel pevnosti baron Marschall byl povýšen na polního maršála, obdržel velkokříž Vojenského řádu Marie Terezie a titul říšského hraběte. Stejně jako jeho další kolegové z pevnosti se povýšení dočkali také důstojníci operující v poli. Vrchní velitel maršál Daun již nejvyšší vojenskou hodnost a vyznamenání měl, proto bylo jeho vítězství oslaveno ražbou zvláštní pamětní medaile s věnováním. Z dalších jmenujme alespoň odvážného generála Laudona, který byl odměněn hodností polního podmaršála a získal podobně jako velitel pevnosti nejvyšší vojenské vyznamenání.³⁹⁴

Pruské tažení na Moravu skončilo vítězstvím rakouských zbraní. Nová olomoucká pevnost obstála ve svém prvním křtu ohněm se ctí a do svého zrušení se již nikdy v budoucnu neměla stát terčem útoku cizího vojska. Vojenská kampaň roku 1758 se ústupem Prusů zdaleka neskončila. Jen armády se přesunuly do Slezska, Lužice a Saska. České země byly hrůz příštích pěti let sedmileté války ušetřeny.

³⁹⁰ MICHNA, Bastionová, s. 49.

³⁹¹ K zásluhám nobilitovaných měšťanů a k jejich životním osudům viz SPÁČIL, Vladimír, KAŠPAR, Zdeněk, MÜLLER, Karel, Odměna za věrnost a statečnost, Olomouc 1998.

³⁹² MÜLLER, s. 224-244.

³⁹³ FISCHER, Olomoucká, s. 7.

³⁹⁴ K povýšení důstojnického sboru MICHNA, Prusové, 2. část, s. 378, KUCH-BREBURDA, s. 132-133.

ZÁVĚR

Je možné označit moravské tažení a neúspěch při obléhání Olomouce za porážku pruského krále? Při bližším posouzení se zdá, že ne. Jistě, vídeňský dvůr slavil velké vítězství, o čemž svědčí korespondence Marie Terezie s maršálem Daunem, velkolepé oslavy v osvobozeném městě a povýšení mnoha důstojníků, kteří se významnějším způsobem podíleli na vojenských operacích vedoucích k osvobození pevnosti z obklíčení. Maršál Daun ale nedokázal svůj úspěch dostatečně využít. Fridrich II. opět projevil své strategické mistrovství a místo toho, aby se probíjel zpět do Slezska horskými moravskými průsmyky obsazenými lehkými jednotkami rakouské armády, zvolil ústupovou cestu přes Čechy. Ta nabízela dostatečné množství zásob a poměrně snadný postup, neboť Daun neměl západně od Olomouce postačující síly, které by byly potřebné k zastavení valícího se padesátitisícového pruského vojska.

Hlavním cílem pruského panovníka v moravské kampani bylo zabránit spojení rakouského a ruského vojska a vyhnout se tak předem ztracené bitvě s mnohem silnějším protivníkem, která by měla pro Prusko zcela fatální následky. Obsazení Olomouce a svedení bitvy s Daunem mělo být pouze prostředkem k dosažení výše zmíněného cíle. Z tohoto pohledu lze chápat výsledek tažení na Moravu s jistou nadsázkou jako úspěch Fridricha II., neboť maršál Daun se s ruským generálem Fermorem nespojil a místo toho manévroval ve druhé polovině roku 1758 bez valného úspěchu v Sasku. Pruský král nemusel čelit obou svým protivníkům současně a místo toho vybojoval dvě oddělené bitvy. S Rusy u Zorndorfu a přibližně o měsíc později s Rakušany u Hochkirchu. Ačkoli ani v jednom z těchto střetnutí nezmohl, neznamenalo to jeho konečnou porážku. Rusům způsobil takové ztráty, že byli nuceni se stáhnout zpět

na východ. Rakouské velení nedokázalo své přesvědčivé vítězství využít díky pozdní roční době, která znamenala konec válečné kampaně roku 1758. Ve třetím roce sedmileté války nebylo dosaženo rozhodného vítězství ani jednou z válčících stran.

Samotné obléhání Olomouce bylo zejména pro své dlouhé trvání z vojenského ohledu pro svou dobu velmi netypické, neboť obléhání pevností obecně platila v polovině 18. století za předem dobře odhadnutelné akce. Prusové nedokázali dostatečně využít momentu překvapení na začátku svého tažení. Dlouhou dobu trvalo, než se jim podařilo obklíčit Olomouc a ani poté nedokázali zabránit spojení pevnostní posádky s okolím. Sodenstern viděl ve zpoždění, s jakým Prusové uzavřeli pevnost, jednu z hlavních příčin, proč selhalo celé tažení. Posádka pevnosti dostala čas se vzpamatovat a provést potřebné akce k zabezpečení města, tj. sehnat velké množství potravin, zesílit hradby, zbořit předměstí, provést nutná bezpečnostní opatření v Olomouci atd.

Velkým problémem byly také logistické problémy pruského vojska. Transport těžkých děl a obléhacího materiálu dorazil k pevnosti více než s dvoutýdenním zpožděním za hlavními silami. Formální útok na pevnost, tedy uzavření pevnosti, hloubení první paralely a budování dělostřeleckých postavení, tak začal až koncem května, téměř měsíc po příchodu prvních pruských jednotek k Olomouci. Zvolený směr útoku také nebyl šťastný a padá na vrub pruským ženijním důstojníkům. Pruský důstojník Tempelhof ve svém díle na několika místech kritizoval postup proti jižní straně západní fronty pevnosti, neboť ta byla chráněna tzv. ostrovními pevnůstkami. Za vhodnější označil postup na severní úsek a zpochybnil tvrzení, že by kvůli spodní vodě nebylo možno vybudovat třetí paralelu. Svoji tezi podporuje tím, že obránci zde měli

v minových chodbách nachystány nálože a zatopením by pozbyli jednoho z důležitých obranných prostředků.

Další chybou, které se dopustili pruští ženíjní důstojníci, bylo zvolení první paralely v příliš velké vzdálenosti od hradeb. Čas potřebný k vybudování palebných postavení o něco blíže k městu znamenal další výrazné zdržení obléhacích prací. Rozdělení pruské armády na obléhací sbor a polní vojsko chráničů přístupů k pevnosti oslabilo jednotky před pevností, které nedokázaly zabránit dodávkám potravin do města. Rakušanům se dokonce podařilo dopravit do pevnosti posily a po celou dobu obléhání udržovali spojení mezi vrchním velitelem polního vojska a velitelem pevnosti. Zatímco olomoucká posádka měla dostatek potravin a zásob, v pruských táborech panovala v tomto směru nouze. Potraviny a píce získávaná z místních omezených zdrojů nestačila. Přísun potravin, munice a zásob zajišťovaly transporty povozů s ozbrojeným doprovodem, které byly vypravovány z Horního Slezska. Konvoje musely překonat velkou vzdálenost v hornatých oblastech, které byly velmi výhodné pro rakouské lehké jednotky a jejich útoky ze zálohy. Chorvatští hraničáři a jezdecké jednotky husarů ohrožovali také každý nedostatečně zajištěný pohyb pruských vojáků v širším okolí pevnosti. Nepřátelsky jednali i místní sedláci, kteří nejednou napadli slabé spížovací pruské oddíly.

I přes všechny těžkosti postoupily obléhací práce koncem června 1758 do svého finále a zteč pevnosti byla otázkou několika málo dní. Ve stejné době se ale rakouským oddílům lehké pěchoty a jízdy podařilo rozbít velký pruský zásobovací transport směřující k Olomouci. Tato okolnost společně s postupem císařsko-královské hlavní armády k Olomouci rozhodla o osudu celého tažení. Pruský král vydal rozkaz k ústupu. Vlastní obléhání trvalo od 27. května (otevření

první paralely) do 1. července a celé polní tažení do návratu pruského vojska do výchozích pozic asi tři a půl měsíce.

K úspěšné obraně markrabství přispělo také to, že samotná Olomouc již nebyla v roce 1758 tím nedostatečně opevněným místem, jak ji poznal pruský král na přelomu roku 1741 a 1742 v průběhu válek o rakouské dědictví. Především ztráta Slezska a tamních opevněných míst po prohraném konfliktu donutila nejvyšší vojenské velení habsburské monarchie navázat na nerealizované projekty modernizace olomoucké pevnosti z let 1699 a 1717 a vybudovat moderní bastionovou fortifikaci reflektující nejnovější prvky pevnostního stavitelství. Desetiletá práce a miliony zlatých vytvořily z hanácké metropole místo, o kterou mohla monarchie v roce 1758 opřít obranu celé Moravy a přístupů k Vídni. Silná, dobře vybavená a zaopatřená posádka kladla Prusům pod velením zkušeného a houževnatého velitele tvrdý odpor.

Velký podíl na odražení nepřítele z Moravy měl polní maršál Daun a jeho vyčkávací strategie. Rakouský vrchní velitel si byl dobře vědom faktu, že jeho početně silnější vojsko než vojsko pruského krále je složeno z velké části z nových rekrutů a jeho bojová hodnota se stěží vyrovná řadovým plukům pruské armády. Proto se snažil vyhnout generální bitvě a zvolil taktiku, při které odřady lehké pěchoty neustále ohrožovaly nepřítele, zatímco do hlavního tábora polního vojska docházely další posily, které byly cvičeny ve zbrani. Na tomto místě je nutné také zdůraznit, že Daun si ani nemohl dovolit vsadit vše na jednu kartu a zaútočit s vědomím nejistého výsledku bezhlavě na pruské pozice. Byl totiž podřízen dvoru a válečné radě, zatímco Fridrich II. byl v tomto ohledu jako „König-Heerführer“ zcela svým pánem.

Terén plný řek, lesů a hor výrazně zvýhodňoval rakouské lehké jednotky. Daun je mohl vyslat bez nebezpečí na poměrně velkou vzdálenost. Pokud na ně nepřítel zaútočil, mohly se stáhnout rychle zpět pod ochranu hlavní armády. Jednotky hraničářské pěchoty a lehké jízdy pod velením zkušených velitelů, jakými byli Laudon nebo Lanius, napadaly ze zálohy nepřítele, získávaly zajatce a informace o nepříteli, kordonem hlídek zajišťovaly klidný spánek vojákům řadových pluků, bránily útekům dezertérů a bez nadsázky lze říci, že vybojovaly vítězství rakouských zbraní před Olomoucí. Vzrůst významu lehké pěchoty v průběhu sedmileté války nezůstal bez ohlasu ani na pruské straně a Fridrich II. po skončení konfliktu výrazně posílil počet oddílů lehkých sil ve své armádě.

RESUMÉ

Sedmiletá válka (1756-1763) patřila díky intenzitě, celosvětovému rozšíření, válečným škodám a ztrátám na životech k nejrozsáhlejším konfliktům před rokem 1789. Habsburská monarchie vstupovala do konfliktu po horečné reformní činnosti a s dobře připravenou a vybavenou armádou. Přes četné úspěchy jejího vojska a spojeneckých armád ale hlavního cíle, tj. dobytí Slezska, dosaženo nebylo.

Ústředním tématem předkládané diplomové práce je pruské tažení na počátku třetího roku sedmileté války, kdy se Morava dostala do centra válečného dění. Autor nejprve stručně analyzoval události předcházející tomuto tažení, situaci na ostatních bojištích a výchozí pozice obou protivníků - Rakouska a Pruska. Velkou pozornost věnoval politickým a především vojensko-strategickým důvodům, které stály za rozhodnutím pruského krále vést útok právě proti Rakousku. Analýza samotné vojenské kampaně byla založena především na starší německo-jazyčné literatuře. Pro soudobou reflexi využil autor korespondence hlavních protagonistů, zejména pruského krále a armádního velení monarchie. Z dalších vydaných pramenů bylo využito pamětí současníků událostí a pro vylíčení situace v obléhané Olomouci deníku jednoho z měšťanů.

Samostatnou a nedílnou kapitolu diplomové práce tvoří popis výstavby olomoucké fortifikace. Větší pozornost autor věnoval nerealizovaným projektům z přelomu 17. a 18. století, důsledkům zanedbané modernizace ve válkách o rakouské dědictví a především přeměně Olomouce v moderní bastionovou pevnost v předvečer sedmileté války, jejíž role byla rozhodující pro úspěšnou obranu Moravy v roce 1758.

ANNOTATION

The Siege of Olomouc in 1758 and its Contemporary Reflection

Due to its ferocity, world-wide range, war damages and death toll, the Seven Years' War (1756-1763) was one of the greatest conflicts before 1789. Habsburg monarchy and its well trained and equipped armies engaged in the conflict after years of feverish reformatory activities. In spite of its numerous achievements, conquest of Silesia - the main goal of the Habsburg army and its allied forces - was not achieved.

The main topic of this thesis is a Prussian campaign which took place at the beginning of the third year of the war. It was then that Moravia got into the centre of war efforts. First, the thesis analyzes events which preceded this campaign. Apart from that, situation on other battlefields and initial positions of both opponents (Austria and Prussia) are dealt with. Particular attention is paid to political and predominantly military-strategic reasons which made the King of Prussia decide to attack Austria. The analysis of the military campaign itself is anchored in older sources written in German. Correspondence of the main partakers, especially of the King of Prussia and the supreme royal army command, is used to provide a disinterested contemporary view of the issue. Memoirs of contemporaries, just as a diary of a burgher which experienced the siege of Olomouc, are used to depict the situation as well.

Description of construction of Olomouc fortification is an independent, yet inseparable part of the thesis. Special attention is paid to consequences of neglected modernisation during the War of Austrian Succession (1740-1748), projects

which were supposed to be carried out at the turn of 17th century but never were, and especially to change of Olomouc into a modern fortress which occurred in the eve of the Seven Years' War and which significantly supported the defense of Moravia in 1758.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Belagerung von Olmütz im Jahre 1758 und ihre gleichzeitige Reflexion

Der Siebenjährige Krieg (1756-1763) gehörte dank ihrer Intensität, der Weltverbreitung, Kriegsschaden und Lebensverluste zu den verbreitetsten Konflikten vor dem Jahr 1789. Die Habsburger Monarchie betrat den Konflikt nach einer eifrigen Reformtätigkeit und mit einer gut vorbereiteten und ausgerüsteten Armee. Trotz zahlreicher Erfolge des Heeres und der verbündeten Armeen wurde das Hauptziel, d.h. die Eroberung von Schlesien nicht erreicht.

Das Hauptthema der vorliegenden Diplomarbeit ist der preußische Feldzug am Anfang des dritten Kriegsjahres des Siebenjährigen Krieges, eine Zeit wo Mähren ins Zentrum des Kriegsgeschehens gelang. Zuerst analysiert der Autor kurz die Ereignisse, die diesem Feldzug vorkommen, die Situation auf den anderen Schlachtfeldern und die Ausgangspositionen beider Gegner - Österreich und Preußen. Große Aufmerksamkeit widmete er den politischen und vor allem den militär-strategischen Gründen, die hinter der Entscheidung des Preußischen Königs standen, den Angriff gerade gegen Österreich zu führen. Analyse der bloßen Militärkampagne stützte besonders auf der älteren deutschsprachigen Literatur. Für die gleichzeitige Reflexion gebrauchte der Autor die Korrespondenz der Hauptbeteiligten, besonders des preußischen Königs und der Militärführung der Monarchie. Von weiteren herausgegebenen Quellen wurden die Memoiren einiger Zeitgenossen der Ereignisse benutzt, für das Schildern der Situation in dem belagerten Olmütz dann das Tagebuch eines der Bürger.

Ein eigenständiges und unteilbares Kapitel bildet Beschreibung des Aufbaus der Olmützer Fortifikation. Größere Aufmerksamkeit widmete der Autor den nichtrealisierten Projekten aus der Zeit der Wende des 17. und 18. Jahrhunderts, den Folgen der vernachlässigten Modernisierung in dem Österreichischen Erbfolgekrieg Krieg (1740-1748) und vor allem der Veränderung der Stadt Olmütz in eine moderne Bastionfestung vor dem Anfang des Siebenjährigen Krieges. Die Festung spielte eine entscheidende Rolle für eine erfolgreiche Verteidigung von Mähren im Jahre 1758.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Zkratky

FBPG - Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte

HaV - Historie a vojenství

VVM - Vlastivědný věstník moravský

Nevydané prameny

Státní okresní archiv Olomouc (SOKA), Archiv města Olomouce (AMO)

- Sbíрка map a plánů Olomouc

Vydané prameny osobní povahy

CATT, Henry Alexandre, Friedrich der Grosse. Gespräche mit Catt, hrsg. von Wilhelm Schüssler, Leipzig 1940

DIARIUM, oder gründliche Anzeige von dem gänzlichen Vorgang der Belagerung und Bombardirung der neuen Granitz-Festung Olmütz, unter Befehlshabung des Kaiserlichen Königlichen General Feld-Zeigmeisters Freyherrn von Marchal, von 1. May bis 2. Julii 1758, da der Entsatz erfolget, Olomouc 1758

FRIDRICH II.

- Gedanken und Erinnerungen. Werke, Briefe, Gespräche, Gedichte, Erlasse, Berichte und Anekdoten, hrsg. von Woldemar von Seydlitz, Essen 1996

- Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen, bearb. von Reinhold Koser und Albert Naudé, Bd. XVI, XVII., Berlin 1888, 1889 (PC)

- Die Werke Friedrichs des Großen, III., Geschichte des Siebenjährigen Kriege, I., hrsg. von Gustav Berthold Volz, übers. Friedrich von Oppeln-Bronikowski, Berlin 1913

KHEVENHÜLLER-METSCH, Johann Josef, Aus der Zeit Maria Theresia. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller Metsch, Kaiserlichen Oberst-hofmeisters 1742-1746, hrsg von Rudolf Graf Khevenhüller-Metsch und Hans Schlitter, V., 1758-1759, Wien, Leipzig 1911

MARIA THERESIA in ihren Briefen und Staatsschriften, hrsg. von Ludwig F. Jedlicka, Wien 1955

MORAVA za jarní válečné kampaně v roce 1757. Edice korespondence adresované svob. p. Jindřichu Kajetánu Blümegenovi v měsících dubnu až červnu 1757, k vydání připravil Bohumír Smutný, Brno 1998

POPIS královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem Florianem Josefem Louckým roku 1746, k vydání připravili Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil, Olomouc 1991

PŘÍSPĚVKY k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera. Charakteristische Beyträge zur Kenntniß der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger, k vydání připravili Milena Krobotová, Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil, Olomouc 1998

Odborná literatura

ARNETH, Alfred Ritter von, Maria Theresia und der Siebenjährige Krieg. 1756-1763, I., Wien 1875

BARTSCH, Josef August, Olmütz im Jahre 1758 und seine frühere Kriegsgeschichte, Olomouc 1858

BĚLINA, Pavel, Generál Laudon. Život ve službách Marie Terezie a Josefa II., Praha 1993

BOCHENEK, Richard, Od Palisád k podzemním pevnostem. Pět tisíc let fortifikace, Praha 1972

DUFFY, Christopher, The Army of Maria Theresa. The Armed Forces of Imperial Austria, 1740-1780, New York 1977

DUFFY, Christopher, Kámen a oheň. Bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách válečnictví, Brno 1998

FIALA, Jiří, České písně ze slezských válek, Olomouc 2001

FIALA, Jiří, Dobové české slovesné reflexe slezských válek, Olomouc 2001

FIALA, Jiří, Pruská invaze na Moravu v letech 1741-1742 a její soudobé kulturní reflexe, Olomouc 1997

FIDLER, Jiří, Význam olomoucké pevnosti ve válečném tažení roku 1758, in: Historická Olomouc 5, 1985, 63-68

FISCHER, Josef Vladislav, Geschichte der königlichen Hauptstadt und Grenzfestung Olmütz im Markgrafthume Mähren, Olomouc 1808

FISCHER, Richard, Olomoucká pevnost a její zrušení, Olomouc 1935

GELINEK, Hans, Olmütz als Festung, Olomouc 1944

GROEHLER, Olaf, Die Kriege Friedrichs II., Berlin 1966

HERMANN, Otto, Olmütz (1758), in: FBPG 23, 1910, 527-539

HOSÁK, Ladislav, Historický místopis střední a severní Moravy. Okres olomoucký, okres prostějovský, Olomouc 1959

CHYTIL, Alois, Prusové na Moravě roku 1758. Obležení Olomouce a zničení pruského dovozu u Domašova, Olomouc 1900

JANÁK, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989

KAGAN, Gennadi E., Für und gegen Österreich. Österreich und Österreicher aus der Sicht der Russen in zwei Jahrhunderten, Wien, Köln, Weimar, 1998

Die KRIEGE FRIEDRICHS DES GROSSEN, hrsg. vom Grossen Generalstabe, Kriegsgeschichtliche Abtheilung II., Drittel Theil, Der Siebenjährige Krieg 1756-1763, VI. Band: Leuthen, Berlin 1904

VII. Band: Olmütz und Crefeld, Berlin 1909 (SK)

KUCH-BREBURDA, Miloslav, KUPKA, Vladimír, Pevnost Olomouc. Architectura militaris sv. 23, Dvůr Králové nad Labem 2003

- KUNISCH, Johannes, Friedrich der Grosse. Der König und seine Zeit, München 2004
- KUPKA, Vladimír, Minová válka v boji o pevnosti a opevněná postavení, in: HaV 46, 1997, č. 3, s. 3-31
- KUPKA, Vladimír, Obecný vývoj fortifikačního umění od 16. do 18. století, in: HaV 44, 1995, č. 5, s. 3-37
- KUPKA, Vladimír, Olomoucká bastionová pevnost v letech 1655-1815, in: Olomoucká pevnost. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví, Olomouc, 16. - 18. 9. 2004, Olomouc 2004, s. 27-41
- KUPKA, Vladimír, ČTVERÁK, Vladimír, DURDÍK, Tomáš, LUTOVSKÝ, Michal, STEHLÍK, Eduard, Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2002
- KUPKA, Vladimír, Pevnostní výstavba na území dnešní České republiky od 16. do 19. století, in: HaV 44, 1995, č. 3, , s. 3-25
- KUPKA, Vladimír, Plány a mapy fortifikací ze 16. až 19. století, ležících na území dnešní České republiky, uložené ve Válečném archivu ve Vídni (Kriegsarchiv in Wien), in: Sborník archivních prací 48, 1998, č. 1, s. 189-324
- KŠÍR, Josef, Olomoucká barokní pevnost. Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 27, Olomouc 1971
- KŠÍR, Josef, Tereziánská pevnost olomoucká, Praha 1937
- MACHINEK, Anton, Schlacht bei Domstadt im Jahre 1758, Olomouc 1858
- MICHNA, Pavel, Bastionová pevnost Olomouc. Průvodce dějinami a expozicí, Olomouc 1997
- MICHNA, Pavel, O Životě a jméně jednoho velitele olomoucké pevnosti aneb E-mail z Kazachstánu vše rozhodl. Na paměť 350. výročí vyhlášení Olomouce hlavní zemskou pevností, in: VVM 57, 2005, č. 3, s. 274-284

- MICHNA, Pavel, Prusové před Olomoucí roku 1758 očima pamětníka. K 240. výročí obležení říšské hlavní a hraniční pevnosti, 2. část, in: VVM 50, 1998, č. 4, s. 366-381
- MLČÁK, Leoš, Korunní pevnůstka, in: Olomoucká pevnost. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví, Olomouc, 16. - 18. 9. 2004, Olomouc 2004, s. 42-52
- MÜLLER, Willibald, Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, Wien, Olomouc 1882
- NEŠPOR, Václav, Dějiny města Olomouce, Olomouc 1998
- OPATRNÝ, Josef, Válka mohykánů. Sedmiletá válka v Americe, Praha 2000
- ROMAŇÁK, Andrej, BĚLINA, Pavel, ANDRLE, Petr, Olomouc - Domašov 1758, Praha, Litomyšl 1998
- ROMAŇÁK, Andrej, Pevnost Terežín, Praha 1972
- ROMAŇÁK, Andrej, Příspěvek k vojenským reformám v období osvícenského absolutismu, in: HaV 34, 1985, č. 3, s. 99-121
- SCHNITTER, Helmut, Schmidt, Thomas, Absolutismus und Heer. Zur Entwicklung der Militärwesens im Spätfeudalismus, Berlin 1987
- SKŘIVAN, Aleš, Evropská politika 1648-1914, Praha 1999
- SODENSTERN, Eduard von, Zum Säcular-Gedächtniß. Der Feldzug in Mähren oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz, Frankfurt am Main, 1858
- SPÁČIL, Vladimír, KAŠPAR, Zdeněk, MÜLLER, Karel, Odměna za věrnost a statečnost, Olomouc 1998
- SPÁČIL, Vladimír, Pevnostní město, in: Bartoš, Josef a kol., Malé dějiny Olomouce, Ostrava 1972
- SRÁŽKA U NEBES. Sborník příspěvků z komplexního výzkumu vojenské epizody ze sedmileté války, Cheb 1992
- STELLNER, František, Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení, Praha 1998
- STELLNER, František, Sedmiletá válka v Evropě, Praha 2000

- TAPIÉ, Victor Lucien, Marie Terezie a Evropa. Od baroka k osvícenství, Praha 1997
- TEMPELHOF, Georg Friedrich von, Geschichte des Siebenjährigen Krieges in Deutschland zwischen dem Könige von Preußen und der Kaiserin Königin mit ihren Alliierten, II., Berlin 1785
- VÁLKA, Josef, Dějiny Moravy, 1. Středověká Morava, Brno 1991
- VÁLKA, Josef, Dějiny Moravy, 2. Morava reformace, renesance a baroka, Brno 1995
- VOJENSKÉ dějiny Československa, II., Praha 1986
- WANNER, Michal, Sedmiletá válka v orientu, Praha 2001
- WOLF, Richard, Bedřichův voják, in: Vojensko historický sborník 4, 1935, sv. 1, s. 5-55
- ZATLOUKAL, Richard, Olomoucká pevnost ve světle archeologických nálezů, in: Olomoucká pevnost. Sborník příspěvků ze semináře, konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví, Olomouc, 16. - 18. 9. 2004, Olomouc 2004, s. 7-16
- ZÍTKA, Jiří, Bastionová a fortová pevnost Olomouc, in: Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva okresního archivu, Olomouc 1985, s. 49-62

Jméno uživatele	Škola, fakulta, katedra, příp. pracoviště	Bydliště uživatele	Datum	Podpis

